

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
EUROPOS SAJUNGOS TEISĖS KATEDRA

GINTARĖ ANDRIŪNAITĖ
EUROPOS SAJUNGOS TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA

**LYGINAMOJI VALSTYBIŲ ATSAKOMYBĖS REGULIAVIMO EUROPOS
BENDRIJOS IR TARPTAUTINĖJE TEISĖJE ANALIZĖ**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas
lekt. Agnė Vaitkevičiūtė

Vilnius, 2008

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. VALSTYBIŲ ATSAKOMYBĖS SAMPRATA TARPTAUTINĖJE IR EUROPOS BENDRIJOS TEISĖJE.....	6
1.1. Valstybių atsakomybės sąvoka.....	6
1.1.1. Valstybių atsakomybės sąvoka tarptautinėje teisėje.....	7
1.1.2. Valstybių narių atsakomybės samprata Europos Bendrijos teisėje.....	11
1.2. Valstybių atsakomybės atsiradimas ir kilmė	13
1.2.1. Valstybių atsakomybės atsiradimas ir raida tarptautinėje teisėje.....	13
1.2.2. Valstybių atsakomybės doktrinos sukūrimas Europos Bendrijos teisėje.....	16
2. VALSTYBĖ IR INDIVIDAS KAIP TARPTAUTINĖS IR EUROPOS BENDRIJOS TEISĖS SUBJEKTAI.....	20
2.1. Valstybės samprata tarptautinėje ir Europos Bendrijos teisėje.....	20
2.2. Individo teisinis statusas tarptautinėje ir Europos Bendrijos teisėje.....	26
2.2.1. Individo tarptautinio teisinio subjektiškumo problematika.....	26
2.2.2. Privataus asmens statusas Europos Bendrijos teisėje.....	29
3. VALSTYBIŲ ATSAKOMYBĖS ASMENIUI REGULIAVIMAS TARPTAUTINĖJE IR EUROPOS BENDRIJOS TEISĖJE.....	31
3.1. Valstybių atsakomybės sąlygos tarptautinėje teisėje.....	33
3.1.1. Veikos priskyrimas valstybei pagal tarptautinę teisę.....	35
3.1.2. Tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas.....	46
3.2. Valstybių narių atsakomybės dėl privatiems asmenims padarytos žalos sąlygos, įtvirtintos Europos Bendrijos teisėje.....	53
3.2.1. Teisių privatiems asmenims suteikimas.....	57
3.2.2. Pažeidimo pakankamas rimtumas.....	60
3.2.3. Priežastinis ryšys tarp pažeidimo ir asmens patirtos žalos.....	66
IŠVADOS.....	71
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	74
SANTRAUKA.....	81
SUMMARY.....	83

*Kaip pareiga yra kita teisės dalis,
taip atsakomybė – kita laisvės pusė.
Kas kalba apie laisvę jos
nesiedamas su atsakomybe, tas jos
visai nesuprato.*

(A. Vaišvila)

ĮVADAS

Valstybių valia susikūrus Europos Bendrijai (toliau – ir EB), kurios institucijoms valstybės narės suteikė teises priimti joms privalomus teisės aktus ir kartu apribojo savo suverenias teises tam tikrose srityse, šios teisinės sistemos subjektais šalia valstybių buvo pripažinti ir jų piliečiai. Tai ne tik lėmė naujų teisių asmenims atsiradimą, bet ir naujas pareigas valstybėms narėms tas teises garantuoti, o kartu ir atsakomybę už nesugebėjimą laikytis įsipareigojimų ir užtikrinti minėtas teises.

Atsakomybė – tai juridinė teisingumo garantija, padariniai, kurių atsiranda teisės subjektui atsisakius vykdyti atitinkamas pareigas. Pagrindiniu teisės subjektu tarptautinėje teisėje pripažinus valstybę, tenka konstatuoti, jog kiekviena valstybė savo teisėmis privalo naudotis taip, kad įgyvendindama jas nepažeistų kitos (kitų) valstybių, o taip pat ir kitų tarptautinės teisės subjektų teisių, t.y. valstybių subjektinės teisės nėra ir negali būti absoliučios, nes jos ribojamos kitų valstybių analogiškais teisėmis bei įsipareigojimais kitiems tarptautinės teisės subjektams.

Atsakomybė valstybėms kyla iš įvairių įsipareigojimų nevykdymo. Šiame darbe bus nagrinėjama tik iš tarptautinės bei Europos Bendrijos teisės kylančių įsipareigojimų nesilaikymo atsirandantys valstybių atsakomybės santykiai, į valstybės atsakomybę žvelgiant per asmens teisių gynimo prizmę.

Valstybių atsakomybės tarptautinėje, o taip pat ir Europos Bendrijos teisėje tema įvairiais aspektais yra nagrinėta ne vieno tarptautinės bei Europos Sąjungos teisės specialisto - tiek užsienio, tiek Lietuvos autorių. Teisinėje literatūroje paprastai analizuojama valstybių atsakomybės šaltiniai, atsakomybės formos, aplinkybės, šalinančios valstybės atsakomybę, valstybių tarpusavio ginčų sprendimo būdai bei kiti klausimai. Tačiau yra ir visiškai menkai tyrinėtų, beveik nepaliestų temų. Viena tokių - valstybių atsakomybės sąlygos tarptautinėje teisėje. Teisinėje literatūroje lietuvių kalba valstybių atsakomybės sąlygos tarptautinėje teisėje nėra analizuojamos. Keista, bet net tokie garsūs Lietuvos teisininkai tarptautininkai kaip P. Kūris, V. Vadapalas, rašydami valstybės tarptautinės atsakomybės tema, atsakomybės sąlygas tik pamini, detaliau jų neaptardami, tuo tarpu užsienio teisinėje literatūroje šis svarbus klausimas nagrinėtas ne vieno autoriaus (D. Anzilotti, R. Ago, G. Amador, J. Crawford, G. A. Christenson, M. Dixon, G. Nolte, A. Gattini, B. Simma ir kt.). Teisinėje literatūroje lietuvių kalba nėra plačiai analizuotos ir valstybių atsakomybės sąlygos EB teisėje. Tik pastaraisiais metais pasirodė keletas

straipsnių šia tema. Ja rašė R. Drakšas, A. Vaitkevičiūtė, V. Tamavičiūtė, A. Samuilytė. Užsienio teisinėje literatūroje šis klausimas yra nagrinėjamas, tačiau pasigendama vieningos, sisteminės analizės. Šį klausimą yra nagrinėję tokie užsienio autoriai kaip P. Aalto, C. B. Moniz, J. Steiner, T. Tridimas, P. Gasparon, P. Craig, G. de Burca ir kiti.

Tačiau visiškai pasigendama teisinės literatūros, lyginančios valstybių atsakomybės reguliavimą tarptautinėje bei Europos Bendrijos teisėje, kurioje būtų analizuojamas valstybių atsakomybės sąlygų tarptautinėje ir EB teisėje santykis, pabandyta nustatyti, ar šios sąlygos turi ką nors bendro ir kaip jos susiję su asmens teisių užtikrinimu, pastarajam patyrus žalą dėl neteisėtų valstybės veikų, prisiimtų įsipareigojimų nesilaikymo. Šis klausimas aktualus tiek teorine, tiek praktine prasme. Išsamesnė šio klausimo analizė būtina, nes teisininkų teoretikų išsakytos nuomonės ir pozicijos reikšmingos tobulinant valstybių atsakomybės reguliavimo mechanizmus, priemones, siekiant užtikrinti atsakomybės principo taikymo efektyvumą. Todėl, suvokdami šios lyginamosios analizės **novatoriškumą** ir svarbą, šiame darbe daugiausiai dėmesio skirsime valstybių atsakomybės sąlygų tarptautinėje bei EB teisėje analizei, o taip pat minėtų sąlygų palyginimui, bandydami nustatyti, kas jose iš esmės sutampa, o kas skiriasi ir kodėl. Tačiau tam, kad būtų paprasčiau suvokti, analizuoti bei palyginti valstybių atsakomybės sąlygas tarptautinėje ir EB teisėje, pirmiausiai pasistengsime apibrėžti valstybių atsakomybės sąvoką, trumpai aptarti jos atsiradimą bei kilmę, paanalizuoti pačios valstybės sampratą šiose skirtingose teisinėse sistemose, kartu išsiaiškinant, kas ir kaip, kokiais būdais gali reikšti pretenzijas valstybėms dėl žalos atlyginimo.

Darbą sudarys trys skyriai. 1 skyriuje „Valstybių atsakomybės samprata tarptautinėje ir Europos Bendrijos teisėje“ analizuojami bendro pobūdžio klausimai – aptariamas valstybių atsakomybės dėl žalos atsiradimas ir kilmė, pateikiama valstybių atsakomybės sąvoka. 2 skyriuje „Valstybė ir individas kaip tarptautinės ir Europos Bendrijos teisės subjektai“ apibūdinami atsakomybės teisinio santykio dalyviai, paanalizuojami kai kurie probleminiai klausimai. 3 skyrius „Valstybių atsakomybės asmeniui reguliavimas tarptautinėje ir Europos Bendrijos teisėje“ – pagrindinis, todėl jis užima didžiąją darbo dalį. Čia bus analizuojamas valstybių atsakomybės sąlygų tarptautinėje ir EB teisėje turinys, žvelgiant į jas per asmens teisių gynimo prizmę.

Pirmoji problema, su kuria susiduriame, pradėję valstybių atsakomybės reguliavimo analizę tarptautinėje ir EB teisėje – akivaizdūs šių dviejų teisinių sistemų skirtumai, bene ryškiausiai atsispindintys nagrinėjant asmens subjektiškumo klausimą šiose skirtingose teisinėse sistemose. Lyginant valstybių atsakomybės reguliavimą, kyla klausimas, ar yra ryšys tarp valstybių atsakomybės sąlygų tarptautinėje ir EB teisėje ir kaip šios sąlygos užtikrina asmens teisių apsaugą valstybei pažeidus tarptautinės ar EB teisės normas ir tuo sukėlus asmeniui žalą?

Tai pagrindinė **problema**, su kuria susiduriame, todėl atlikę išsamią valstybių atsakomybės sąlygų analizę pabandysime rasti atsakymą į šį klausimą.

Šio magistro baigiamojo darbo tyrimo **objektas** - valstybių atsakomybės sampratos, kilmės, valstybės sampratos, individo statuso bei atsakomybės sąlygų tarptautinėje ir Europos Bendrijos teisėje analizė. Analizė bus atliekama remiantis teismų, arbitražų praktika, teisės doktrina, sutartimis ir jų projektais, moksliniais analitiniais bei kritiniais straipsniais, kita literatūra, kas sudarys šio tyrimo **dalyką**.

Šio darbo **tikslas** – remiantis aukščiau išvardintais literatūros šaltiniais, išanalizuoti ir palyginti valstybių atsakomybės reguliavimą tarptautinėje ir Europos Bendrijos teisėje dar nenagrinētu aspektu, t.y. atskleidžiant valstybių atsakomybės sąlygų tarptautinėje ir EB teisėje turinį, įvertinant šių sąlygų taikymo aiškumą, veiksmingumą bei ryšį su asmens teisių apsauga, valstybės neteisėta veika sukėlus asmeniui žalą. Siekiant nurodyto tikslo, iškelti **uždaviniai**: 1) atskleisti valstybių atsakomybės sąvoką; 2) apžvelgti valstybių atsakomybės dėl žalos atsiradimą ir kilmę tarptautinėje ir EB teisėje; 3) pateikti valstybės sampratą tarptautinėje ir Europos Bendrijos teisėje; 4) išsiaiškinti individo teisinį statusą minėtose teisinėse sistemose; 5) atlikti išsamią valstybės atsakomybės sąlygų turinio tarptautinėje ir EB teisėje analizę; 6) palyginti valstybių atsakomybės sąlygas tarptautinėje ir EB teisėje bei atskleisti jų ryšį su asmens teisių gynimu.

Darbe keliamos tokios **hipotezės**: 1. Nors valstybės samprata tarptautinėje bei Europos Bendrijos teisėje vienoda, tačiau atsakomybės sąlygos skirtingos. Skirtingas atsakomybės sąlygas lemia skirtinga ieškinių prigimtis bei paskirtis; 2. Valstybių atsakomybės sąlygos tarptautinėje teisėje yra būtinos ir pakankamos valstybės atsakomybei nustatyti bei atsakomybės taikymo efektyvumui užtikrinti; 3. Valstybės atsakomybės sąlygos Europos Bendrijos teisėje užtikrina veiksmingą asmens teisių gynimą, valstybei narei pažeidus EB teisę ir tuo sukėlus asmeniui žalą.

Rašant šį darbą, remtasi istoriniu, loginiu-analitiniu, sisteminės analizės, lyginamuoju, lingvistiniu bei kitais tyrimo **metodais**. Istorinio metodo pagalba apžvelgėme valstybės atsakomybės principo genezę. Loginio-analitinio metodo pagalba buvo atskleisti valstybių atsakomybės sąlygų Europos Bendrijos teisėje trūkumai. Sisteminės analizės metodo pagalba valstybių atsakomybės reguliavimo klausimai buvo nagrinėjami nuosekliai, siejant tarpusavyje, atliekant išsamią literatūros atskirais klausimais analizę bei apibendrinant įvairių autorių mintis, teismų jurisprudenciją. Lyginamoji analizė buvo pasitelkta ieškant sąsajų tarp valstybių atsakomybės sąlygų tarptautinėje bei EB teisėje. Lingvistinis metodas buvo svarbus analizuojant šaltinius pagal gramatikos, sintaksės (sakinių darybos) ir kitas kalbos taisykles, juo remiantis pastebėti Valstybių atsakomybės straipsnių projekto (2001) vertimo netikslumai.

1. VALSTYBIŲ ATSAKOMYBĖS SAMPRATA TARPTAUTINĖJE IR EUROPOS BENDRIJOS TEISĖJE

Kiekviena gilesnė analizė prasideda sąvokų išaiškinimu, kadangi sąvokos – teisinio mąstymo priemonės. Siekiant suvokti valstybių atsakomybės reguliavimą tarptautinėje bei Europos Bendrijos¹ teisėje bei šio reguliavimo priemonę – atsakomybės sąlygas, pirmiausiai turime išsiaiškinti valstybių atsakomybės sampratą tarptautinėje bei Europos Bendrijos teisėje, o tą padaryti galime apibrėžę valstybių atsakomybės sąvoką šiose skirtingose teisinėse sistemose bei apžvelgę valstybės atsakomybės principo genezę, aptarę pagrindinius valstybių atsakomybės raidos bruožus, vystimosi problemas. Taigi sekančiuose poskyriuose nagrinėsime bendruosius klausimus, be kurių sunkiai įsivaizduojama tolesnė analizė, – valstybių atsakomybės sąvoką, atsiradimą bei kilmę tarptautinėje ir EB teisėje.

1.1. Valstybių atsakomybės sąvoka

Daugelio Vakarų šalių teisės teorijos vadovėliuose ar „teisės filosofijose“ nerasime teisinės atsakomybės (angl. *legal responsibility*) kategorijos. Vokiečių teisės teoretikas K. F. Rēlis plačiame (daugiau kaip 600 P.) „Bendrosios teisės teorijos“ (Allgemeine Rechtslehre, 2001) vadovėlyje rašo pačiais įvairiausiai teisės teorijos klausimais, išskyrus teisinę atsakomybę.² Panaši tendencija ir lenkų teisės teorijoje. Tačiau yra autorių, kurie teisinę atsakomybę laiko net pagrindine modernios teisinės valstybės kategorija.³

Prieš atsakant į klausimą, kas yra teisinė atsakomybė, svarbu trumpai išsiaiškinti, kas yra atsakomybė apskritai. Visuotinė lietuvių enciklopedija⁴ atsakomybę apibrėžia kaip asmens, žmonių grupės, institucijos įsipareigojimą atsakyti už padarinius, sukeltus jų poelgių, sprendimų ar įsitikinimų. Atsakomybė apima apsvarstymą ir sąžiningą pasirinkimą, įsitikinimą, kad jis teisingas ir jo padarinių pripažinimą. Atsakomybė priklauso nuo problemos reikšmingumo ir sprendimų pobūdžio. Ji gali būti už ką ir prieš ką. Pagal objektą ir raišką skiriama politinė, juridinė, religinė bei dorovinė atsakomybė. Šiame darbe mums svarbiausia atskleisti juridinės, t.y. teisinės atsakomybės sąvokos turinį.

¹ Neaiškumų gali kilti susidūrus su panašiomis sąvokomis – Europos bendrija ir Europos bendrijos. Kaip pateikia Visuotinė lietuvių enciklopedija II (2002), Europos Bendrijos apima Europos Bendriją (iki 1992 m. Europos ekonominė bendrija) ir Euratomą. Iki 2002 m. priklausė ir Europos anglies ir plieno bendrija. Taigi aiškinamos sąvokos susijusios subordinaciniu ryšiu.

² Vaišvila A. Teisės teorija: vadovėlis. – Vilnius: Justitia, 2004. P. 436.

³ Saladin P. Verantwortung als Staatsprinzip. Ein neuer Schlüssel zur Lehre vom modernen Rechtsstaat. Bern und Stuttgart: Verlag Paul Haupt, 1984. P. 187.

⁴ Žr.: Žilius A. ir kt. Visuotinė lietuvių enciklopedija. II T. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 2002.

Mokslinėje literatūroje nėra vieningo teisinės atsakomybės sąvokos apibrėžimo. A. Vaišvila „Teisės teorijoje“ (2004) išskiria dvi teisinės atsakomybės rūšis – pozityviają ir negatyviają arba deliktinę – ir teigia, jog dauguma teisės mokslininkų apibrėždami teisinę atsakomybę pateikia tik negatyviosios atsakomybės apibrėžimą.

Tarptautinės teisės tėvu laikomas H. Grocijus taip apibrėžia teisinę atsakomybę: „tai pareiga atsakyti už padarytą blogį, kuri atsiranda kaltai padarius skriaudą ar blogį, pasireiškiantį neatitikimu to, ką žmogus privalėjo atlikti“. Pasak Dž. Ostino, teisinė atsakomybė – tai sankcijos už pareigos nevykdymą taikymas, kur sankcija – tam tikras blogis, patiriamas už nepaklusnumą komandai. R. Z. Lifšicas teisinę atsakomybę apibrėžia kaip valstybinio poveikio priemonių, sukeliančių teisės pažeidėjui neigiamų padarinių, taikymą. Kiti autoriai (pvz. R. Paundas, V. V. Lazarevas) iš esmės panašiai apibrėžia teisinės atsakomybės sąvoką⁵, tačiau, A. Vaišvilos teigimu, perspektyvesni yra tie apibrėžimai, kurie atsakomybę sieja su pareiga. Pasak jo, pozityvioji atsakomybė – nuolatinis asmens įsipareigojimas ir įpareigojimas garantuoti naudojimąsi teisėmis atitinkamų pareigų vykdymu, tuo tarpu deliktinės atsakomybės paskirtis – kompensuoti pozityviosios nepakankamumą. Kartu A. Vaišvila pateikia tokį teisinės atsakomybės apibrėžimą: „tai teisės subjektų įsipareigojimas ir teisinis jų įpareigojimas naudotis leidimais (teisėmis) vykdant atitinkamas pareigas, kartu nurodymas, kad tokių pareigų nevykdymas virs atitinkamų teisių praradimu ar siaurimu.“⁶ Šį apibrėžimą laikytume perspektyvesniu dėl dviejų priežasčių: pirma - atsakomybės subjektų ratas nėra susiaurinamas iki asmens (kaip daugumoje kitų autorių pateikiamų apibrėžimų), todėl jis tinka apibrėžti ir kitų teisės subjektų (pvz. valstybių) atsakomybę. Antra – šiame apibrėžime nedominoja kaltės sąlyga (kaip, pvz., H. Grocijaus atsakomybės sampratoje). Kaip matysime trečiajame skyriuje, analizuodami valstybių atsakomybės sąlygas tarptautinėje ir EB teisėje, kaltė, skirtingai nei civilinėje ar baudžiamojoje teisėje, nėra privaloma sąlyga valstybės atsakomybei atsirasti nei pagal tarptautinę, nei pagal Europos Bendrijos teisę.

1.1.1. Valstybių atsakomybės sąvoka tarptautinėje teisėje

Atsakomybės sąvoka yra žinoma visose teisės šakose, tačiau kiekvienoje teisės šakoje tiek pati atsakomybės sąvoka, tiek atsakomybės atsiradimo pagrindai (sąlygos) ar formos turi savo specifinius ypatumus, sąlygojamus teisinių santykių pobūdžio. Todėl, tiriant atsakomybės problemas, negalima mechaniškai perkelti atsakomybės kategorijų, nusistovėjusių vienoje teisės šakoje (pvz. civilinėje ar baudžiamojoje), į kitą šaką ir kurti atsakomybės tarptautinėje ar

⁵ Daugiau apibrėžimų galima rasti: Vaišvila A. Teisės teorija: vadovėlis. – Vilnius: Justitia, 2004. P. 447.

⁶ Ten pat. P. 441.

Europos Bendrijos teisėje teoriją. Negalima pamiršti, kad tarptautiniai santykiai, tai, visų pirma, - politiniai santykiai, kurių pirminiai ir pagrindiniai subjektai yra suverenos valstybės; kad tarptautiniuose santykiuose nėra valstybėms jokios antivalstybinės valdžios⁷, turinčios teisę nustatyti privalomas taisykles tarptautinio bendravimo dalyviams ir vykdyti prievartą šių taisyklių pažeidimo atvejais; kad pačias tarptautinės teisės normas kuria valstybės susitarimų keliu ir kad šių teisinių normų privalomoji galia taip pat glūdi tuose susitarimuose.⁸ Taigi atsakomybės tarptautinėje ir Europos Bendrijų teisėje samprata turėtų būti formuluojama atsižvelgiant į šių teisinių sistemų ypatybes.

Nors kai kurie autoriai yra bandę įrodinėti, kad tarptautinė teisinė atsakomybė yra dviejų rūšių – civilinė ir baudžiamoji⁹, visgi nesinorėtų sutikti su tokia nuomone. Kur kas priimtinesnis, mūsų nuomone, būtų tarptautinės atsakomybės principo apibrėžimas, pateiktas Čekoslovakijos SNO¹⁰ Generalinės Asamblėjos XVII sesijai pasiūlytame rezoliucijos projekte. Čia tarptautinės atsakomybės principas suformuluotas taip: „Valstybės atsako už tarptautinės teisės taisyklių pažeidimą, ypač už veiksmus, sudarančius grėsmę taikai, saugumui ir draugiškiems santykiams tarp tautų, o taip pat už veiksmus, pažeidžiančius kitų valstybių ir jų piliečių teisetas teises. Valstybė, pažeidusi tarptautinę teisę, privalo atitinkama forma atlyginti už padarytą žalą, o taip pat yra atitinkamai politiškai atsakinga. Nepriklausomai nuo valstybės atsakomybės, fiziniai asmenys, įvykdę veiksmus, kvalifikuojamus tarptautinėje teisėje nusikaltimais žmonijai, atsako baudžiamąja tvarka.“¹¹

Kiek vėliau valstybių atsakomybės sampratą pateikė Jungtinių Tautų Tarptautinės Teisės Komisija, rengdama valstybių atsakomybės tarptautinėje teisėje normų kodifikacijos projektą. Komisija apibrėžė valstybės atsakomybę kaip „bet kokias naujų teisinių santykių formas, kurios gali atsirasti tarptautinėje teisėje valstybei įvykdžius teisės pažeidimą, ir tie santykiai gali apsiriboti valstybės pažeidėjos ir tiesiogiai nukentėjusios valstybės santykiais arba taip pat paliesti ir kitus tarptautinės teisės subjektus ir pasireikšti kaip kaltos valstybės pareiga atkurti nukentėjusios valstybės teises bei atlyginti padarytą žalą arba kaip pačios nukentėjusios

---

⁷ EB valstybių narių atžvilgiu šiek tiek kitaip. Čia valstybės narės savanoriškai sutartimi delegavo dalį savo suverenių teisių Bendrijos kompetencijai, suteikė jai jos pačios institucijas, subjekto statusą, tarptautinio atstovavimo teisę, o kartu - realią valdžią, išplaukiančią iš savo kompetencijos apribojimo arba iš valstybių savybių perdavimo Bendrijai.

⁸ Kūris P. Atsakomybės tarptautinėje teisėje problemos. - Vilnius: Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, 1970. P. 5.

⁹ Tokios nuomonės laikėsi Tarptautinės Teisės Komisijos pirmasis pranešėjas atsakomybės normų kodifikavimo klausimu, Kubos teisininkas Garsia Amadoras, 1956 m. JTO skaitytame pranešime. Žr.: http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_119.pdf; prisijungimo laikas: 2008-11-10.

¹⁰ SNO – suvienytų nacijų organizacija, vėliau tapusi JTO (Jungtinių tautų organizacija).

¹¹ Žr.: Yearbook of the International Law Commission, 1965, Summary records on the seventeenth session: [http://untreaty.un.org/ilc/publications/yearbooks/Ybkvolumes\(e\)/ILC_1965_v1_e.pdf](http://untreaty.un.org/ilc/publications/yearbooks/Ybkvolumes(e)/ILC_1965_v1_e.pdf); prisijungimo laikas: 2008-10-10.

valstybės ar kitų subjektų teisė pritaikyti kaltai valstybei sankciją, kurią leidžia tarptautinė teisė.¹²

Taigi galime drąsiai teigti, jog valstybės atsakomybė pagal šiuolaikinę tarptautinę teisę yra specifinė atsakomybė, kuri negali būti sutapatinama nei su baudžiamąja, nei su civiline atsakomybe, taip nepagrįstai suprimityvinant jos esmę ir kartu eliminuojant iš jos sampratos labai svarbų požymį, be kurio tarptautinė atsakomybė sunkiai išivaizduojama, – politiką. Kartu reikia pastebėti, kad toks valstybės atsakomybės principo išaiškinimas tinkamas tik valstybės atsakomybei pagal tarptautinę teisę apibrėžti. Tuo tarpu Europos Bendrijos teisė, nors kartais ir pabrėžiama, kad tai taip pat tarptautinės teisės dalis (regioninė tarptautinė teisė), yra specifinė¹³, todėl valstybės narės atsakomybei, kylančiai iš EB teisės, apibrėžti būtų sunku (netgi neįmanoma) pritaikyti tą pačią tarptautinės atsakomybės sampratos formuluotę.

Ilgą laiką atsakomybė tarptautinėje teisėje vystėsi veikiama civilinės teisės. Todėl čia, kaip ir civilinėje teisėje, išlieka aiškus skirtumas tarp atsakomybės už sutartinių įsipareigojimų pažeidimą, arba deliktą (atitinkamai – už tarptautinės teisės pažeidimą), ir atsakomybės už didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą (atitinkamai – už žalingos teisėtos veiklos pasekmes).¹⁴ H. Grocijaus įtaka klasikinėje tarptautinės teisės doktrinoje taip pat formavo civilistines pažiūras į atsakomybę tarptautinėje teisėje. Civilistinių koncepcijų įtakoje klasikinės doktrinos šalininkai tarptautinę teisinę atsakomybę suprasdavo kaip pažeidėjo prievolę atlyginti už padarytą žalą.¹⁵ Dabartiniame tarptautinės teisės moksle taip pat yra autorių, kurie iš tradicijos laikosi civilistinės koncepcijos.

Žymaus prancūzų teisininko profesoriaus S. Ruso nuomone, pareiga atlyginti, atitaisyti padarytą žalą esanti pagrindinė atsakomybės pasekmė ir tarptautinė teisinė atsakomybė neturinti represyvinio pobūdžio, o tik grynai kompensacinį. Kitas prancūzų prof. Reuteris laikosi panašių pažiūrų, aiškindamas, kad tarptautinėje atsakomybėje, ypač dėl žalos, padarytos užsieniečiams, labai sunku atskirti tarptautinę teisę nuo vidaus teisės ir kad tokios bylos pradžioje turi būti sprendžiamos nacionalinės teisės pagrindu, o tik po to – diplomatinės gynybos keliu.¹⁶ Kyla

---

¹² Cit. pagal: Vadapalas V. Tarptautinė teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 386.

¹³ EB teisė yra savarankiška teisės sistema (*sui generis*), nesutampanti nei su bendrąja tarptautine teise, nei su nacionaline teise. ETT savo sprendime *Van Gend en Loos* byloje (1963) taip apibūdino Europos Bendrijos teisę: „(...) Bendrija tarptautinėje teisėje sukūrė naują teisinę tvarką, kurios naudai valstybės apribojo, nors ir tik kai kuriose srityse, savo suverenias teises ir kurios subjektai yra ne tik valstybės narės, bet ir jų piliečiai. Todėl nepriklausomai nuo valstybių narių įstatymų Bendrijos teisė ne tik nustato pareigas individams, bet taip pat skirta tam, kad suteiktų jiems teises, kurios tampa jų teisinės padėties dalimi. Šios teisės atsiranda ne tik tada, kai jas aiškiai suteikia sutartis, bet ir tada, kai jos išplaukia iš sutarties aiškiai nustatomų įsipareigojimų individams, taip pat valstybėms narėms bei Bendrijos institucijoms“.

¹⁴ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 384.

¹⁵ Kūris P. Atsakomybės tarptautinėje teisėje problemos. - Vilnius: Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, 1970. P. 6.

¹⁶ Ten pat. P. 7.

klausimas, kokią vaidmenį nacionalinė teisė įgyja reguliuojant valstybės atsakomybę, kylančią iš tarptautinės ar EB teisės pažeidimo?

Sunku būtų rasti tokią demokratinę valstybę, kurios nacionalinės teisės sistemoje nebūtų įtvirtintas valstybės atsakomybės principas. Ne išimtis ir Lietuva. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 str. 2 dalyje įtvirtinta nuostata, jog asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas.¹⁷ Atsakomybę už žalą, atsiradusią dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų (t.y. kada atsakomybę priskiriama valstybei) detalizuoja LR Civilinio kodekso 6.271, 6.272 straipsniai¹⁸. Kaip matysime vėliau, nacionalinės teisės normos, reguliuojančios valstybės atsakomybę, taip pat labai svarbios tarptautinės valstybių atsakomybės reguliavimo procese, kadangi valstybės atsakomybę už žalą, padarytą užsienio fiziniams ir juridiniams asmenims atsiranda tik tada, kai nukentėję asmenys nesėkmingai panaudoja visas savo teisių teisinės gynybos procedūras toje valstybėje. Ta pati vidaus gynybos priemonių panaudojimo taisyklė galioja ir Europos Bendrijos teisėje, asmeniui siekiant prisiteisti iš valstybės narės patirtą žalą, kilusią valstybei pažeidus EB teisę.¹⁹ Ieškinį prieš savo valstybę asmuo gali pateikti nacionaliniam teismui, vadovaudamasis nacionalinės teisės normomis. Tačiau tokios nacionalinės teisės normos turi būti taikomos nediskriminuojamai, t.y. nebūti mažiau palankios nei tos, kuriomis remiamasi tais atvejais, kai sprendžiamas valstybės atsakomybės, remiantis nacionaline teise, klausimas. Šios nacionalinės teisės normos negali apsunkinti ar padaryti neįmanomą valstybių atsakomybės dėl žalos taikymą praktikoje.²⁰ Vadovaujantis nacionaline teise taip pat yra nustatomas nukentėjusio nuo valstybės neteisėtų veiksmų asmens patirtos žalos dydis, nors galimos ir išimtys (pvz., EŽTT prireikus gali priteisti nukentėjusiajai šaliai teisingą atlyginimą ir pats²¹).

Teisės normos, reguliuojančios tarptautinę valstybių atsakomybę, užima ypatingą vietą tarptautinės teisės sistemoje. Atsakomybės institutas yra savotiška teisėtvarkos apsaugos priemonė: tarptautinėje teisėje atsakomybės normos padeda įgyvendinti visas kitas tarptautinės teisės normas ir yra tarsi to įgyvendinimo savotiška garantija.²² Ne veltui atsakomybę už

---

¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

¹⁸ Šiuose straipsniuose įtvirtinama griežtoji atsakomybė, t.y. atsakomybė be kaltės. Plačiau apie kaltės reikšmę valstybės deliktinėje atsakomybėje žr.: Selelionytė-Drukteinienė S. Valstybės veiksmų neteisėtumas kaip pagrindas atlyginti žalą // *Justitia*, 2008, Nr. 2 (68).

¹⁹ Plačiau žr.: Betlem G., Nollkaemper A. Giving Effect to Public International Law and European Community Law before Domestic Courts. A Comparative Analysis of the Practice of Consistent Interpretation // *European Journal of International Law*, 2004, vol. 14, No. 3, P. 569-589.

²⁰ Case C-199/82 *Amministrazione delle Finanze dello Stato v. San Giorgio* [1983] ECR 3595; Joined cases C-46/93, C-48/93 *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany and R. v. Secretary of State for Transport Ex p. Factortome Ltd.* [1996] ECR I-01029, 90 dalis.

²¹ Žr.: 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987, 41 straipsnis.

²² *International Law* (Second edition). Edited by Malcolm D. Evans. – Oxford, 2006. P. 386.

tarptautinės teisės normų pažeidimą vieningai laikoma vienu iš pagrindinių tarptautinės teisės principų.

1.1.2. Valstybių narių atsakomybės samprata Europos Bendrijos teisėje

Aptarus valstybės atsakomybės sąvoką tarptautinėje teisėje ir jos pagrindinius aspektus, reikėtų trumpai apžvelgti valstybės atsakomybės sampratą Europos Bendrijos teisėje. Kalbėdami apie valstybės atsakomybę dėl žalos, atsižvelgdami į darbo apimties apribojimus, neliesime EB sutarties²³ 226, 227 str., o akcentuosime ETT (toliau – ir Teismas) jurisprudencijoje išplėtotą atsakomybės dėl žalos doktriną, pažymint, jog EB sutarties 226 straipsnio procedūra nėra pakankama užtikrinti asmens teisių apsaugą, valstybei narei pažeidus EB teisę.

Valstybių atsakomybė dėl žalos EB teisėje, kaip ir nacionalinėse valstybių narių sistemose, yra grindžiama bendroju principu, jog tas, kuris pažeidžia savo pareigas, privalo atlyginti dėl tokio pažeidimo atsiradusią žalą. Kartu pabrėžiama, jog valstybių atsakomybės dėl žalos pagrindas glūdi pačioje EB teisėje.²⁴

Pirmą kartą ETT jurisprudencijoje valstybių atsakomybės dėl žalos samprata suformuluota *Francovich*²⁵ byloje, o vėliau Teismas ją išplėtojo *Brasserie*²⁶, *Dillenkofer*²⁷, *Köbler*²⁸ bei kituose sprendimuose. Ši samprata pateikiama ne tik per konkrečius tris ETT suformuluotus kriterijus (sąlygas), reikalingus valstybės atsakomybei nustatyti – nemažiau svarbūs ir kiti Teismo teiginiai, suformuluoti minėtose bylose ir kuriuos būtina paminėti siekiant tiksliau atskleisti valstybės atsakomybės EB teisėje sampratą.

Visų pirma, ETT yra nurodęs, jog valstybių atsakomybė dėl žalos kildinama iš EB sutarties 5 straipsnio (dabartinis 10 str.)²⁹. Antra, nacionaliniai teismai, taikydami EB teisę, turi užtikrinti, kad būtų apsaugotos asmenų, kaip EB teisės subjektų, teisės (taigi ETT pabrėžia ypatingą nacionalinių teismų vaidmenį valstybės atsakomybės reguliavime, kuris, kaip jau minėta, nemažiau svarbus ir reguliuojant valstybės atsakomybę pagal tarptautinę teisę, ypatingai žmogaus teisių srityje). EB teisės veiksmingumas nukentėtų, jeigu asmenys negalėtų gauti kompensacijos tais atvejais, kai valstybė narė, pažeidusi EB teisę, pažeidžia ir jų teises. Trečia, valstybės atsakomybė dėl žalos priklauso nuo pažeidimo pobūdžio. Kompensacijos gavimo

²³ Konsoliduota Europos Bendrijos Steigimo Sutartis // Valstybės Žinios. 2004, Nr. 2-2.

²⁴ Köck H. F. and Hintersteiner M. The concept of member state liability for violation of community law and its shortcomings. An analysis of the case law of the European Court of Justice on this Matter // Austrian Review of International and European Law. 1998. Vol. 3. P. 19.

²⁵ Joined cases C-6, C-9/90 *Andrea Francovich, Danila Bonifaci and others v. Italian Republic* [1990] ECR I-05357.

²⁶ Joined cases C-46/93, C-48/93, *Brasserie du Pêcheur, Factortome* [1993] ECR I-01029.

²⁷ Case C-178, 179, 188, 189, 190/94 *Erich Dillenkofer and others v. Federal Republic of Germany* [1994] ECR I-4845.

²⁸ Case C-224/04 *Gebhard Köbler v. Austria* [2004] ECR I-10239.

²⁹ Šiame straipsnyje įtvirtintas EB ir valstybių narių bendradarbiavimo principas.

klausimas tampa ypatingai aktualus taip atvejais, kai valstybė narė neįgyvendina direktyvos ir direktyvos norma nėra tiesiogiai veikianti. Tokiu atveju asmenys negali tiesiogiai pasinaudoti teisėmis, kurias jiems suteikia direktyva. Todėl valstybės atsakomybė dėl žalos kildinama iš bendros EB sutarties sistemos (*Frankovich*, 29 – 37 dalys).³⁰

Europos Teisingumo Teismas, *Frankovich* byloje suformulavęs valstybės atsakomybės sampratą ir taip papildęs EB sutartį (užpildęs EB sutartyje buvusią *lacuna legis*), valstybės atsakomybę kildino tiek iš EB sutarties 5 straipsnio (dabartinis 10 str.), tiek ir iš EB teisės viršenybės, tiesioginio veikimo, veiksmingumo principų. Kiek vėliau (*Braserie du Pecheur and Factortame* byloje) ETT valstybės atsakomybę už žalą jau grindė ir pasiremdamas EB sutarties 288 straipsniu, reglamentuojančiu EB institucijų nesutartinę (deliktinę)³¹ atsakomybę, kuri savo ruožtu grindžiama valstybių narių bendraisiais teisės principais³², tuo siekiant pabrėžti, jog valstybių atsakomybė dėl žalos kartu kyla ir iš valstybių narių nacionalinėse teisės sistemose išplėtotų teisės principų.

Taigi, kaip matome, valstybės atsakomybės samprata tarptautinėje ir EB teisinėse sistemose ganėtinai skiriasi bei turi savo ypatumų. Skirtingi šiose teisinėse sistemose ir atsakomybės atsiradimo pagrindai, taikymo sąlygos (tą išsamiai analizuosime trečiajame skyriuje), formos, todėl būtų nelogiška ir netikslinga bandyti rasti bendrą sąvoką valstybės atsakomybei tarptautinėje bei EB teisėje apibrėžti – to mes ir nedarysime. Kitavertus, negalime paneigti, jog valstybės atsakomybės samprata minėtose teisinėse sistemose turi ir nemažai panašių bruožų, vienas kurių - tikslas, kurio siekiama įtvirtinus valstybės atsakomybės principą. Tiek tarptautinėje, tiek EB teisėje valstybės atsakomybė – tai visų pirma būtina juridinė priemonė, užtikrinanti tarptautinės ar EB teisės normų laikymąsi. Kartu apibendrinant būtų galima pateikti ir dar vieną gana abstrakčią, tačiau lengvai abejose teisinėse sistemose pritaikomą valstybės atsakomybės sąvoką, apibrėžiant ją taip: valstybės atsakomybė – tai juridinė teisingumo garantija, padariniai, kurių atsiranda valstybei atsisakius vykdyti tam tikrus įsipareigojimus ar juos pažeidus, nesvarbu, koks yra tokių įsipareigojimų kilmės šaltinis - EB ar tarptautinė teisė.

---

³⁰ Vaitkevičiūtė A. Valstybių narių atsakomybė dėl privatiems asmenims padarytos žalos, pažeidus Europos Bendrijos teises: kilmė, samprata ir sąlygos // *Jurisprudencija*. Nr. 7 (97), Vilnius 2007.

³¹ Apie nacionalinių institucijų deliktinę atsakomybę žr.: Kargaudienė A. Viešoji atsakomybė: atsakomybės už padarytą žalą privačiam asmeniui subjekto apibrėžimo problema // *Jurisprudencija*. Nr. 3 (105), Vilnius, 2008.

³² Joined cases C-46/93, C-48/93, *Brasserie du Pêcheur*, *Factortome* [1993] ECR I-01029 28, 29, 41, 55 dalys.

1.2. Valstybių atsakomybės atsiradimas ir kilmė

Valstybių atsakomybės doktrina tarptautinėje ir EB teisėje vystėsi netolygiai. Ir tai nenuostabu, turint omenyje, jog valstybių atsakomybės principas tarptautinėje teisėje jau buvo plačiai taikomas, kada Europos Bendrija dar net nebuvo susikūrusi. O ir susikūrus Europos Bendrijai, valstybės atsakomybės doktrina pradėta vystyti ne tuoj pat. Todėl tikslinga trumpai apžvelgti valstybių atsakomybės raidos pagrindinius bruožus tarptautinėje bei Europos Bendrijos teisėje.

1.2.1. Valstybių atsakomybės atsiradimas ir raida tarptautinėje teisėje

Valstybių atsakomybės institutas tarptautinėje teisėje vystėsi kartu su tarptautinių teismų ir arbitražų praktika, kuri atsakomybės srityje yra labai turtinga.³³ Tarpvalstybinių ginčų bylose daugeliu atveju figūravo reikalavimai, kad teismas ar arbitražas nustatytų pažeidimo faktą ir, kaip įprasta, priteistų reparaciją. Tie patys reikalavimai dominuoja ir šiomis dienomis. Apskritai reikia pažymėti, jog klasikinėje tarptautinėje teisėje valstybės atsakomybė buvo suprantama labai siaurai – ji buvo tapatinama su reparacija, t.y. žalos atlyginimu. Taip pat reikia pabrėžti, jog klasikinėje praktikoje, kurios pavyzdžiu galėtų būti 1928 m. *Chorzow Factory* byla³⁴, žalos atlyginimo ieškiniai buvo ne kas kita, kaip savo piliečių bei juridinių asmenų, kuriems padaryta žala neteisėtais kitos valstybės veiksmais, diplomatinės gynybos forma.

Normos, reguliavusios atsakomybę tarptautinėje teisėje, buvo paprotinės, todėl išsiaiškinti jų tikrąjį turinį nebuvo lengva. Be to, ir pati tarptautinės teisinės atsakomybės praktika yra gana įvairi, o dažnai net ir prieštaringa.³⁵ Reikia pažymėti, kad net iki šiol valstybių tarptautinę teisinę atsakomybę reguliuoja daugiausiai tarptautiniai papročiai³⁶, nepaisant to, kad Tarptautinė teisės komisija jau užbaigė ir savo 53-je sesijoje patvirtino „Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektą (toliau – straipsnių projektas, Projektas)“³⁷, kuris turėtų tapti tarptautine konvencija dėl valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės

³³ Buergenthal T., Murphy S. Public International Law. – USA: West Group. A. Thomson company, 2003. P. 385.

³⁴ July 26th, 1927 Permanent Court of International Justice judgement in Case Concerning the *Factory at Chorzow* (Claim for Indemnity, Germany v. Poland), P.C.I.J, Ser. B. No. 3. Žr.: http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1927.07.26_chorzow/; prisijungimo laikas: 2008-10-15.

³⁵ Kūris P. Atsakomybės tarptautinėje teisėje problemos. - Vilnius: Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, 1970. P. 5.

³⁶ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 382.

³⁷ Žr.: Vadapalas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. - Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 258-273.

pažeidimus.³⁸ Projekto nuostatos atspindi galiojančią paprotinę teisę (nors yra ir naujovių, dar nespėjusių įgyti tarptautinio papročio statuso³⁹), todėl jomis kaip pagalbine priemone atsakomybės normų turiniui nustatyti jau yra rėmęsi Tarptautinis Teisingumo Teismas (toliau – ir TTT) ir tarptautiniai arbitražai kai kuriuose savo sprendimuose.⁴⁰

Valstybės atsakomybės institutas atskirais istoriniais laikotarpiais vystėsi netolygiai – tą įtakojo tarptautinio gyvenimo socialinės bei istorinės sąlygos, nulėmusios tai, jog į pirmą planą išskildavo tai vieni, tai kiti specialūs atsakomybės aspektai. Pavyzdžiui, atsakomybės už žalą, padarytą valstybės teritorijoje užsieniečio turtui ar asmeniui, klausimui buvo skirtos nemažos buržuazinių teisininkų-tarptautininkų studijos, tarptautinių konferencijų darbai bei kodifikacijos bandymai.⁴¹ Čia taip pat reikėtų paminėti, jog 1997 m. Tarptautinės Teisės Komisija pradėjo rengti Diplomatinės gynybos normų kodifikavimo projektą, glaudžiai susijusį su aukščiau minėtu Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektu.⁴²

H. Grocijaus įtaka klasikinėje tarptautinės teisės doktrinoje formavo civilistines pažiūras į atsakomybę tarptautinėje teisėje, kada atsakomybė buvo suprantama kaip pažeidėjo prievolė atlyginti už padarytą žalą. Tarptautinė arbitražinė ir teisminė praktika reparacinio tarptautinės atsakomybės supratimo laikėsi iki pat II-ojo pasaulinio karo. Minėtoje *Chorzow Factory* byloje TTT teigia, jog „tai, kad pažeidus prievolę atsiranda pareiga adekvačiai atlyginti, yra tarptautinės teisės principas“⁴³. Dažnai civilistinės tarptautinės teisės supratimas buvo aiškinamas tuo, kad tarptautinės teisės išsivystymo lygis yra labai žemas ir dėl to joje nėra skirtumo tarp civilinės ir baudžiamosios atsakomybės.⁴⁴

Ilgą laiką tarptautinės teisės teoretikų tarpe vyko ginčas tarptautinės atsakomybės pagrindo (sąlygų) klausimu. Klasikinėje tarptautinės teisės doktrinoje atsakomybės pagrindu yra laikoma kaltė, o taip vadinamosios objektyviosios atsakomybės koncepcijos šalininkai

---

³⁸ Straipsnių projektas pradėtas rengti jau 1956 m., tačiau pirmas jo skaitymas Tarptautinės teisės komisijoje buvo užbaigtas tik 1996 m., o galutinis projektas Generalinei Asamblėjai pateiktas 2001 m. Šis projektas yra ilgiausiai rengtas dokumentas tarptautinės teisės istorijoje.

³⁹ Pvz., projekto 19 str. Žr.: Dixon M. *Textbook on International Law*. Fourth Edition. – MA: Blackstone Press Limited. 2000. P. 231.

⁴⁰ *Rainbow Warrior affair* (1990), Reports of International Arbitral Awards, vol. XX (Sales No. E/F.93.V.3); International Court of Justice, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgement, 26 February 2007; Partial award in the *Eurotunnel case*, Arbitral Tribunal, 30 January 2007.

⁴¹ Žr.: Kūris P. *Atsakomybės tarptautinėje teisėje problemos*. – Vilnius: Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, 1970. P. 6.

⁴² Daugiau apie minėtų projektų santykį žiūrėkite Draft Articles on Diplomatic Protection preambulėje: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_8_2006.pdf; prisijungimo laikas: 2008-10-15.

⁴³ July 26th, 1927 Permanent Court of International Justice judgement in Case Concerning the *Factory at Chorzow* (Claim for Indemnity, Germany v. Poland), PCIJ, Ser. B. No. 3. P. 15. Žr.: http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1927.07.26_chorzow/; prisijungimo laikas: 2008-10-15.

⁴⁴ Kūris P., Požarskas M. *Tarptautinės teisės apybraižos*. – Vilnius: Mintis, 1985. P. 189.

atsakomybės pagrindų laiko patį tarptautinės teisės normos pažeidimą.⁴⁵ Klasikinėje doktrinoje vyravo H. Grocijaus koncepcija, pagal kurią faktas, sukeliantis tarptautinę atsakomybę, privalo būti ne tik priešingas tarptautinei teisei, bet turi būti ir nusikalstamo pobūdžio, vadinasi valstybė turėjo būti subjektyviai kalta už tokio teisei priešingo veiksmo padarymą. Tarptautinė arbitražinė ir teisminė praktika taip pat pripažino kaltę, kaip tarptautinės atsakomybės sąlygą. Pvz., dar 1872 m. plačiai žinomame ginče tarp Anglijos ir JAV dėl *Alabamos* kreiserio kaltė buvo pripažinta atsakomybės pagrindu⁴⁶. P. Kūrio nuomone, Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Albanijos-Didžiosios Britanijos byloje dėl incidento *Corfu* įlankoje taip pat parodė kaltės kategorijos būtinumą, nustatant tarptautinę valstybės atsakomybę.⁴⁷

Objektyviosios atsakomybės koncepcijos pradininkas ir vystytojas – žymus italų teisininkas D. Anzilotti. Jis vadovavosi garantijos idėja, kur subjektyvioji kaltė nevaicina jokio vaidmens. Čia atsakomybė grindžiama priežastiniu ryšiu, esančiu tarp valstybės ar kito tarptautinės teisės subjekto veiklos ir fakto, priešingo tarptautinei teisei.⁴⁸ Ši teorija yra vyraujanti ir šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje, kadangi yra vieningai pripažįstama, jog tarptautinę teisinę atsakomybę sudaro du elementai: objektyvusis – tarptautinės teisės normos (valstybės tarptautinio įsipareigojimo) pažeidimas ir subjektyvusis – to pažeidimo priskyrimas teisės subjektui (šiuo atveju valstybei) pagal tarptautinę teisę.⁴⁹ Objektyvioji atsakomybė tarptautinėje teisėje pirmiausiai grindžiama tokiais žinomais precedentais, kaip *Trail Smelter Arbitration* (1937)⁵⁰, *Lac Lanoux* (1957)⁵¹, *Sandoz* (1987)⁵² ir kitais. Ta pati minėta *Corfu Channel* (1949) byla, skirtingai nei teigia P. Kūris⁵³, taip pat laikoma klasikiniu objektyviosios atsakomybės doktrinos patvirtinimo pavyzdžiu.

---

⁴⁵ Nolte G. From Dioniso Anzilotti to Roberto Ago: The Classical International Law of State Responsibility and the Traditional Primacy of a Bilateral Conception of Inter-state Relations // *European Journal of International Law*, Vol. 13 No. 5. P. 1086.

⁴⁶ *Alabama Arbitration* (1872), in Moore, *International Arbitrations* vol. IV. Taip pat žr.: http://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/%22Alabama%22_Arbitration; <http://www.state.gov/r/pa/ho/time/cw/17610.htm>; prisijungimo laikas: 2008-10-15.

⁴⁷ 1949 International Court of Justice judgement in *Corfu Channel* case // ICJ Reports, 1949.

⁴⁸ Nolte G. From Dioniso Anzilotti to Roberto Ago: The Classical International Law of State Responsibility and the Traditional Primacy of a Bilateral Conception of Inter-state Relations // *European Journal of International Law*, Vol. 13 No. 5. P. 1087.

⁴⁹ Žr.: Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektas, 2 straipsnis; Crawford J. *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

⁵⁰ April 16, 1938 Mixed Arbitral Tribunal *Trail Smelter Arbitration* case (USA v. Canada), No 128. Žr.: <http://www.american.edu/TED/trail.htm>; prisijungimo laikas: 2008-10-15.

⁵¹ November 16, 1957 Arbitral Tribunal *Lac Lanoux Arbitration* (France v. Spain), 12 R.I.A.A. 281; 24 I.L.R. 101 žr.: <http://www.lfip.org/laws783fall04/documents/Lake%20Lanoux%20Arbitration.doc>; prisijungimo laikas: 2008-10-15.

⁵² Materials on the *Sandoz chemical spill* from Switzerland, extending down the Rhine (pollution case): http://www.aspenlawschool.com/books/plater_environmentallaw/updates/26.4.pdf; prisijungimo laikas: 2008-10-15.

⁵³ Žr.: Kūris P. *Atsakomybės tarptautinėje teisėje problemos*. - Vilnius: Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, 1970. P. 13-14.

Kalbant apie valstybės atsakomybės dėl žalos atsiradimą tarptautinėje teisėje, būtina paminėti dar vieną plačiai žinomą precedentą *Mavrommatis Palestine Concessions* (1922) byloje⁵⁴. Šioje byloje Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas nurodė, kad *Mavrommatis* ginčas pirmiausiai kilo tarp privataus asmens ir valstybės, t.y. tarp M. Mavrommatis ir Didžiosios Britanijos, tačiau bylą perėmus Graikijos vyriausybei ginčas perėjo į naują fazę ir pateko į tarptautinės teisės sritį ir tapo dviejų valstybių ginču. Čia buvo suformuluotas diplomatinės gynybos principas, reiškiantis, kad valstybė yra įgaliota ginti savo pavaldinius, kai jiems kita valstybė padaro žalą priešingais tarptautinei teisei veiksmais ir kai jie jau neturi galimybės patenkinti savo reikalavimų įprastiniu būdu. Šioje klasikinėje jurisprudencijoje buvo suformuluotos pagrindinės diplomatinės gynybos sąlygos: valstybė gali ginti tik savo piliečių arba juridinių asmenų teises, bet prieš tai jie turi išbandyti teises (paprastai – teismines) gynybos galimybes valstybėje, kur jų teisės buvo pažeistos; jeigu nukentėję yra patys kalti dėl priemonių, kurių prieš juos ėmėsi užsienio valstybė, jų valstybė negali imtis diplomatinės gynybos arba ši gynyba bus galima tik tiek, kiek jų teisės tikrai būtų pažeistos.⁵⁵ Vėliau diplomatinės gynybos taisyklės buvo toliau plėtojamos kitose bylose.⁵⁶

Laikui bėgant stipriai keitėsi ir paties individo statusas bei vaidmuo valstybių atsakomybės reguliavime. Atsirandant vis daugiau tarptautinių sutarčių, kurios ne tik įtvirtino daugybę tarptautinės teisės normų, sukurtų asmenų ir įmonių naudai, bet kartu numatė ir galimybę asmenims patiems, be valstybės įsikišimo, kreiptis į tarptautinius teismus (tribunolus), kad užtikrintų savo teises, palaipsniui ėmė rasti ir individo pripažinimas tarptautinės teisės subjektu.⁵⁷

1.2.2. Valstybių atsakomybės doktrinos sukūrimas Europos Bendrijos teisėje

Skirtingai nei tarptautinėje teisėje, Europos Bendrijos teisėje paprotys (angl. *custom*) nėra laikomas teisės šaltiniu, o pati valstybės atsakomybės už žalą doktrina, jei lyginsime su atsakomybės nuostatomis tarptautinėje teisėje, dar palyginti naujas dalykas, atsiradęs ir vystęsis Europos Teisingumo Teismo (toliau – ir ETT) sprendimų pagrindu⁵⁸.

⁵⁴ August 30th, 1924 Permanent Court of International Justice judgement in *Mavrommatis Palestine Concessions* case. Fifth session, Serie A – No. 2

⁵⁵ Dixon M. *Textbook on International Law*. Fourth Edition. – MA: Blackstone Press Limited. 2000. P. 244-245.

⁵⁶ Žr. pvz., *Barcelona Traction, Light and Power Company, Judgement // ICJ Reports 1970*; Žalą, patirtos Jungtinių Tautų tarnyboje byla, konsultacinė išvada, CIJ Recueil 1949, P. 181-182.

⁵⁷ Dėl individo tarptautinio teisinio subjektiškumo ligi šiol nėra vieningos nuomonės. Plačiau žr. antrajame šio darbo skyriuje.

⁵⁸ Nagrinėdami EB sutarties nuostatas, nerasime straipsnio, kuriame būtų įtvirtintos nuostatos apie valstybių atsakomybę dėl privatiems asmenims padarytos žalos. Tik 1991 metais ETT, nagrinėdamas *Francovich* bylą, pagrindė valstybių atsakomybės dėl žalos būtinumą ir suformulavo atsakomybės sąlygas, tikslintas ir plėtotas

Nuo pat EB įkūrimo pradžios Europos Teisingumo Teismas, gindamas privačių asmenų teises, rėmėsi EB teisės autonomiškumo, viršenybės, tiesioginio veikimo principais, kaip esminiais savitos EB teisinės sistemos bruožais, ir tik dešimtojo dešimtmečio pradžioje, nagrinėdamas *Francovich*⁵⁹ bylą, ETT EB teisėje pripažino valstybių atsakomybę dėl žalos. Reikia pažymėti, kad iki sprendimo *Francovich* byloje asmuo taip pat turėjo galimybę pateikti ieškinį nacionaliniam teismui dėl žalos atlyginimo už EB teisės pažeidimus, tačiau tokia teise asmuo galėjo pasinaudoti tik vadovaudamasis EB teisės tiesioginio veikimo principu arba esant ETT sprendimui, konstatuojančiam, jog valstybė narė pažeidė savo įsipareigojimus pagal EB sutartį. Visgi tai ne visada garantavo asmeniui EB teisės pažeidimu padarytos žalos atlyginimą, kadangi nacionaliniams teismams buvo palikta ypatingai daug veiksmų laisvės, t.y. plati diskrecija vertinant konkrečios bylos aplinkybes bei sprendžiant žalos asmeniui atlyginimo klausimą. Taip pat iš esmės nebuvo jokio mechanizmo ir teisinio pagrindo, užtikrinančių, kad asmeniui dėl EB teisės pažeidimo padaryta žala bus atlyginta.⁶⁰ Minėti trūkumai galėjo nulemti tai, kad kai kuriose situacijose asmuo neturėdavo realios galimybės gauti kompensaciją už patirtą žalą.

Faktas, jog lygiai taip pat kaip tarptautinėje teisėje, vienas svarbiausių EB teisinės sistemos tikslų yra asmens teisių apsauga, lėmė tai, jog ETT praktikoje ėmė rasti nuostatų, pažyminčių, jog valstybė narė, pažeidusi EB teisę, privalo atlyginti asmeniui dėl tokio pažeidimo atsiradusią žalą. Tokią nuostatą galime rasti nagrinėdami ETT sprendimą *Russo* byloje (1976).⁶¹ ETT savo sprendimuose taip pat neretai pabrėždavo ir teisinių gynybos priemonių nacionaliniuose teismuose reikalingumą (pvz. toje pačioje *Russo* byloje, *San Giorgio*⁶², *Heylens*⁶³, vėliau *Factortame I*⁶⁴, *Comateb*⁶⁵, *Courage*⁶⁶ bylose). Tačiau tik *Francovich* byloje ETT ne tik pripažino, kad valstybė narė, padariusi EB teisės pažeidimą, privalo atlyginti asmeniui dėl tokio pažeidimo patirtą žalą, bet ir suformulavo valstybių atsakomybės dėl žalos sąlygas (37 par.).

Priežastis, kodėl ETT iki *Francovich* bylos manė, jog esamos teisinės gynybos priemonės yra pakankamos užtikrinti asmenų teises bei EB teisės veiksmingumą, galėtų būti ta, jog *Russo* byloje ETT visą naštą žalos asmenims atlyginimo bylose perkėlė nacionaliniams teismams,

---

vėlesnėje ETT jurisprudencijoje. Tačiau reikia pažymėti, jog šis klausimas buvo svarbus dar iki sprendimo minėtoje byloje priėmimo.

⁵⁹ Joined cases C-6, C-9/90 *Andrea Francovich*, Danila Bonifaci and others v. Italian Republic [1990] ECR I-05357.

⁶⁰ Vaitkevičiūtė A. Valstybių narių atsakomybė dėl privatiems asmenims padarytos žalos, pažeidus Europos Bendrijos teises: kilmė, samprata ir sąlygos // Jurisprudencija. Nr. 7 (97), Vilnius 2007.

⁶¹ Case C-60/75 *Carmine Antonio Russo* v. AIMA [1976] ECR 45, 9 dalis.

⁶² Case C-199/82 *Amministrazione delle Finanze dello Stato* v. *San Giorgio* [1983] ECR 3595.

⁶³ Case C-222/86 *UNECTEF* v. *Heylens* [1987] ECR 4097.

⁶⁴ Case C-213/89 *Factortame Ltd.* V. Secretary of State for Transport [1990] ECR I-2433.

⁶⁵ Case C-192/95 *Comateb* v. Directeur General des Douanes et Droits Indirects [1997] ECR I-165.

⁶⁶ Case C-453/99 *Courage Ltd.* v. Crehan [2001] ECR I-6293.

nusprendęs, jog žala atlyginama pagal nacionalinės teisės normas ir kad tai nėra EB teisės reguliavimo sritis, be to ETT tuomet plačiai vystė ir taikė EB teisės viršenybės, EB teisės veiksmingumo bei tiesioginio veikimo principus⁶⁷, kurie tuo metu Teismui atrodė pakankami užtikrinant asmenims EB sutartimi suteikiamas teises. Vienoje savo bylų, ETT taip pat buvo pažymėjęs, jog EB sutartis neleidžia kurti naujų EB sutartimi suteikiamų teisių gynybos būdų, todėl reikia naudotis tomis priemonėmis, kurias suteikia nacionalinė teisė.⁶⁸ Tačiau ilgainiui tapo aišku, kad nei minėti principai, nei EB sutarties 226-228 straipsnių procedūra⁶⁹ nėra pakankama asmens teisių apsaugai užtikrinti, kas privertė ETT keisti savo poziciją, priimant garsųjį sprendimą 1991 m. *Francovich* byloje, kurioje jau Teismas skelbė, jog valstybės atsakomybės principas išplaukia tiesiogiai iš EB sutarties (35 par.).

Kai kurie autoriai bandė įvardyti veiksnius, įtakojusius minėtą ETT pozicijos pokytį. Tarp jų buvo minimas 1985 m. Europos Komisijos baltojoje knygoje⁷⁰ įtvirtintos vidaus rinkos programos naujas iššūkis baigti vidaus rinkos kūrimo procesą bei pabrėžimas neįgyvendintomis direktyvomis suteikiamų teisių gynimo priemonių svarbos; sprendimas *Factortame*⁷¹ byloje, numatantis, kad nacionalinis teismas privalo atidėti bet kurią nacionalinės teisės nuostatą, trukdančią užtikrinti veiksmingą EB suteikiamų teisių apsaugą, taip sudarydamas sąlygas dar didesnei ETT intervencijai asmens teisių gynybos priemonių srityje; taip pat nemažiau svarbios buvo pačios *Francovich* bylos faktinės aplinkybės, t.y. kad valstybė laiku neįgyvendino direktyvos nuostatų, kas buvo ypač aktualu kuriant vidaus rinką.⁷² J. Steiner taip pat pabrėžė, jog vidaus rinką siekiant sukurti daugiausia remiantis direktyvomis, 1990 m. šių teisės aktų įgyvendinimo problema tapo labai aktuali. Nepaisydamos EB sutarties 228 str. pakeitimų, valstybės narės nevykdė savo pareigos įgyvendinti direktyvas, taigi norint sėkmingai baigti vidaus rinkos kūrimo procesą reikėjo imtis naujų priemonių.⁷³

Taigi 1991 m. *Francovich* byloje ETT pagaliau priėjo išvadą *ubi jus, ibi remedium* ir pagrindė valstybių atsakomybės dėl žalos būtinumą bei suformulavo valstybių atsakomybės sąlygas, užtikrindamas asmenims galimybę pareikšti ieškinį prieš EB teisę pažeidusią valstybę

---

⁶⁷ Tiesioginis veikimas – tai mechanizmas, suteikiantis piliečiui teisę pasiremti Bendrijos teisės nuostata savo nacionaliniame teisme, kuris privalo pripažinti, ginti ir įgyvendinti tokios nuostatos suteikiamas teises. Tiesiogiai gali veikti ne tik direktyvos, bet ir kiti EB teisės aktai, jei laikomasi konkrečių ETT praktikoje suformuluotų tiesioginio veikimo sąlygų (šie kriterijai įtvirtinti *Van Gend & Loos* byloje, vėliau Teismas savo praktikoje plėtojo ir tobulino šiuos kriterijus). ETT daugiausiai bylų yra išnagrinėjęs būtent dėl direktyvų tiesioginio veikimo.

⁶⁸ Case C-158/80 *Rewe v. Hauptzollamt Kiel* [1981] ECR 1805.

⁶⁹ Vadovaujantis 226 straipsniu, Komisija, jei mano, kad kuri nors valstybė narė neįvykdė kokios nors pareigos pagal EB steigimo sutartį, šiuo reikalu pareiškia pagrįstą savo nuomonę, pirma suteikusi atitinkamai valstybei narei galimybę išdėstyti savo samprotavimus. Jei valstybė narė per Komisijos nustatytą laiką neatsižvelgia į tą nuomonę, Komisija gali perduoti šį reikalą svarstyti ETT.

⁷⁰ Completing the Internal Market: White Paper from the Commission to the European Council, COM/85/0310.

⁷¹ Case C-213/89 *Factortame Ltd. V. Secretary of State for Transport* [1990] ECR I-2433.

⁷² Tridimas T. *The General Principles of EC Law*. - Oxford: Oxford University Press, 1999. P. 324.

⁷³ Steiner J. *From Direct Effects to Francovich: Shifting Means of Enforcement of Community Law* // *European Law Review*. 1993, vol. 18, No.1. P. 3-22.

nacionaliniame teisme ir reikalauti atlyginti tokiu pažeidimu padarytą žalą. Tačiau ši byla nepadėjo taško valstybių atsakomybės dėl žalos reguliavime, kadangi nors ir pripažįstama, kad tai buvo didelės svarbos sprendimas, visgi po jo liko dar daug neatsakytų klausimų⁷⁴. Pirmą kartą *Francovich* byloje suformuluotos valstybės atsakomybės sąlygos vėliau buvo tikslinamos ir plėtojamos tolesnėje ETT jurisprudencijoje.⁷⁵

Apibendrinant galima pastebėti, kad skirtinga ne tik valstybių atsakomybės samprata, bet ir atsakomybės raida tarptautinėje bei EB teisėje. Ir tai nenuostabu, kadangi EB įkurta tuomet, kada valstybės atsakomybės principas tarptautinėje teisėje jau buvo ne tik plačiai taikomas, bet ir vyko didelės diskusijos atsakomybės sąlygų, ypačingai kaltės, klausimu. Todėl valstybės atsakomybės dėl žalos asmenims doktrina, pradėtą plėtoti ETT jurisprudencija, galima laikyti santykinai nauju reiškiniu. Nauja ir šios valstybių atsakomybės prigimtis, kadangi, skirtingai nei tarptautinėje teisėje, tai išskirtinai su asmens teisių gynimu susijusi, kompensacinio pobūdžio atsakomybė. Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje, skirtingai nei klasikinėje, vyrauja objektyviosios, "griežtosios" atsakomybės samprata, be to, net iki šiol valstybių tarptautinę teisinę atsakomybę reguliuoja daugiausiai tarptautiniai papročiai, tuo tarpu EB teisėje paprotys nėra pripažįstamas teisės šaltiniu.

---

⁷⁴ Craig P., de Burca G. EU Law. Text, Cases, and Materials. Second Editon. – Oxford: Oxford University Press, 1998. P. 237.

⁷⁵ Žr. 3.2. poskyrį.

2. VALSTYBĖ IR INDIVIDAS KAIP TARPTAUTINĖS IR EUROPOS BENDRIJOS TEISĖS SUBJEKTAI

Nustačius tikslą išanalizuoti ir palyginti valstybių atsakomybės reguliavimą tarptautinėje ir Europos Bendrijos teisėje dar nenagrinėtu aspektu, t.y. atskleidžiant valstybių atsakomybės sąlygų tarptautinėje ir EB teisėje turinį, įvertinant šių sąlygų taikymo aiškumą, veiksmingumą bei ryšį su asmens teisių gynyba, valstybės neteisėta veika sukėlus asmeniui žalą, prieš tai turėtume aptarti atsakomybės teisinio santykio dalyvius. Čia svarbu išsiaiškinti, kaip suvokiama valstybė kaip atsakomybės subjektas tarptautinėje ir EB teisėje, todėl pirmiausiai bus pateikiama jos samprata.

2.1. Valstybės samprata tarptautinėje ir Europos Bendrijos teisėje

Tarptautinis Teisingumo Teismas *Žalos, patirtos Jungtinių Tautų tarnyboje* byloje (1949)⁷⁶ plačiai išnagrinėjęs tarptautinės teisės subjekto požymius nustatė, kad tik valstybė turi visumą tarptautinių teisių ir pareigų, kurias pripažįsta tarptautinė teisė, kartu patvirtindamas valstybės kaip pagrindinio tarptautinės teisės subjekto statusą.

Pripažinus valstybę pagrindiniu tarptautinės teisės subjektu, pirmiausiai reikėtų išsiaiškinti pačią valstybės sąvoką, t.y. kaip ji suvokiama minėtoje teisės sistemoje. 1933 m. Montevideo konvencijos „Dėl valstybių teisių ir pareigų“⁷⁷ 1 straipsnis numato, jog valstybė, kaip tarptautinės teisės subjektas, turi turėti tokius požymius: a) nuolatinis gyventojus; b) apibrėžtą teritoriją; c) vyriausybę; d) gebėjimą užmegzti santykius su kitomis valstybėmis. Remiantis deklaracine valstybės pripažinimo teorija, ketvirtasis valstybės požymis nereiškia, kad valstybė turi būti užmezgusi tokius santykius, o konstitucinės teorijos šalininkai teigia, kad kitų valstybių pripažinimas yra būtinas valstybės požymis.⁷⁸

Aukščiau išvardinti minėtoje konvencijoje įtvirtinti valstybės požymiai padeda atskirti valstybes nuo kitų (antrinių) tarptautinės teisės subjektų, o kartu suponuoja valstybės, kaip keturių privalomų elementų visumos, sampratą. Šie požymiai yra plačiai išnagrinėti ne viename tarptautinės teisės vadovėlyje⁷⁹, todėl plačiau juos analizuoti šiame darbe būtų netikslinga. Svarbu tik pabrėžti, jog minėti požymiai nulemia tai, jog valstybė tampa pagrindiniu tarptautinės

⁷⁶ April 11th, 1949 International Court of Justice advisory opinion in *Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations* case. No.4.

⁷⁷ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 68.

⁷⁸ Balevičienė K. Subjektai, turintys teisę naudotis valstybės imunitetu nuo kitos valstybės teismo jurisdikcijos // Jurisprudencija, 2005. Nr. 78(70).

⁷⁹ Žr. pvz.: Akehurst M., Malanczuk P. (vert. A. Paksas) Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 108-114; Cassese A. International law. Second edition. – Oxford: Oxford university press, 2005. P. 71-142; Vadapalas V. Tarptautinė teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 232.

teisės subjektu, bei tai, kad valstybės subjektiškumas skiriasi nuo kitų tarptautinės teisės subjektų, ypačiai fizinių bei juridinių asmenų tarptautinio teisinio subjektiškumo.

V. Vadapalas, bandydamas atsakyti į klausimą, kokia gi iš tikrųjų yra tarptautinės teisės subjekto požymių visuma, teigia, jog tarptautinis subjektiškumas siejamas ne vien tik su subjekto teisumu, t.y. galėjimu turėti tarptautines teises ir pareigas, bet ir su jo veiksmumu, t.y. gebėjimu savo veiksmais įgyti šias teises ir pareigas, naudotis teisėmis ir vykdyti pareigas⁸⁰, kartu išskirdamas sritis, kuriose tarptautinės teisės subjektas turėtų sugebėti atlikti teisinius veiksmus. Taigi, pasak V. Vadapalo, toks subjektas turi pasižymėti: galėjimu atlikti bet kokius teisinius veiksmus; galėjimu palaikyti diplomatinis ir konsulinis santykius; galėjimu kurti tarptautinės teisės normas, taip pat sudaryti tarptautines sutartis (jus tractatum); turėjimu procesinį teisumą tarptautiniuose teismuose; naudojimusi privilegijomis ir imunitetais⁸¹; atsakomybe už padarytą žalą arba tarptautinės teisės pažeidimą bei gebėjimu tapti tarptautinių tarpvyriausybinių organizacijų nariu ir dalyvauti jų veikloje. Kaip matome, visus išvardintus tarptautinės teisės subjekto požymius atitinka tik valstybės. Kyla klausimas, o kaip turėtų būti traktuojami tokie subjektai kaip tarptautinės tarpvyriausybines organizacijos, kai kurie tarptautiniai organai, ypačiai valstybinio pobūdžio vienetai (Šventasis Sostas, Maltos ordinas ir pan.), tautos, kovojančios už savo valstybingumą, galų gale fiziniai bei juridiniai asmenys? Ar tai, kad minėti subjektai neatitinka aukščiau išvardintų požymių visumos ir neturi valstybinio suvereniteto (pagrindinio valstybės atributo), eliminuoja juos iš tarptautinės teisės subjektų rato?

Šiandien jau niekas nesiginčija ir pripažįsta, jog tarptautinės teisės subjektais yra ne tik valstybės, kurios vienintelės turi pilną tarptautinį teisinį subjektiškumą (angl. *full legal capacity*), išplaukiantį iš jų gebėjimo nuolat ir stabiliai kontroliuoti apibrėžtą teritoriją, turinčią nuolatinius gyventojus, įgyvendinti teisėkūros, vykdomąją ir kitas funkcijas (taigi iš esmės nulemtą keturių Montevideo konvencijoje įtvirtintų valstybės požymių), bet taip pat ir tarptautinės tarpvyriausybines organizacijos, kai kurie tarptautiniai organai, ypačiai valstybinio pobūdžio vienetai (tokie kaip Šventasis Sostas, Maltos ordinas ir kt.), tautos, kovojančios už savo valstybingumą, nors ir pabrėžiant, kad šių subjektų tarptautinis teisinis subjektiškumas yra ribotas (angl. *limited legal capacity*). Neaiškus lieka tik fizinių ir juridinių asmenų (individų) statusas, kadangi vis dar ne visi autoriai pripažįsta jų tarptautinį teisinį subjektiškumą. Šį klausimą išsamiau aptarsime sekančiame poskyryje (2.2.).

Tarptautinės teisės doktrinoje ir praktikoje pripažįstama, jog valstybės vidaus teisinė struktūra neturi įtakos jos statusui tarptautinėje teisėje: nepriklausomai nuo to, ar kalbama apie

⁸⁰ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 188-189.

⁸¹ Tarptautinės teisės subjektai, kurie neturi visų 4 Montevideo konvencijoje išvardintų požymių, negali remtis valstybės imunitetu nuo kitos valstybės teismo jurisdikcijos. Kaip pavyzdį galima pateikti Palestinos išsivadavimo organizaciją, kurios valstybe nepripažino Italijos ir JAV teismai. Plačiau žr.: Fox H. The Law of State Immunity. – Oxford, 2002. P. 324.

unitarinę, ar apie federacinę valstybę, ji visada yra tik vienintelis ir vientisas tarptautinės teisės subjektas. Tai ypač akivaizdu tarptautinės atsakomybės srityje. Jungtinių Tautų Tarptautinės Teisės Komisija, nagrinėdama tarptautinės konvencijos dėl valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektą, konstatavo, kad už valstybės (unitarinės ar federacinės) administracinio teritorinio vieneto organų įvykdytus pažeidimus atsako pati valstybė.⁸²

Visiškai skirtingas tarptautinėje teisėje konfederacijos statusas. Kitaip nei federacija, konfederacija nėra tarptautinės teisės subjektas, nes ją sudarančios valstybės išlaiko visišką suverenitetą ir kartu savo tarptautinį subjektiškumą. Pati konfederacija suvereniteto neturi.⁸³

Kalbant apie valstybių vaidmenį tarptautinėje teisėje, reikėtų pabrėžti, kad iš esmės visos valstybės laikomos lygiomis. Valstybių lygybės principą, įtvirtintą Jungtinių Tautų Chartijos 2 straipsnyje, lemia valstybės suverenitetas.⁸⁴ Tačiau nors ir teisiškai valstybės yra lygios (turi visas suverenias teises, privalo gerbti kitų valstybių suverenitetą), negalime paneigti, jog „egzistuoja tam tikra išskirtinė kategorija – saujelė valstybių, turinčių stiprią ekonomiką ir galingas karines sistemas, kurios kartu turi ir didžiausią autoritetą bei reikšmę tarptautinėje bendruomenėje.“⁸⁵

Teorijoje ir praktikoje preziumuojama, kad nepriklausomos valstybės suverenitetas nėra apribotas. Lygiagrečiai pripažįstama, kad valstybės suverenios teisės gali būti apribotos jos pačios sudaryta sutartimi, nors dėl to ši valstybė nepraranda savo suvereniteto.⁸⁶

Valstybės vaidmuo iš esmės panašus ir Europos Bendrijos teisėje. Tik čia valstybė – Europos Sąjungos⁸⁷ (toliau – ir ES) narė. Ir atvirkščiai, nepriklausančios Europos Sąjungai

---

⁸² Projekto 4 str. (Valstybės organų veika) nustato:

„1. Bet kurio valstybės organo veika pagal tarptautinę teisę laikoma šios valstybės veika nepriklausomai nuo to, ar šis organas vykdo įstatymų leidimo, vykdomąsias, teismines ar kurias nors kitas funkcijas, taip pat nepriklausomai nuo to, kokią padėtį jis užima šios valstybės organizavimo struktūroje, ir ar šis organas yra centrinės vyriausybės ar valstybės teritorinio vieneto organas.

2. Organo sąvoka apima bet kurį asmenį ar vienetą, kuris turi organo statusą pagal šios valstybės vidaus teisę.“

⁸³ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 192.

⁸⁴ Suvereniteto teorijos pradininkas Žanas Bodenas (Jean Bodin) išskiria dvi suvereniteto rūšis: vidaus suverenitetą, t.y. absoliučią valdžią valstybės viduje bei išorinį suverenitetą, t.y. nepavaldumą jokiai kitai valdžiai santykiuose su kitomis valstybėmis. Plačiausiai suvereniteto turinį suformulavo Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėjas Seferiadis (Seferiades) savo atskirojoje nuomonėje *Kretos ir Samoso* švyturių byloje (1937): „... suvereniteto atributai, be kurių suverenitetas nustoja būti suverenitetu, yra šie: teisė į laisvą politinę organizaciją, teisė į savarankiškumą tvarkant socialinius reikalus, kalėjimų sistemą, viešą tikėjimo išpažinimą, viešą švietimą, administracijos mechanizmą, mokesčių sistemą, komunikacijos kelius, policijos organizavimą, civilinių ir baudžiamųjų įstatymų leidimą, teisė į jurisdikciją, karinę prievolę, teisė į laisvą prekybą, teisė į vėliavą, teisė sudaryti sutartis, teisė į atstovavimą.“

⁸⁵ Cassese A. *International Law*. Second edition. – Oxford: Oxford university press, 2005. P. 71.

⁸⁶ Žr.: 1937 m. spalio 8 d. Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas *Kretos ir Samoso švyturių byloje*. PCIJ Series A/B, No. 71.

⁸⁷ Europos Sąjunga grindžiama trijų ramsčių sistema. Ramsčiais vadinamos įvairios ES politikos sritys. Pirmasis ramstis – Bendrijos aspektas, atitinkantis Europos Bendrijos steigimo sutartyje išdėstytas nuostatas; antrasis ramstis – bendra užsienio ir saugumo politika (BUSP); trečiasis – policijos ir teisminis bendradarbiavimas. Taigi ryšį tarp sąvokų Europos Sąjunga ir Europos Bendrija galima vadinti subordinaciniu (EB įeina į Europos Sąjungos pirmąjį ramsį).

valstybės nėra EB teisės subjektai. Tiesa, skirtingai nei tarptautinėje teisėje, čia neįmanoma pernelyg didelio keletos valstybių lyderiavimo. Nors valstybės EB narės taip pat nėra lygios nei plotu, nei gyventojų skaičiumi, nei ekonominiu išsivystymu, vienas pagrindinių EB siekių ir yra atotrūkio (ypač ekonominio) tarp valstybių narių panaikinimas. Tam tikslui stengiamasi įgyvendinti vieningos rinkos idėją, atveriant sienas laisvam asmenų, prekių, kapitalo judėjimui, steigiami įvairūs struktūriniai paramos fondai labiau atsilikusioms valstybėms remti, atitinkamai diferencijuojamos valstybių narių įmokos į EB biudžetą, imamasi kitų politinių bei ekonominių priemonių.

Kaip jau buvo minėta, valstybė savo suverenias teises gali apriboti jos pačios sudaryta sutartimi. Yra sričių, kur nuorodos į valstybės suverenitetą ir nesikišimą į valstybės vidaus reikalus jau tampa visiškai nepriimtinos. Tai, visų pirma, žmogaus teisių apsauga. Valstybė negali remtis savo išimtinė vidaus kompetencija tam, kad išvengtų atsakomybės už žmogaus teisių pažeidimus.⁸⁸

V. Vadapalas teigia, kad Europos integracijoje savanoriškas suvereniteto dalies delegavimas tam tikroms Europos institucijoms tapo gerai žinoma praktika; kartu Bendrijų institucijos įgijo tam tikras viršvalstybinių institucijų teises.⁸⁹ Mūsų nuomone, teisingiau būtų sakyti ne „suvereniteto dalies delegavimas“, o kompetencijos konkrečiose srityse, tam tikrų teisių perleidimas (delegavimas), kadangi suverenitetas – tai pagrindinė valstybės savybė, neatskiriama nuo valstybės nepriklausomybės. Praradus nepriklausomybę valstybė kartu prarastų ir savo tarptautinį teisinį subjektiškumą.

Valstybės, perleidusios dalį savo suverenių teisių Europos Bendrijoms ir ES, lieka suverenios valstybės, visateisiai tarptautinės teisės subjektai. Savo ruožtu Europos Bendrijos ir Europos Sąjunga yra savarankiški tarptautinės teisės subjektai.^{90 91}

ES valstybės narės išlaiko valstybės požymius, kaip juos apibrėžia tarptautinė paprotinė teisė, kodifikuota 1933 m. Montevideo konvencijos dėl valstybių teisių ir pareigų 1 straipsnyje:

---

⁸⁸ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 196.

⁸⁹ Jau 1964 m. ETT savo sprendime *Flaminio Costa contre E.N.E.L.* (bylos Nr. 6/64) padarė išvadą, kad valstybės, įsteigusios Bendriją neribotam laikui, suteikusios jai jos pačios institucijas, subjekto statusą, teisinį veiksnumą, tarptautinio atstovavimo teisę, o kalbant dar tiksliau – realią valdžią, išplaukiančią iš savo kompetencijos apribojimo arba iš valstybių savybių perdavimo Bendrijai, kartu apribojo, nors ir ribotose srityse, savo suverenias teises ir sukūrė teisinę sistemą, taikomą jų piliečiams ir joms pačioms.

⁹⁰ Tokios nuomonės laikosi V. Vadapalas. Žr.: Vadapalas V. Tarptautinė teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 197. Mūsų nuomone, teigti, jog ES yra savarankiškas tarptautinės teisės subjektas, nepriėmus ES Konstitucijos, yra klaidinga. Tačiau padėtis gali pasikeisti po kurio laiko valstybėms narėms priėmus Lisabonos sutartį, kurią 27 valstybės pasirašė 2007-12-13 ir kuri ES suteiks juridinio asmens statusą. Plačiau žr.: http://europa.eu/lisbon_treaty/glance/index_lt.htm; prisijungimo laikas: 2008-10-18.

⁹¹ Nėra vieningos nuomonės dėl Europos Sąjungos teisinio statuso. Jau seniai vyksta ginčas tarp „federacijos“ šalininkų, ES laikančių valstybių federacija, ir „funkcinės kompetencijos“ šalininkų, aiškinančių, jog Europos Sąjungai suteikta tik tokia kompetencija, kuri reikalinga jos tikslams pasiekti ir funkcijoms vykdyti. Visgi jau dabar ES yra daugiau nei tarptautinė tarpvyriausybė organizacija, kadangi Maastrichto sutartis numatė tam tikrus federacijos elementus: bendrą pilietybę, bendrą piliečių diplomatinę gynybą, bendrą valiutą, bendrą užsienio, saugumo ir gynybos politiką.

nuolatinius gyventojus, apibrėžtą teritoriją, vyriausybę ir galimybę užmegzti santykius su kitomis valstybėmis. Kompetencijos perleidimas Europos Sąjungai EB ir ES sutartyse numatytose srityse iš valstybių narių neatima aukščiau išvardintų tradicinių valstybingumo požymių. Šiuo atveju kalbama tik apie tam tikrų teisių ir pareigų (įgaliojimų) perleidimą, kuris nereiškia, jog vyriausybė praranda kontrolę gyventojų, gyvenančių tam tikroje teritorijoje, atžvilgiu.

Laisvas asmenų judėjimas Europos Bendrijoje neturi jokios įtakos valstybės narės „nuolatiniams gyventojams“. ES taip pat neturi savo teritorijos ar galių pakeisti valstybių narių teritorijas. O dėl vyriausybės, tai Europos Sąjungos institucijos, tokios kaip Taryba ar Komisija, veikdamos EB ir ES sutartyse apibrėžtose srityse ir numatytu būdu, nepakeičia valstybių narių vyriausybių.

Taip pat reikėtų aptarti tokį ES valstybės narės valstybingumo požymį kaip galimybė užmegzti tarptautinius santykius su kitomis valstybėmis. Tai klausimas, susijęs su ES bendra užsienio ir saugumo politika (BUSP) bei Europos Bendrijos išorinių santykių reguliavimu.

Remiantis EB steigimo sutartimi⁹², Europos Bendrija turi išimtinę kompetenciją tokiose srityse kaip muitų sąjunga, konkurencija vidaus rinkoje, monetarinė politika, bendra prekybos politika, biologinių jūros išteklių apsauga, o tokiose srityse kaip energetika, transportas, aplinka ir kt. Europos Bendrija kompetencija dalijasi su valstybėmis narėmis. Kalbant apie bendrą užsienio ir saugumo politiką Europos Sąjungoje, reikėtų atkreipti dėmesį, jog ES neturi išimtinės kompetencijos šioje srityje.

Pagal EB steigimo sutarties 5 straipsnį, „Bendrija veikia neperžengdama šios Sutarties jai suteiktų įgaliojimų ir laikydama jai šia Sutartimi išskeltų tikslų.“ Taigi Europos Bendrija neturi vadinamųjų Kompetenz-Kompetenz galių⁹³, būdingų valstybės suverenitetui. Europos Bendrijos steigimo sutarties 111 str. 5 d., 174 str. 4 d., 181 str. ir kitų straipsnių analizė leidžia daryti išvadą, kad ES ir EB kompetencijos egzistavimas nepažeidžia valstybių narių teisės dalyvauti tarptautinėse vyriausybėse organizacijose ar sudarinėti tarptautines sutartis. Narystė Europos Sąjungoje nepanaikina bendros valstybės narės teisės užmegzti ir palaikyti tarptautinius santykius su kitomis valstybėmis, įskaitant ir galimybę sudaryti tarptautines sutartis, tapti tarptautinių organizacijų nare bei pateikti tarptautinius ieškinius.⁹⁴

Valstybė, EB narė, disponuoja ir tokiomis teisėmis, kaip dalyvavimas priimant pagrindinius politinius sprendimus dėl EB plėtros, EB institucijų kompetencijos, naujų tikslų, jų pasiekimo priemonių ir kt. Valstybės savo tarpusavio susitarimu pačios nustato ir kokias teises

⁹² Konsoliduota Europos Bendrijos Steigimo Sutartis // Valstybės žinios. 2004, Nr. 2-2.

⁹³ Kompetenz-Kompetenz galios – kompetencija nusistatyti savo kompetenciją.

⁹⁴ Cassese A. International Law. Second edition. – Oxford: Oxford university press, 2005. P. 198.

bei kokias jų užtikrinimo priemones jos nori suteikti asmenims, kas dar labiau pabrėžia skirtumą tarp minėtų EB teisinės sistemos subjektų padėties.

Taigi buvimas EB nare neturi įtakos valstybės tarptautiniam teisiniam subjektiškumui. Valstybės, nepriklausomai nuo to, ar jos yra EB ar kitų bendrijų, organizacijų narės, išlieka lygiateisiais pagrindiniais tarptautinės teisės subjektais. Lygiai taip pat valstybės ES narės, kaip EB teisės subjektai, dėl aukščiau minėtų priežasčių, šioje teisinėje sistemoje turi išskirtinį statusą kitų subjektų (pirmiausiai privačių asmenų) atžvilgiu. Tai *inter alia* lemia ir faktas, jog valstybė, būdama EB nare, išlaiko visus valstybės požymius, nustatytus Montevideo konvencijoje, kurie ir lemia platų tokios valstybės teisių ir pareigų spektrą, t.y. tokią kompetenciją ir tokį subjektiškumą, kurio objektyviai negalėtų įgyti privatus asmuo, nors ir neginčijamai pripažįstamas EB teisės subjektu.

Kalbant apie valstybės sampratą, reikia dar kartą pabrėžti, jog tarptautinėje teisėje valstybė laikoma vienu subjektu (angl. *single entity*), nesvarbu, kokia jos konstitucinė sandara. Kaip jau minėta, už valstybės (unitarinės ar federacinės) administracinio teritorinio vieneto organų įvykdytus pažeidimus atsako pati valstybė. Plačiau valstybės kaip vientiso subjekto samprata atskleidžiama nagrinėjant valstybės atsakomybės sąlygas (žr.: 3.1.1. Veikos priskyrimas valstybei pagal tarptautinę teisę).

Tokią pačią valstybės kaip vientiso subjekto sampratą perėmė ir Europos Bendrijos teisė.⁹⁵ Tokia išvada išplaukia nagrinėjant ETT jurisprudenciją. *Brasserie du Pêcheur and Factortame* byloje pažymima: „...tarptautinėje teisėje valstybė, traukiama atsakomybėn už tarptautinio įsipareigojimo pažeidimą, yra laikoma vienu subjektu, nesvarbu, ar pažeidimą padarė įstatymų leidžiamoji⁹⁶, teisminė⁹⁷ ar vykdomoji⁹⁸ valdžia. Tai juo labiau taikytina EB teisės sistemai, nes visos valstybės valdžios institucijos, įskaitant įstatymų leidžiamąsias, atlikdamos savo užduotis privalo laikytis EB teisės normų, tiesiogiai reguliuojančių asmenų padėtį.“⁹⁹ Tokia pati nuostata pakartota ir *Köbler* byloje.¹⁰⁰ *Konle* byloje ETT taip pat pabrėžė, jog valstybė narė negali pasiteisinti savo valdžios ir atsakomybės pasidalijimu tarp nacionalinių organų, tam, kad išvengtų atsakomybės. Taip pat pažymėjo, jog EB teisė nereikalauja valstybių narių pakeisti valdžios ar atsakomybės pasidalijimą nacionalinėje sistemoje, jei tai netrukdo užtikrinti efektyvią asmenims EB sutartyje numatytų teisių gynybą.¹⁰¹

⁹⁵ Plačiau žr.: Jean Monnet Center, In Search of a Theory of State Liability in the European Union, Conceptualizing State Liability in the European Union // http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/99/990905.html#P148_38698; prisijungimo laikas: 2008-11-12.

⁹⁶ Žr.: Case C-150/99 Stockholm *Lindöpark* Aktiebolag v. Sweden [2001] ECR I-493.

⁹⁷ Žr.: Case C-224/04 Gebhard *Köbler* v. Austria [2004] ECR I-10239.

⁹⁸ Žr.: Case C-5/94 R. v. Ministry of Agriculture, Fisheries and Food, ex p. *Hedley Lomas* [1996] ECR I-2553.

⁹⁹ Joined cases C-46/93, C-48/93, *Brasserie du Pêcheur*, *Factortome* [1993] ECR I-01029, 34 dalis.

¹⁰⁰ Case C-224/04 Gebhard *Köbler* v. Austria [2004] ECR I-10239, 32 dalis.

¹⁰¹ Case C-302/97 *Konle* v. Republic of Austria [1999] ECR I-3099. 62, 63 dalys.

Pažymėtina, jog EB teisėje dažniausiai pažeidimai padaromi valstybių narių įstatymų leidžiamųjų institucijų, laiku neįgyvendinus direktyvos ar įgyvendinus ją netinkamai, taip pat priėmus teisės aktus, prieštaraujančius EB pirminei ar antrinei teisei.¹⁰²

Apibendrinant galima pasakyti, jog valstybės samprata, susiformavusi tarptautinėje teisėje, o vėliau perimta EB teisės, yra pakankamai plati. Ji apima visas valstybės institucijas, kurios skirtingose valstybėse gali būti įvairios. Kadangi šios institucijos įgyvendina valdingus valdžios įgaliojimus ir taip atstovauja valdžios interesus tiek veikdamos pagal tarptautinę, tiek pagal EB teisę, visos jos privalo atsakyti už savo neteisėtas veikas ir sukeltą žalą kaip vientisas subjektas – valstybė.

2.2. Individo teisinis statusas tarptautinėje ir Europos Bendrijos teisėje

Šiame darbe pagrindiniu nagrinėjimo objektu pasirinkus valstybės atsakomybės dėl žalos klausimą, kada atsakomybės teisiniame santykiyje vienu ar kitu būdu (tiesiogiai ar per diplomatinę gynybą) dalyvauja privatus asmuo, negalime neaptarti individo¹⁰³ padėties tarptautinėje ir EB teisėje. Išsiaiškinus asmens statusą tarptautinėje bei Europos Bendrijos teisėje, bus lengviau suvokti valstybės atsakomybės sąlygų skirtumus, nulemtus skirtingos ieškinių prigimties.

2.2.1. Individo tarptautinio teisinio subjektiškumo problema

Žalos, patirtos Jungtinių Tautų tarnyboje byloje (1949)¹⁰⁴ Tarptautinis Teisingumo Teismas išreiškė savo nuomonę dėl tarptautinio teisinio subjektiškumo, suformuluodamas du kriterijus, kuriuos atitinkantis subjektas galėtų vadintis tarptautinės teisės subjektu. Tarptautinis teisinis subjektiškumas Teismo nuomone reiškia „gebėjimą turėti tarptautines teises ir pareigas“ ir, antra, „gebėjimą ginti savo teises pateikiant tarptautinius ieškinius“.

V. Vadapalo teigimu, individai, t.y. fiziniai asmenys, nėra viešosios tarptautinės teisės subjektai, nors ir pripažįsta, jog tam tikrose srityse jie ne tik gali turėti tarptautines teises ir

---

¹⁰² Alto P. Twelve Years of Francovich in the European Court of Justice: A Survey of the Case-law on the Interpretation of the Three Conditions of Liability // Enforcing Community Law from Francovich to Köbler: Twelve Years of the State Liability Principle. Academy of European Law Trier, Series of Publications. 2004. Vol. 37. P. 64.

¹⁰³ Tarptautinės teisės mokslinėje literatūroje anglų kalba dažniau vartojama sąvoka *individuals* privatiems asmenims apibūdinti, taip pat ši sąvoka neretai vartojama ir ES teisės literatūroje, todėl ir mes ją naudosisime kaip sinonimą fiziniams ir juridiniams asmenims apibūdinti.

¹⁰⁴ April 11th, 1949 International Court of Justice advisory opinion *in Reparation for injuries* suffered in the service of the United Nations case. No.4.

pareigas, bet ir gebėjimą ginti savo teises pateikdami tarptautinius ieškinius.¹⁰⁵ Tos pačios nuomonės laikosi ir dar vienas garsus lietuvių teisininkas-tarptautininkas P. Kūris,¹⁰⁶ plačiai kritikuodamas vadinamoje „buržuazinėje“ literatūroje įsitvirtinusių priešingą nuomonę.

Nuomonė, kad individas nėra tarptautinės teisės subjektas ir kad jis neturi teisių pagal tarptautinę teisę, įsitvirtinusi pagrindė tarp sovietinių teisininkų, kurie „tikriausiai būgštavo, kad tokios teisės gali susilpninti valstybės galią savo piliečiams“.¹⁰⁷ Tuo tarpu vakarų šalyse mokslininkai ir vyriausybės paprastai yra linkę pripažinti, jog asmenys ir įmonės turi tam tikrą tarptautinį teisinį subjektiškumą; tačiau šis subjektiškumas paprastai laikomas labai ribotu – kur kas siauresniu nei tarptautinių organizacijų teisinis subjektiškumas.¹⁰⁸

Nors didžiausia individo teisių ir pareigų dalis yra ir bus reguliuojama vidaus teisės normomis ir užtikrinama pasitelkus valstybines institucijas, tačiau ir tarptautinėje teisėje yra sričių, kuriose ne tik suteikiamos teisės individams, bet ir numatoma individo teisė tiesiogiai, be valstybės įsikišimo, paduoti ieškinį tarptautiniam teismui ar kitai tarptautinei institucijai, siekiant apginti minėtas pažeistas teises. Tokias teises individams suteikia, visų pirma, tarptautinė žmogaus teisių teisė bei tarptautinė ekonomikos teisė, nors pažymima, jog tai ne vienintelės sritys, kuriose galimos minėtos tarptautinės pretenzijos.¹⁰⁹

Yra autorių, išskiriančių „tradicinės teisės“ ir „moderniosios teisės“ laikotarpius, bei teigiančių, kad nuo septyniolikto iki dvidešimto amžiaus pradžios asmenys buvo po išskirtine valstybių kontrole, tačiau šiandieninė situacija kitokia, kadangi valstybė prarado išskirtinį monopolį individų atžvilgiu, o šiuolaikinė tarptautinė teisė pripažįsta individo tarptautinį teisinį statusą, nors ir specifinį (ang. *unique*), „apkarpytą“ (ang. *lopsided*).¹¹⁰

Vienas iš būdų įrodyti, kad asmenų ir įmonių teisės egzistuoja pagal tarptautinę teisę, yra parodyti, jog tokias teises suteikianti sutartis numato ir galimybę asmenims ar įmonėms kreiptis į tarptautinį tribunolą, kad užtikrintų savo teises.¹¹¹ Dauguma tarptautinių teismų nėra atviri asmenims ir įmonėms. Pavyzdžiui, Tarptautinio Teisingumo Teismo statuto 34-ame straipsnyje numatyta, jog „tik valstybės gali būti Teismo nagrinėjamų bylų šalys“.¹¹² Tačiau yra ir išimčių, pavyzdžiui, Tarptautinis rekonstrukcijos ir plėtros bankas (Pasaulio bankas) įsteigė tarptautinį arbitražinį tribunolą spręsti ginčams, kylantiems dėl investicijų tarp valstybių ir kitų valstybių

¹⁰⁵ Žr.: Vadapalas V. Tarptautinė teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 187.

¹⁰⁶ Kūris P. Atsakomybės tarptautinėje teisėje problemos. Vilnius: Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, 1970. P. 27.

¹⁰⁷ Akehurst M., Malanczuk P. (vert. A. Paksas) Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 136.

¹⁰⁸ Ten pat.

¹⁰⁹ Žr.: International Law (Second edition). Edited by Malcolm D. Evans. – Oxford, 2006. P. 317.

¹¹⁰ Žr.: Cassese A. International law. Second edition. – Oxford: Oxford university press, 2005. P. 143-150.

¹¹¹ Akehurst M., Malanczuk P. (vert. A. Paksas) Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 137.

¹¹² Žr.: Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 288.

piliečių (ICSID), Nuolatinis Arbitražo Teismas (PCA) Hagoje 1993 metais pakeitė savo proceso taisykles, kad į jį galėtų kreiptis ir „šalys, kurių tikrai viena yra valstybė“.¹¹³ Individai taip pat gali pateikti tarptautinius ieškinius prieš valstybes Europos Žmogaus Teisių Teismui, Amerikos žmogaus teisių komisijai, Tautų lygai, Tarptautinei darbo organizacijai, įvairiems tarptautiniams komerciniams arbitražams bei kitiems tarptautiniams organams.¹¹⁴

Tai, kad tarptautinė teisė individui suteikia tam tikras teises ir pareigas, dar nereiškia, kad asmeniui automatiškai suteikiama ir teisė savarankiškai pareikšti tarptautinį ieškinį.¹¹⁵ Tą TTT yra pabrėžęs ne vienoje byloje, iš kurių reikėtų paminėti *East Timor*¹¹⁶ bei *Barcelona Traction*.¹¹⁷ *East Timor* byloje TTT yra konstatavęs, jog „tradiciškai vienintelė galimybė individui tokiu atveju lieka įtikinti vyriausybę paduoti tarptautinį ieškinį jo naudai“,¹¹⁸ t.y. prašyti diplomatinės gynybos. *Barcelona Traction* byloje TTT taip pat yra pažymėjęs, jog „valstybė turi būti laikoma vienintele teisėja nusprendžiant, suteikti diplomatinę gynybą ar ne, kokia apimtimi ją suteikti, kada nutraukti, o jei asmenys mano, kad jų teisės ginamos neadekvačiai, jie neturi jokių priemonių tarptautinėje teisėje.“¹¹⁹ Pagal tarptautinę paprotinę teisę būtent valstybės vyriausybė turi teisę spręsti, ar ji pretenziją kitai valstybei nori sureguliuoti diplomatinėmis priemonėmis, ar su tarptautinio teismo pagalba, nebent galiotų kitaip nustatantys specialūs susitarimai.¹²⁰ Taip pat svarbu ir tai, kad asmuo pagal valstybės nacionalinę teisę turi išnaudoti visas įmanomas vidaus gynybos priemones, tik tada valstybė gali pateikti pretenziją tarptautiniu lygmeniu¹²¹, o kompensacija, kurią turi sumokėti valstybė pažeidėja, yra nustatoma pagal asmeniui padarytos žalos dydį. Reikėtų pabrėžti, jog kompensacija mokama valstybei ir tarptautinė teisė nereikalauja, kad valstybė kokią nors jos dalį mokėtų nukentėjusiajam asmeniui ar įmonei.¹²²

Taigi kaip individas yra pagrindinis subjektas nacionalinėse teisinėse sistemose, taip valstybė yra pagrindinis subjektas tarptautinėje teisėje. Tačiau faktas, jog valstybė yra pagrindinis, visateisis subjektas tarptautinės teisės sistemoje jokių būdu nepaneigia individo tarptautinio teisinio subjektiškumo, nors ir riboto, išvestinio ta prasme, kad jį gali suteikti tik

---

¹¹³ Akehurst M., Malanczuk P. (vert. A. Paksas) Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 137.

¹¹⁴ Žr.: International Law (Second edition). Edited by Malcolm D. Evans. – Oxford, 2006. P. 316.

¹¹⁵ International Law (Second edition). Edited by Malcolm D. Evans. – Oxford, 2006. P. 315.

¹¹⁶ 1995 International Court of Justice judgement in East Timor Case (Portugal v. Australia) // ICJ Reports, 1995.

¹¹⁷ 1958 Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Second Phase, Judgement // ICJ Reports 1970.

¹¹⁸ 1995 International Court of Justice judgement in *East Timor* Case (Portugal v. Australia) // ICJ Reports, 1995, P. 90.

¹¹⁹ *Barcelona Traction*, Light and Power Company, Limited, Second Phase, Judgement // ICJ Reports 1970, P. 3.

¹²⁰ Akehurst M., Malanczuk P. (vert. A. Paksas) Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 138.

¹²¹ Žr. bylą: February 28th, 1939 Permanent Court of International Justice judgement in *The Panevezys-Saldutiskis railway case*. Hague, No. 76.

¹²² Akehurst M., Malanczuk P. (vert. A. Paksas) Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 138.

valstybės, sudarydamos tarptautines sutartis arba pripažindamos paprotines normas, suteikiančias asmenims tarptautinio pobūdžio teises. Taip pat reikėtų pritarti nuomonei, jog beprasmiška teisinį subjektiškumą laikyti absoliučia sąvoka – jis turi būti analizuojamas pagal jį sudarančias konkrečias teises bei pareigas.¹²³ Todėl manytina, jog teisios abi pusės – ir ta, kuri tvirtina, jog asmuo nėra tarptautinės teisės subjektas, ir ta, kuri mano priešingai, kadangi vienoje srityje asmuo ne tik turi jam tarptautinės teisės suteiktas teises, bet taip pat ir galimybes pats savo teise apginti, tuo tarpu kitose srityse jis tokios galimybės neturi ir yra priklausomas nuo savo valstybės valios, kuri turi teisę spręsti, suteikti asmeniui diplomatinę gynybą ar nesuteikti.

2.2.2. Privataus asmens statusas Europos Bendrijos teisėje

Europos Bendrijos teisė yra savarankiška teisės sistema, nesutampanti nei su bendrąja tarptautine teise, nei su nacionaline teise.¹²⁴ Europos Bendrijų Teisingumo Teismas savo sprendime *Van Gend & Loos*¹²⁵ byloje (1963) taip apibūdino Europos Bendrijos teisę:

„(...) Bendrija tarptautinėje teisėje sukūrė naują teisinę tvarką, kurios naudai valstybės apribojo, nors ir tik kai kuriose srityse, savo suverenias teises ir kurios subjektai yra ne tik valstybės narės, bet ir jų piliečiai. Todėl nepriklausomai nuo valstybių narių įstatymų Bendrijos teisė ne tik nustato pareigas individams, bet taip pat skirta tam, kad suteiktų jiems teises, kurios tampa jų teisinės padėties dalimi. Šios teisės atsiranda ne tik tada, kai jas aiškiai suteikia sutartis, bet ir tada, kai jos išplaukia iš sutarties aiškiai nustatomų įsipareigojimų individams, taip pat valstybėms narėms bei Bendrijos institucijoms.“¹²⁶

Kaip matome iš aukščiau pateikto ETT sprendimo, skirtingai nei tarptautinėje teisėje, neaiškumų ir ginčų dėl privataus asmens statuso EB teisėje nekyla – EB teisės subjektais taip pat yra ir jos valstybių narių fiziniai bei juridiniai asmenys. Tą patvirtina ir faktas, jog Europos Bendrijos šalyse fiziniai ir juridiniai asmenys ieškinius gali pateikti Pirmosios Instancijos Teismui.¹²⁷

Kalbant apie valstybių įsipareigojimus individams, reikia pastebėti, kad tiesioginio taikymo aktai yra tik EB steigimo sutartis bei reglamentai. Direktyvos paprastai nėra tiesiogiai taikomi aktai, tačiau ir jos gali turėti tiesiogines pasekmes valstybės narės nacionalinėje teisės sistemoje, jei valstybė narė laiku neįgyvendino direktyvos savo nacionalinėje teisėje ar

¹²³ Akehurst M., Malanczuk P. (vert. A. Paksas) Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 136.

¹²⁴ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 50.

¹²⁵ Case C-26/62 *Van Gend & Loos* [1963] ECR 1.

¹²⁶ Cit. pagal: *Leading Cases on the Law of European Communities*. 6th edition. Edited by D. Curtin, M. van Empel, E. L. M. Volker, J. A. Winter. – Deventer/Boston: Kluwer, 1994, P. 3.

¹²⁷ Akehurst M., Malanczuk P. (vert. A. Paksas) Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 137.

įgyvendino ją netinkamai, o direktyva skirta individų teisėms sukurti, kai direktyvos nuostatos dėl individų teisių yra gana tikslios ir aiškios.¹²⁸ Direktyvos paprastai sukuria teises ir pareigas visų valstybių narių fiziniams ir juridiniams asmenims.

Apibendrinant individo statusą EB teisėje, reikia pastebėti, jog Europos Bendrijos teisės atžvilgiu fizinių bei juridinių asmenų padėtis yra kur kas „privilegiuotesnė“. Individas šioje teisinėje sistemoje vienbalsiai pripažįstamas subjektu, lygiai taip pat kaip valstybės narės. Ir nors galima ginčyti, teigiant, jog individas kaip subjektas savo teisėmis ir pareigomis niekada neprilygs valstybei, kuri turi išimtines teises kartu su kitomis valstybėmis narėmis formuojant EB politiką, priimant svarbiausius sprendimus, nustatant EB suteikiamas teises asmenims, tačiau niekas nepaneigs, jog individui EB sutartimi, o taip pat EB antrinės teisės aktais bei ETT precedentais yra suteiktas platus teisių spektras bei numatytos pakankamai efektyvios jų gynybos (užtikrinimo) priemonės.

---

¹²⁸ Sprendime *Van Gend & Loos* byloje (1963) ETT ne tik įtvirtino tiesioginio veikimo sąvoką, bet ir išdėstė pagrindines sąlygas, kurias Bendrijos teisės nuostata turi atitikti, kad taptų tiesiogiai veikianti. Šiuos kriterijus vėliau tobulino ir papildė ETT praktika.

3. VALSTYBIŲ ATSAKOMYBĖS ASMENIMS REGULIAVIMAS TARPTAUTINĖJE IR EUROPOS BENDRIJOS TEISĖJE

Vadovaujantis 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija sukurta pirmoji individualios peticijos teisės sistema iki šiol vadinama efektyviausia žmogaus teisių gynimo sistema, kai individui suteikta teisė pateikti skundą tarptautiniam teismui, skundžiant savo valstybę dėl savo teisių ir pagrindinių laisvių pažeidimo. Tai buvo perversmas tarptautinės teisės istorijoje, kai individas įgijo realias galimybes praktiškai ir efektyviai ginti savo pažeistas teises tarptautiniu lygiu.¹²⁹ Mūsų dienomis egzistuoja ir daugiau tarptautinių institucijų, į kurias asmenys gali kreiptis tiesiogiai, siekdami apginti savo pažeistas teises, kurias jiems suteikia tarptautinė teisė.¹³⁰ Visgi dauguma tarptautinių teismų (arbitražų, kitų tarptautinių ginčų sprendimo institucijų) ligi šiol nėra atviri asmenims. Tokiu atveju asmeniui (fiziniam ar juridiniam), siekiančiam apginti pažeistą tarptautinės teisės suteiktą teisę ir iškelti bylą prieš valstybę pažeidėją, lieka vienintelė galimybė – kreiptis į savo valstybės vyriausybę su prašymu suteikti jam diplomatinę gynybą. Dažniausiai pasitaikantys diplomatinės gynybos atvejai – kada pažeidžiama asmens teisė į nuosavybę.¹³¹ Kaip jau buvo minėta ankstesniame skyriuje (2.2.1.), asmuo turi teisę į diplomatinę gynybą tik tuomet, kada yra nesėkmingai išnaudojęs visas įmanomas vidaus gynybos priemones pagal valstybės, kaltinamos pažeidus asmens teises, nacionalinę teisę.¹³² Tik tuomet tokia byla gali būti sprendžiama tarpvalstybiniu lygiu, o ginčas tarp asmens ir valstybės tampa ginču tarp dviejų valstybių. Tiesa, valstybė turi plačią diskreciją sprendžiant, ginti ar neginti savo pilietį (taip pat jų grupę, savo juridinius asmenis ar asmenis be pilietybės, nuolatos gyvenančius toje valstybėje), jei ginti – tai kaip (teisminiu keliu ar diplomatinėmis priemonėmis). Tokiame tarpvalstybiniame ginče, siekiant nustatyti, jog valstybė įvykdė tarptautinės teisės pažeidimą ir kad jai gali būti taikomos tarptautinės teisinės

---

¹²⁹ Jočienė J. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijos įtaka nacionalinei teisei bei jurisprudencijai, tobulinant žmogaus teisių apsaugą. Konvencijos ir Europos Sąjungos teisės santykis // Jurisprudencija. Nr. 7 (97), Vilnius, 2007. Plačiau apie individualios peticijos teisę žr.: Vitkauskaitė D. Individualios peticijos tarptautinėje teisėje // Jurisprudencija. Nr. 1(103), Vilnius, 2008.

¹³⁰ Žr. 2.2.1. skyrelį (Individo tarptautinio teisinio subjektiškumo problematika).

¹³¹ Dixon M. Textbook on International Law. Fourth Edition. – MA: Blackstone Press Limited, 2000. P. 250.

¹³² Klasikinis ir žymiausias precedentas šioje srityje yra *Panevėžio-Saldutiškio geležinkelio byla* tarp Lietuvos ir Estijos (1939), kurią nagrinėjo Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas. Estijos ieškinys buvo atmestas dėl to, kad nukentėję asmenys nepanaudojo vidaus gynybos priemonių Lietuvoje. Vidaus gynybos priemonių taisyklę visiškai patvirtina ir šiuolaikinė tarptautinė jurisprudencija. TTT savo sprendime *Eletronica Sicula S.p.A. (ELSI)* byloje (1989) nurodė: „kad tarptautinis ieškinys būtų priimtinas, užtenka, kad būtų pateikta pretenzija kompetentingiems teisiniams organams ir kad prieš tai būtų bylinėtasi tiek, kiek leidžia valstybės vidaus procedūros, tačiau reikalavimai būtų išlikę nepatenkinti“. Reikia pažymėti, jog vidaus gynybos priemonių panaudojimas yra ne vien tik diplomatinės gynybos sąlyga. Ji taip pat yra ir asmenų peticijų priimtimumo sąlyga. Europos Žmogaus Teisių Teisme byla gali būti nagrinėjama tik panaudojus visas vidaus gynybos priemones (žr.: Konvencijos 35 str.). Ta pati taisyklė taikoma ir Žmogaus teisių komitete, įsteigtame pagal 1966 m. Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą. Vidaus gynybos taisyklė gali turėti išimčių tik tais atvejais, kada toks procesas pernelyg ilgai užtrunka arba yra neveiksmingas.

atsakomybės priemonės, pirmiausiai turi būti nustatoma, ar valstybės veikia atitinka tam tikras tarptautinės atsakomybės sąlygas. Tai yra sąlygos, kurių užtenka kiekvienu atveju teigti, jog valstybė įvykdė tarptautinės teisės pažeidimą ir todėl yra atsakinga pagal tarptautinę teisę. Nenustačius šių būtinų sąlygų, nėra pagrindo valstybės tarptautinei atsakomybei kilti, o tai reiškia, kad ir asmuo, kuris naudojosi valstybės teikiama diplomatine gynyba, tokiu atveju lieka nepasiekęs savo tikslo, t.y. neapgynęs tarptautinės teisės jam suteiktų ir, jo manymu, valstybės pažeistų teisių.

EB teisėje subjektais pripažinus ir privačius asmenis, bei suteikus jiems ne tik pareigas, bet ir teises,¹³³ kilo būtinybė sukurti efektyvią tokių teisių įgyvendinimo ir pareigų vykdymo priežiūros sistemą.¹³⁴ Suprasdamas, kad galiojantis valstybių narių „priežiūros mechanizmas“, numatytas EB sutarties 226-228 (buv. 169-171str.) straipsniuose nėra pakankamai efektyvus, kad apsaugotų privačių asmenų teises, ETT ne kartą savo ankstyvoje praktikoje pabrėžė, kad EB teisės pažeidimas gali būti ieškinio prieš valstybę pagrindas pagal nacionalinę teisę,¹³⁵ galiausiai 1991 m. *Francovich* byloje ETT pripažino, kad, be EB teisės nuostatų tiesioginio ir netiesioginio veikimo, egzistuoja trečiasis asmens teisių gynybos būdas, kylantis tiesiogiai iš EB sutarties.¹³⁶ Tai galimybė pareikšti ieškinį prieš EB teisę pažeidusią valstybę nacionaliniame teisme ir reikalauti atlyginti tokiu pažeidimu padarytą žalą.¹³⁷ Taigi ETT, vykdydamas EB teisės aiškinimo ir taikymo funkciją, savo jurisprudencija užpildė EB sutartyje buvusią *lacuna legis* asmens teisių gynimo priemonių srityje – atsižvelgdamas į ribotą EB teisėje egzistuojančią asmenų galimybę kreiptis į ETT siekiant apginti savo teises bei siekdamas apsaugoti EB teise garantuojamas asmenų teises, ETT savo praktikoje išplėtojo valstybės atsakomybės už EB teisės pažeidimus doktriną bei suderino sąlygas valstybės atsakomybei dėl EB teisę pažeidžiančių veiksmų atsirasti.

Taigi šio darbo skyriaus sekančiuose poskyriuose ir pabandysime paanalizuoti valstybės atsakomybės sąlygas, reikalingas valstybės atsakomybei pagal tarptautinę teisę nustatyti bei sąlygas, kurias nustačius būtų galima įpareigoti atsakyti dėl privatiems asmenims padarytos žalos valstybę, pažeidusią EB teisę. Kartu pasistengsime nustatyti, kas tarp minėtų valstybės atsakomybės sąlygų šiose skirtingose teisinėse sistemose iš esmės sutampa, o kas skirtinga.

---

¹³³ Case C-26/62 *Van Gend & Loos v. Netherlands Inland Revenue Administration* [1963] ECR 1.

¹³⁴ Drakšas R., Valutyte R. Valstybės atsakomybės pagal privataus asmens ieškinį principo samprata ir įgyvendinimo sąlygos // *Justitia*, Nr. 2 (64). 2007.

¹³⁵ Ten pat. Plačiau žr.: Case C-6/60, *Humblet v. Belgian State* [1960] ECR 559, P. 569. Šiame sprendime ETT siūlo valstybei narei panaikinti su EB teise nesuderinamą priemonę ir atlyginti dėl to kilusią žalą.

¹³⁶ Ten pat.

¹³⁷ Case C-6, C-9/90 *Andrea Francovich, Danila Bonifaci and others v. Italian Republic* [1990] ECR I-05357.

3.1. Valstybių atsakomybės sąlygos tarptautinėje teisėje

Jau pirmojoje šio darbo dalyje buvo užsiminta apie valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus normų kodifikavimo procesą. Kadangi šioje dalyje bus kalbama apie valstybių atsakomybės sąlygas tarptautinėje teisėje, kaip vienas svarbiausių tyrimo dalykų pasirinktas „Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektas“ (toliau – Projektas)¹³⁸, kurio komentare Tarptautinės Teisės Komisija (toliau – ir Komisija) pažymi, jog 2 straipsnis, įtvirtinantis valstybės įvykdyto tarptautinės teisės pažeidimo elementus, numato sąlygas (angl. *conditions*), reikalingas tam, kad būtų nustatyta, ar valstybė įvykdė tarptautinės teisės pažeidimą.¹³⁹

Projekto 1 straipsnis įtvirtina pagrindinį principą, jog kiekvienas valstybės įvykdytas tarptautinės teisės pažeidimas užtraukia šios valstybės tarptautinę atsakomybę.¹⁴⁰ Tačiau tam, kad valstybės veika (veikimas ar neveikimas) būtų kvalifikuota kaip tarptautinės teisės pažeidimas, reikia nustatyti, ar ši veika turi būtinus tarptautinės teisės pažeidimo elementus, t.y. ar tenkina 2 straipsnyje numatytas valstybės atsakomybės sąlygas.¹⁴¹

Valstybės atsakomybei pagal tarptautinę teisę atsirasti numatomos dvi sąlygos. Projekto 2 straipsnyje „Valstybės įvykdyto tarptautinės teisės pažeidimo elementai“ numatyta, jog valstybė įvykdo tarptautinės teisės pažeidimą, kai jos veika, pasireiškianti veikimu ar neveikimu: a) priskiriama šiai valstybei pagal tarptautinę teisę; ir b) yra šios valstybės tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas.

Analizuodami Projekto 2 straipsnį pastebime, jog teisės pažeidimo sudėtis tarptautinėje teisėje skiriasi nuo bendrosios teisės pažeidimo sudėties nacionalinėje teisėje, kur pažeidimas paprastai turi keturis elementus – pažeidimo objektą, subjektą, objektyviusius bei subjektyviusius požymius. Tarptautinėje teisėje, kaip matome, tam, kad valstybė būtų pripažinta įvykdžiusi tarptautinės teisės pažeidimą ir tai užtrauktų valstybei pažeidėjai tarptautinę atsakomybę, nereikalaujama nustatyti subjektyviųjų požymių, visų pirma, valstybės kaltės (tyčios ar neatsargumo formos)¹⁴². Projekto komentare neretai pabrėžiama, jog kaltė yra

---

¹³⁸ Žr.: Crawford J. *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002; Vadapalas V. *Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija*. – Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 258-278.

¹³⁹ Komentaro antras straipsnis, 1 p. http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf; prisijungimo laikas: 2008-10-16.

¹⁴⁰ Nuolatinis Tarptautinis Teisingumo teismas šį principą taikė daugybėje bylų, pvz.: 1938 *Phosphates in Marocco case*, Preliminary Objections, P.C.I.J., Series A/B, No. 74, P. 10; July 26th, 1927 *Case Concerning the Factory at Chorzow* (Claim for Indemnity, Germany v. Poland), P.C.I.J., Ser. A. No.9. P. 21; 1949 *Corfu Channel case*, Merits // ICJ Reports, 1949, P. 4; 1986 *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), Merits // I.C.J. Reports, 1986, P. 4. ir kitose.

¹⁴¹ Dixon M. *Textbook on International Law*. Fourth Edition. – MA: Blackstone Press Limited, 2000. P. 232.

¹⁴² Plačiau žr.: Gattini A. *Smoking/No Smoking: Some Remarks on the Current Place of Fault in ILC Draft Articles on State Responsibility* // *European Journal of International Law*. Vol. 10. 1999. P. 397-404.

psichologinio pobūdžio kategorija, sunkiai pritaikoma tokiam teisės subjektui kaip valstybė. Tarp valstybės įvykdyto tarptautinės teisės pažeidimo elementų (sąlygų) taip pat pasigendame žalos bei tiesioginio priežastinio ryšio reikalavimų. Ar tai reiškia, jog šie elementai nebūtinai valstybės atsakomybei už tarptautinės teisės pažeidimą atsirasti?

Atsakymą į minėtą klausimą pateikia Tarptautinės Teisės Komisija Projekto ir jo komentaro įžanginėje dalyje bei 2 straipsnio komentare. Čia Komisija paaiškina pirminių ir antrinių normų¹⁴³ valstybių atsakomybės srityje (angl. *primary and secondary rules*) veikimo sistemą, pabrėždama, jog būtent pirminės normos nustato taisykles bei apibrėžia valstybių įsipareigojimų (angl. *obligations*) turinį, tuo tarpu antrinės tik nustato, ar tie įsipareigojimai nebuvo pažeisti ir kokios būtų tokių pažeidimų pasekmės.¹⁴⁴ Tarkim, įsipareigojimas pagal sutartį priimti vienodą įstatymą yra pažeidžiamas tokio įstatymo nepriėmus. Tokiu atveju kitai sutarties šaliai (valstybei) nebūtina nurodyti konkrečią žalą, kurią ji patyrė dėl tokio sutarties pažeidimo. Ar tam tikras įsipareigojimas pažeidžiamas tuoj pat valstybei neatlikus tam tikro veiksmo, ar reikalingi kažkokie tolimesni įvykiai, priklauso nuo pirminio įsipareigojimo (normos) turinio ir jo aiškinimo. Analogiškas būtų atsakymas ir į klausimą, ar kaltė yra privalomas tarptautinės teisės pažeidimo elementas. Kada nėra jokio konkretaus mentalinio elemento reikalavimo tarp pirminio įsipareigojimo sąlygų, tuomet svarbi tik pati valstybės veika, nepriklausomai nuo ketinimų.¹⁴⁵ Iš to darytina išvada, jog pirminės normos vis dėlto gali įtvirtinti ir daugiau reikalavimų (sąlygų) valstybės tarptautinei atsakomybei kilti (pvz. žalos bei tiesioginio priežastinio ryšio tarp neteisėtos veikos ir žalingų pasekmių, kaltės elementus)¹⁴⁶, o atskirais atvejais valstybės įvykdytas tarptautinės teisės pažeidimas gali įgyti visus keturis tradicinius teisės pažeidimo sudėties požymius. Tačiau paprastai tam, kad valstybės veika būtų kvalifikuota kaip tarptautinės teisės pažeidimas, šių keturių elementų visuma nebūtina. Užtenka nustatyti sąlygas, numatytas Projekto 2 straipsnyje, kurių pakanka teigti, jog valstybė įvykdė tarptautinės teisės pažeidimą ir todėl yra atsakinga – jai gali būti taikomos tarptautinės teisinės atsakomybės priemonės.

Projekto 2 straipsnyje įtvirtinta tarptautinės teisės pažeidimo sudėtis (be kaltės ir žalos elementų) atspindi tradicinę, tačiau realistinę ir pragmatinę koncepciją, kurią XX a. pradžioje

---

¹⁴³ Pirminių ir antrinių normų koncepcija perimta iš H. L. A. Harto. Žr.: Hart H. L. A. *The Concept of Law*, 2nd edition, 1984. P. 80-81.

¹⁴⁴ Žr.: General commentary (1) ir (2):

http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf; prisijungimo laikas: 2008-10-17.

¹⁴⁵ Crawford J. *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. Commentary of article 2, par. (9).

¹⁴⁶ Crawford J. *Revising the Draft Articles on State Responsibility // The European Journal of International Law*, Vol. 10 No. 2, 1999. P. 435, 438. Autorius kritikuoja valstybių atsakomybės straipsnių projektą, jame pasigedamas kaltės ir žalos sąlygų, ir teigia, jog nepakeisti 1 ir 3 straipsniai negali būti interpretuojami kaip įtvirtinantys objektyviosios atsakomybės taisyklę.

sukūrė profesorius Dionisio Anzilotti, o 1939 m. išplėtojo profesorius Roberto Ago. Pastarasis yra ir visos Projekto 1 dalies ir jos komentaro autorius.¹⁴⁷

Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) savo praktikoje neanalizuoja valstybės atsakomybės sąlygų, paprastai apsiribodamas vien priežastinio ryšio tarp nustatytų valstybės pažeidimų ir piliečio patirtos žalos konstatavimu bei žalos (turtinės ir neturtinės) ir patirtų (būtinų, realių ir protingo dydžio) išlaidų priteisimu teisingumo pagrindais¹⁴⁸, todėl EŽTT bylos nebus šio darbo tyrimo dalyku.

Iš to, kas aukščiau aptarta, matome, jog Projektas įtvirtina "griežtąją" valstybių atsakomybę. Toliau bus atskirai analizuojamos valstybių atsakomybės sąlygos tarptautinėje teisėje.

3.1.1. Veikos priskyrimas valstybei pagal tarptautinę teisę

Pirmoji Projekto 2 straipsnyje minima valstybės atsakomybės sąlyga – veikos priskyrimas valstybei pagal tarptautinę teisę. Priskyrimo (angl. *attribution*) elementas kartais dar apibūdinamas kaip subjektyvusis¹⁴⁹, tačiau Projekte vengiama tokios terminologijos.

Ar buvo tarptautinės normos pažeidimas gali lemti atitinkamo valstybės organo ar atstovo ketinimas ar žinojimas, ir tuo požiūriu tai yra subjektyvu. Pavyzdžiui, Genocido konvencijos¹⁵⁰ 2 straipsnyje nustatyta: „[...] genocidas reiškia bet kuri iš sekančių veiksmų, įvykdytų su ketinimu sunaikinti, visiškai ar iš dalies, nacionalinę, etinę, rasinę ar religinę grupę...“ Kitais atvejais, įsipareigojimo pažeidimas gali būti objektyvus, nereikalaujantis jokio kaltės, nerūpestingumo, neatsargumo¹⁵¹ laipsnio. Tai, ar atsakomybė bus objektyvioji ar subjektyvioji, priklausys nuo aplinkybių, kurias apims pirminio įsipareigojimo turinys¹⁵².

Elgesys, priskiriamas valstybei, gali pasireikšti veikimu ar neveikimu (angl. *action* or *omission*), taip pat ir jų kombinacija. Bylų, kuriose valstybės tarptautinė atsakomybė kyla dėl neveikimo, yra nė kiek ne mažiau, nei dėl pozityvaus veikimo, ir tarp jų nėra žymesnio skirtumo.

¹⁴⁷ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 399.

¹⁴⁸ Žr. pvz.: 2000 m. liepos 31 d. Europos žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Jėčius prieš Lietuvą. Strasbūras, Nr. 34578/97; 2000 m. spalio 10 d. Europos žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Daktaras prieš Lietuvą. Strasbūras, Nr. 42095/98; 2002 m. kovo 26 d. Europos žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Butkevičius prieš Lietuvą. Strasbūras, Nr. 48297/99 bei kt. Kartais EŽTT pažymi, jog pažeidimo fakto pripažinimas taip pat yra asmens pažeistų teisių gynybos būdas, pakankama bei teisinga satisfakcija už patirtą skriaudą, žr. pvz.: 10 October 2006 European court of human rights Case of L. L. v. France. Strasbourg, Nr. 7508/02.

¹⁴⁹ Christenson G. A. The Doctrine of Attribution in State Responsibility, Chapter VII, International Law of State Responsibility for Injuries to Aliens (ed. R. Lillich). – University of Virginia Press, 1983. P. 321, 334.

¹⁵⁰ 1948 m. Jungtinių Tautų Ženevos Konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį // Valstybės Žinios, 2002, Nr. 23.

¹⁵¹ Įvairioms kaltės formoms apibūdinti dažniausiai vartojami terminai *fault*, *culpability*, *negligence*, *due diligence* ir kt.

¹⁵² Crawford J. The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. Commentary of article 2, par. (3).

Pavyzdžiui, Corfu Channel byloje TTT nusprendė, jog buvo pakankamas pagrindas Albanijos atsakomybei atsirasti tai, jog ji žinojo ar bent turėjo žinoti apie minų buvimą jos teritoriniuose vandenyse, bet nieko nedarė tam, kad išpėtų trečiąsias valstybes apie jų buvimą¹⁵³. *Diplomatic and Consular Staff* byloje TTT darė išvadą, kad atsakomybė Iranui kilo dėl jo valdžios neveikimo, kadangi ji nesiėmė atitinkamų veiksmų, kada tokių veiksmų buvo aiškiai pareikalauta.¹⁵⁴

Tam, kad tam tikras elgesys būtų apibūdintas kaip tarptautinės teisės pažeidimas, pirmiausiai jis turi būti priskiriamas valstybei. Valstybė – tai realus organizuotas tarptautinių santykių subjektas, juridinis asmuo, turintis pilną kompetenciją veikti pagal tarptautinę teisę. Tačiau tai nepaneigia elementaraus fakto, jog valstybė negali veikti pati. Valstybės elgesys – tai žmogaus ar jų grupės elgesys (veikimas ar neveikimas). Kaip TTT konstatavo *German Settlers in Poland* byloje, valstybės gali veikti tik per savo agentus ir atstovus.¹⁵⁵ Todėl aktualus klausimas, kokie asmenys turėtų būti laikomi veikiančiais valstybės vardu ar jos naudai ir kas sudaro valstybės veikimą.

Skirtingose teisinėse sistemose valstybės organai taip pat gali būti skirtingi, susidėti iš skirtingų ministerijų, departamentų, kitų juridinių asmenų, kurie laikomi turinčiais atskiras teises ir pareigas, už kurias jie vieni ir gali būti patraukti teisinėn atsakomybėn. Tačiau tarptautinės teisės atžvilgiu šiek tiek kitaip. Čia valstybė suvokiama kaip vienetas (angl. *unity*), tarptautinėje teisėje pripažįstamas juridiniu asmeniu. Todėl tampa nesvarbu, koks valstybinis organas įvykdė tarptautinės teisės pažeidimą – atsakinga bus valstybė kaip vientisas subjektas. Čia svarbu pabrėžti ir tai, jog pagal Projekto 4 straipsnio 2 dalį, valstybės organo sąvoka apima bet kurią asmenį ar vienetą, kuris turi organo statusą pagal valstybės vidaus teisę.

Veikos priskyrimo valstybei sąlyga detalizuojama Projekto pirmosios dalies antrajame skyriuje, kuris ir vadinasi „Veikos priskyrimas valstybei“. Šį skyrių sudaro 8 straipsniai (nuo ketvirto iki vienuolikto). 4 straipsnis nustato bendrą taisyklę, pagal kurią valstybės organų veikos priskiriamos valstybei. 5 straipsnis nagrinėja asmenų ar vienetų, vykdančių tam tikrus valstybės valdžios elementus, elgesį, 6 straipsnyje kalbama apie atskirus atvejus, kada vienos valstybės organai yra suteikiami kitai valstybei ir vykdo šios kitos valstybės valdžios elementus. 7 straipsnis išaiškina, jog valstybės organo, asmens ar vieneto, įgalioto vykdyti tam tikrus valstybinės valdžios elementus, elgesys laikomas valstybės veika pagal tarptautinę teisę, su sąlyga, kad šis organas, asmuo ar vienetas veikia turėdamas tokį statusą net tada, kai jis peržengia savo įgaliojimus ar pažeidžia instrukcijas. 8-11 straipsniai nagrinėja tam tikrus papildomus atvejus, kada veika, įvykdoma ne valstybės organų ar kitų subjektų, visgi priskiriama

¹⁵³ International Court of Justice judgement in *Corfu Channel case*, Merits // I.C.J Reports, 1949. P. 4, 22, 23.

¹⁵⁴ International Court of Justice judgement in *Diplomatic and Consular Staff case* // I.C.J. Reports, 1980. P. 3.

¹⁵⁵ Permanent Court of International Justice, *German Settlers in Poland case*, P.C.I.J., Series B, No. 6, 1923. P. 22.

valstybei pagal tarptautinę teisę. 8 straipsnis kalba apie elgesį, kada veikiama vykdant valstybės instrukcijas arba jai (jos organams) vadovaujant ar kontroliuojant. 9 straipsnis numato asmens ar asmenų grupės elgesio priskyrimą valstybei, kada faktiškai vykdomi valstybinės valdžios elementai, kai valstybinės valdžios institucijų nėra ar jos nefunkcionuoja. 10 straipsnis nagrinėja specialų atsakomybės atvejį apibrėžtomis aplinkybėmis dėl sukilėlių ar kitokio judėjimo elgesio, galiausiai 11 straipsnyje numatytas atvejis, kada elgesys, nepriskiriamas valstybei pagal aukščiau minėtus straipsnius, vis dėlto pripažįstamas valstybės veika pagal tarptautinę teisę, kuomet ši valstybė jį pripažįsta savo veika – aiškiai arba savo elgesiu. Šie straipsniai, detalizuojantys veikos priskyrimą valstybei, yra bandyti kritikuoti J. Crawford dėl to, jog jie įkūnija „labai tradicinę“ vakarietišką valstybės koncepciją, todėl pamirštama įvertinti normų lankstumą.¹⁵⁶

Antrasis skyrius apibrėžia aplinkybes, kada elgesys, susidedantis iš veiksmo ar neveikimo, ar keleto veiksmų ar neveikimo, laikomas valstybės elgesiu. Bendra taisyklė yra ta, kad valstybės elgesiui tarptautiniame lygyje yra priskiriama tik jos valdžios organų ar kitų, kurie veikė kaip valstybės atstovai vadovaujami, kurstomi ar kontroliuojami tokių organų, veikos. Taigi privačių asmenų elgesys nėra laikomas valstybės elgesiu.¹⁵⁷

Projekto komentare akcentuojama, kad kaip normatyvinė operacija, priskyrimas turėtų būti aiškiai atskirtas nuo elgesio charakterizavimo tarptautinės teisės pažeidimu¹⁵⁸.

Nors priskyrimo taisyklės, numatytos antrajame skyriuje, yra skirtingos, bet jos turi bendrą efektą - tokį, kad valstybė gali būti atsakinga už pasekmes, sukeltas privačių asmenų veiksmis, jei ji nesiėmė reikalingų priemonių tam, kad tokių pasekmių būtų išvengta. Pavyzdžiui, priimančioji valstybė nėra atsakinga už privačių asmenų veiksmus užimant ambasadą, bet ji bus atsakinga, jei nesiims reikiamų veiksmų ambasadai apsaugoti nuo tokio užgrobimo ar jai atgauti.¹⁵⁹ Šiuo požiūriu dažnai tarp priskyrimo pagrindo ir tam tikro pažeisto įsipareigojimo yra glaudi jungtis, net jei šie du elementai (sąlygos) analizuojami atskirai.

Nustatant, kas gali būti laikoma valstybės organu atsakomybės atžvilgiu, svarbiausia yra kiekvienos valstybės nacionalinė teisė ir praktika, kadangi valstybių struktūra ir jų organų funkcijos nėra reguliuojamos tarptautinės teisės. Nuspręsti, kokia bus valstybės administracijos struktūra ir kokias funkcijas turės vyriausybė – kiekvienos valstybės reikalas. Tačiau nors valstybė ir laisva spręsti dėl jos vidinės struktūros ir funkcijų savo pačios įstatymais ir praktika, tarptautinė teisė taip pat turi atskirą svarų vaidmenį. Tarkim, tam tikrų institucijų, vykdančių

---

¹⁵⁶ Crawford J. Revising the Draft Articles on State Responsibility // *The European Journal of International Law*, Vol. 10 No. 2, 1999. P. 435.

¹⁵⁷ Brawnlie I. *System of the Law of Nations: State Responsibility, Part I.* – Oxford, Clarendon Press, 1983. P. 132-166.

¹⁵⁸ Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts adopted by the International Law Commission (2001): http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf; prisijungimo laikas: 2008-10-20. Žr. 2 straipsnio komentarą (4).

¹⁵⁹ Žr.: United States *Diplomatic and Consular Staff* in Tehran // *I.C.J. Reports* 1980, P. 3.

viešąsias funkcijas ir besinaudojančių visuomeninėmis galiomis (pvz. policijos), elgesys pagal tarptautinę teisę priskiriamas valstybei, nors pagal pačios valstybės vidaus teisę šios institucijos ir būtų laikomos autonominėmis ir nepriklausomomis nuo vykdomosios valdžios.¹⁶⁰

Veikos priskyrimo valstybei klausimas atsakomybės tikslais taip pat turėtų būti atskirtas nuo tarptautinės teisės procesų, kurių metu tam tikri organai sudaro įsipareigojimus valstybės naudai. Pavyzdžiui, valstybės ar vyriausybės vadovas, užsienio reikalų ministras laikomi turinčiais teisę reprezentuoti valstybę be jokių papildomų įpareigojimų patvirtinti, kad jie tokias galias išties turi.¹⁶¹ Tačiau šios taisyklės visai nesusiję su veikos priskyrimo valstybei sąlyga, kada kalbama apie valstybės atsakomybę, kadangi iš principo valstybės atsakomybė kyla dėl veikos, nesuderinamos su jos tarptautiniais įsipareigojimais, nepriklausomai nuo valdžios ar administracijos, kuri tokią veiką įvykdo, padėtis (lygio). Tą TTT pabrėžė *LaGrand*¹⁶² byloje.

Projekto 4 straipsnio 1 dalis įtvirtina pirmąjį veikos priskyrimo valstybei principą, pagal kurį valstybės organo veika priskiriama valstybei. „Bet kurio valstybės organo veika pagal tarptautinę teisę laikoma šios valstybės veika, nepriklausomai nuo to, ar šis organas vykdo įstatymų leidimo, vykdomąsias, teismines ar kurias nors kitas funkcijas, taip pat nepriklausomai nuo to, kokią padėtį jis užima šios valstybės organizavimo struktūroje, ir ar šis organas yra centrinės vyriausybės ar valstybės teritorinio vieneto organas.“

Kad valstybė yra atsakinga už savo organų, veikiančių savo kompetencijoje, veikas, jau seniai pripažįstama tarptautinių teismų sprendimuose. Pavyzdžiui, *Moses* byloje Amerikos/Meksikos bendroji komisija yra nusprendusi, kad pareigūnas ar kitas valdžios asmuo *pro tanto*¹⁶³ atstovauja savo vyriausybei (valdžiai), kuri tarptautinėje teisėje suprantama kaip visų pareigūnų ir valdžios asmenų visuma.¹⁶⁴ Nuo tada šis principas buvo plačiai taikomas ir kitose bylose¹⁶⁵.

Nuoroda į valstybės organą apima visus individus ar kolektyvinius subjektus, kurie sudaro valstybės organizaciją ir veikia valstybės naudai. Tai gali būti bet kokios rūšies ar klasifikacijos, nesvarbu kokias funkcijas vykdančias ir kokiame hierarchiniame lygyje esantis organas, įskaitant ir provincijų ar net vietinius. Taip pat nedaromas skirtumas tarp įstatymų

¹⁶⁰ Dixon M. *Textbook on International Law*. Fourth Edition. – MA: Blackstone Press Limited, 2000. P. 238.

¹⁶¹ Žr.: 1969 m. Jungtinių Tautų Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių // Valstybės Žinios. 2002, Nr. 13-480. 7, 8, 46, 47 str.

¹⁶² *LaGrand* (Germany v. United States of America) case, Provisional Measures // I.C.J. Reports 1999, P. 9. par. 28.

¹⁶³ Šia apimtimi.

¹⁶⁴ *Moses* case, decision of a Mexico-United States Mixed Claims Commission, Umpire Lieber (1871). Moore, *History and Digests, International Arbitrations*, vol.III, P.3127.

¹⁶⁵ P.vz.: *Claims of Italian Nationals Resident in Peru* (1901), Reports of International Arbitral Awards, vol. XV, P. 399; *Salvador Commercial Company* (1902), ten pat, vol. XV, P. 455; *Finnish Shipowners* (Great Britain/Finland 1934), ten pat, vol. III, P.1479.

leidžiamųjų, vykdomųjų ar teisminių organų¹⁶⁶. Tas buvo pabrėžta ir *Salvador Commercial Company* byloje, kurioje Tribunolas konstatavo, jog „...valstybė yra atsakinga už savo vadovų veiksmus, nesvarbu, ar jie priklausytų įstatymų leidžiamiesiems, vykdomiesiems ar teisminiems valdžios departamentams, kada veika padaryta vykdant savo oficialią kompetenciją.“¹⁶⁷ Šią nuostatą patvirtino ir Tarptautinis Teisingumo Teismas, teigdamas, jog „pagal tarptautinėje teisėje nusistovėjusią taisyklę, bet kokio valstybės organo elgesys turi būti laikomas valstybės elgesiu. Ši taisyklė yra paprotinė.“¹⁶⁸ Toje pačioje byloje buvo nagrinėjamas valstybės teismų sprendimų klausimas¹⁶⁹, tačiau tas pats principas taikomas ir legislatyviniams¹⁷⁰ bei vykdomiesiems aktams.¹⁷¹

Neabejotina, jog žemesnio rango pareigūnai gali turėti mažesnę veiklos laisvę ir paprastai negali priimti galutinių sprendimų. Tačiau ir jų elgesys savo kompetencijos ribose pagal 4 Projekto straipsnį gali būti priskirtas valstybei. Mišrios komisijos po Antrojo pasaulinio karo dažnai svarstydavo mažų valstybės organų (tokių kaip majorų, policijos pareigūnų, priešų turto administratorių) elgesį bei jų veiksmus pripažindavo valstybės veikomis.¹⁷²

Nors 4 straipsnyje įtvirtintas principas yra aiškus ir neabejotinas, sunkumų gali kilti jį taikant. Pagrindinė problema kyla sprendžiant, ar asmuo, kuris yra valstybės organas, veikia tos kompetencijos srityje. Yra galimybė, kad asmuo veikdamas turės slaptus motyvus ar piktnaudžiaus valdžia. Nesvarbu, ar toks asmuo veiks pagal oficialią jam suteiktą kompetenciją, ar prisidengdamas valdžia, jo veiksmai bus priskiriami valstybei. Skirtumas tarp neįgalioto valstybės organo elgesio ir grynai privataus elgesio buvo aiškiai pabrėžtas tarptautinių arbitražų sprendimuose. Pavyzdžiui, sprendimas, kurį priėmė Amerikos/Meksikos bendroji komisija *Mallen* byloje¹⁷³ apėmė oficialią veiklą privačioje kompetencijoje bei kitą veiklą, įvykdytą to paties pareigūno, oficialios kompetencijos ribose, tačiau piktnaudžiaujant. Pastaroji veika buvo priskirta valstybei, o pirmoji ne. Grynai privataus elgesio atvejai taip pat neturi būti maišomi su organo, veikiančio kaip toks, veikimu *ultra vires* (viršijant savo galias, kompetenciją) arba pažeidžiant taisykles vykdant savo operacijas. Pastaruoju atveju organas vis dėlto veikia

¹⁶⁶ Taip pat žr.: Joined cases C-46/93, C-48/93, *Brasserie du Pêcheur, Factortome* (1993) ECR I-01029. Šioje byloje (34 dalis) ETT daro nuorodą į tarptautinę teisę, aiškindamas valstybės kaip vieno subjekto sampratą tarptautinėje teisėje bei pabrėždamas, jog analogiška valstybės samprata taikytina EB teisės sistemoje.

¹⁶⁷ *Salvador Commercial Company* case (1902), Reports of International Arbitral Awards, vol. XV, P. 455.

¹⁶⁸ Difference Relating to Immunity from Legal Process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights // I.C.J. Reports 1999, P. 87. 62 dalis nukreipia į Valstybės atsakomybės straipsnių projektą, 4 str.

¹⁶⁹ Taip pat žr.: *Lotus*, 1927, P.C.I.J., Series A, No. 10; Jurisdiction of the Courts of *Danzig*, 1928, P.C.I.J., Series B, No. 15, P. 24.

¹⁷⁰ Įstatymų leidžiamiesiems aktams, pvz. žr.: *German Settlers in Poland* case, 1923, P.C.I.J., Series B, No. 6, P. 35-36; *Phosphates in Morocco*, Preliminary Objections, 1938, P.C.I.J., Series A/B, No. 74, P. 10.

¹⁷¹ Žr.: Military and Paramilitary Activities in and against *Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), Merits // I.C.J. Reports 1986, P. 14; *Elettronica Sicula S.p.A. (ELSI)* // I.C.J. Reports 1989, P. 15.

¹⁷² Crawford J. *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. Commentary of article 4, par. (7).

¹⁷³ *Mallen* case (1927), Reports of International Arbitral Awards, vol. IV, P. 173, 175.

valstybės vardu – šį principą patvirtina 7 Projekto straipsnis. Taikant šį testą, žinoma, kiekvienas atvejis nagrinėjamas atsižvelgiant į konkrečius bylos faktus ir aplinkybes.

Projekto 5 straipsnis nustato: „elgesys asmens ar vieneto, kuris nėra valstybės organas pagal 4 straipsnį, tačiau kuris pagal šios valstybės teisę įgaliotas vykdyti valstybinės valdžios tam tikrus elementus, laikomas valstybės veika su sąlyga, kad šis asmuo ar vienetas veikia turėdamas tokį statusą konkrečioje situacijoje.“ Šiuo straipsniu bandyta apimti daugėjančius fenomenalius paravalstybinių subjektų, pakeičiančių valstybinius ir atliekančių jų funkcijas, atvejus, taip pat situacijas, kada anksčiau buvusios valstybinės įmonės yra privatizuojamos, bet ir toliau atlieka tapačias viešąsias ar reguliavimo funkcijas.

Vartojamas terminas *entity* (asmuo, vienetas, subjektas) apima platų subjektų ratą, kurie nors ir nėra organai 4 straipsnio prasme, gali būti įgalioti nacionalinės teisės vykdyti tam tikrus valstybinės valdžios elementus. Tai gali būti viešosios korporacijos, pusiau viešieji asmenys, įvairios agentūros, tam tikrais atvejais netgi privačios įmonės, su sąlyga, kad kiekvienu atveju asmuo yra įgaliotas pagal atitinkamos valstybės teisę atlikti viešojo pobūdžio funkcijas, paprastai atliekamas valstybės organų, ir to asmens elgesys susijęs su valdžios įgaliojimų vykdymu. Pavyzdžiui, privačios ar valstybinės oro linijos gali deleguoti privačioms įgaliotoms apsaugos įmonėms tam tikras galias imigracijos kontrolei vykdyti ar karantinui skelbti.¹⁷⁴

Nors subjektai 5 straipsnio prasme turi būti įgalioti nors ir ribotose srityse ar tam tikrame kontekste vykdyti tam tikrus valstybinės valdžios elementus, tačiau 5 straipsnis nemėgina tiksliai identifikuoti valstybinės valdžios turinio. Įgaliojimas pagal nacionalinę teisę vykdyti valstybines funkcijas skiria šį straipsnį nuo situacijos, kada subjektas veikia kontroliuojamas ar vadovaujamas valstybės, ką numato 8 straipsnis, taip pat nuo atvejų, kai subjektas ar jų grupė užgrobia valdžią nesant valstybinių organų, bet jie pripažįstami faktiškai vykdančiais valdžios elementus (tą reguliuoja 9 str.) 5 straipsnis apima ir tuos subjektus, kurie vykdydami valdinius įgaliojimus turi ir nepriklausomą diskreciją ar galią veikti. Nėra reikalo nurodyti, kad veika faktiškai buvo kontroliuojama valstybės.

Elgesys vienos valstybės organo, suteikto kitai valstybei, laikomas šios kitos valstybės veika pagal tarptautinę teisę, su sąlyga, kad šis organas vykdyt valstybės, kuriai jis suteiktas, valstybinės valdžios elementus. Tokią nuostatą įtvirtina Projekto 6 straipsnis. Šis straipsnis nėra susijęs su įprastinėmis situacijomis, kada valstybės bendradarbiauja pagal sutartis ar kitaip. Organu, suteiktu kitai valstybei, gali būti sveikatos tarnybos ar kiti vienetai, suteikti kitai valstybei padėti įveikti epidemijas, stichines nelaimes ir pastarosios vadovaujami, ar teisėjai, paskirti konkrečioms byloms spręsti kaip priimančios valstybės teisminiai organai. Tokių teisėjų

---

¹⁷⁴ Crawford J. The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. Commentary of article 5, par. (2).

sprendimai nepriskiriami siunčiančiosios valstybės sprendimams, net jeigu siunčiančioji valstybė ir toliau teisėjui moka atlyginimą. Kita vertus, nagrinėjamas straipsnis neapima paprastos pagalbos, pasiūlytos vienos valstybės kitai. Gali būti ir tokių situacijų, kada vienos valstybės organas veikia vadovaujamas tiek savo, tiek kitos valstybės arba gali būti vienas organas – kelių valstybių organų junginys. Tokiais atvejais organo veikos priskiriamos abejoms valstybėms pagal kitus straipsnius.

Chevreau byloje britų konsulas Persijoje laikinai patikėtas atsakingu Prancūzijos konsulato, pametė keletą jam patiktų dokumentų. Prancūzijai pareiškus ieškinį, arbitras nusprendė, kad Britanija negali būti laikoma atsakinga už savo konsulo, kaip atsakingo už kitos valdžios konsulatą asmens, nerūpestingumą jo kompetencijos srityje.¹⁷⁵ Iš bylos matyti, jog jeigu trečioji valstybė būtų pateikusi ieškinį, atsakinga būtų ta valstybė, kurios naudai konsulas veikė.

Organo, suteikto kitai valstybei, sąvoka neapima organų, pasiūstų į kitą valstybę siunčiančiosios valstybės tikslais ar abiejų valstybių tikslais, kada jie išlaiko savo autonomiją ir statusą, pavyzdžiui, kultūrinės, diplomatinės ar konsulinės misijos, užsieniečių išlaisvinimo ar pagalbos organizacijos. Kiti kriterijai nagrinėjamam straipsniui taikyti – organas turi turėti organo statusą ir siunčiančioje valstybėje, be to, jo veika turi apimti valdžios elementus priimančioje valstybėje. Pavyzdžiui, ekspertai, patarėjai, pasiūsti kitai valstybei techninei pagalbai, ne visada turi siunčiančiosios valstybės organo statusą.¹⁷⁶

Projekto 7 straipsnis „Valdžios peržengimas ar instrukcijų pažeidimas“ įtvirtina *ultra vires* doktriną, nors to aiškiai ir neįvardina. Čia pasakyta, jog „valstybės organo arba asmens ar vieneto, įgalioto vykdyti tam tikrus valstybinės valdžios elementus, elgesys laikomas valstybės veika pagal tarptautinę teisę, su sąlyga, kad šis organas, asmuo ar vienetas veikia turėdamas tokį statusą net tada, kai jis peržengia savo įgaliojimus ar pažeidžia instrukcijas.“ Valstybė tokiu atveju negali pasiteisinti tuo, jog vadovaujantis nacionalinės teisės nuostatomis ar instrukcijomis, kurios galėjo būti duodamos organams ar atstovams, tokios jų veikos negalėjo būtų įvykdytos ar turėjo būti vykdomos kitomis formomis, be to, nesvarbu ir tai, kad kiti valstybės organai tokių veikų nepripažįsta. Ši norma įtraukta į Projektą siekiant aiškumo ir saugumo tarptautiniuose santykiuose.¹⁷⁷

Pavyzdine šios normos formuluote galima laikyti *Caire*¹⁷⁸ byloje pateiktą išaiškinimą. Byloje buvo nagrinėjama Prancūzijos piliečio žmogžudystė, įvykdyta dviejų Meksikos

¹⁷⁵ *Chevreau* case (1949), Reports of International Arbitral Awards, vol. II, P.1113.

¹⁷⁶ Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts adopted by the International Law Commission (2001), article 6 (5): http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf; prisijungimo laikas: 2008-10-20.

¹⁷⁷ Ten pat, 7 straipsnis (2, 3 dalys).

¹⁷⁸ *Caire* case (1929), French/Mexican Claims Commission, Reports of International Arbitral Awards, vol. V (Sales No. 1952.V.3), P. 516-531.

pareigūnų, kurie po to, kai nepavyko prievarta išgauti pinigų, nusivedė prancūzų į vietinį baraką ir nušovė. Komisija laikė, kad: „...du pareigūnai, nors ir manytina, kad veikė viršydami savo kompetenciją... ir net jei jų viršininkai atšaukė įsakymą, užtraukė valstybės atsakomybę, kadangi jie veikė kaip pareigūnai ir naudojo priemones, kuriomis disponuoja pareigūnai“. Tokią pačią taisyklę taiko ir tarptautiniai žmogaus teisių teismai bei tribunolai.¹⁷⁹

Viena iš *ultra vires* veikimo formų pagal 7 straipsnį būtų valstybės pareigūno kyšio paėmimas už tam tikrų veiksmų atlikimą ar sandorio sudarymą. Tačiau kada viena valstybė papirktų kitos valstybės organą dėl tam tikrų oficialių veiksmų atlikimo, korumpuota valstybė būtų atsakinga taip pat ir pagal Projekto 8 ar 17 straipsnį.

Atvejai, kada pareigūnai veikia savo kompetencijos ribose, nors ir neteisėtai ar priešingai instrukcijoms, turėtų būti atskirti nuo atvejų, kada elgesys yra tiek nutolęs nuo jų oficialių funkcijų apimties, kad turėtų būti prilygintas individualių subjektų veikoms, nepriskiriamoms valstybei. Be to, kaip priskyrimo taisyklė, 7 straipsnis nesusijęs su klausimu, ar veika sudarė tarptautinio įsipareigojimo pažeidimą – tai atskira tema, kuri bus nagrinėjama sekančiame skyriuje.

Bendra taisyklė – jog privačių asmenų veikos nepriskiriamos valstybei pagal tarptautinę teisę.¹⁸⁰ Tačiau 8 Projekto straipsnis numato išimtį, nustatydamas, jog tam tikromis aplinkybėmis minėtos veikos visgi galėtų būti priskirtos valstybei dėl egzistuojančio specifinio faktinio ryšio tarp veikiančio asmens ar kito subjekto ir valstybės. 8 straipsnyje sakoma: „asmens ar asmenų grupės elgesys laikomas valstybės veika pagal tarptautinę teisę su sąlyga, kad šis asmuo ar ši asmenų grupė faktiškai veikia vykdydami valstybės instrukcijas arba jos vadovaujami ar kontroliuojami tokio elgesio metu.“

Nagrinėjamos veikos (elgesys) priskiriamos valstybei tik tuo atveju, jei ji vadovavo ar kontroliavo tam tikrai operacijai, o skundžiamas elgesys buvo tos operacijos sudedamoji dalis. Šis principas netaikomas elgesiui, kuris buvo tik atsitiktinai ar periferiškai susijęs su operacija ir kuris buvo “ištrūkęs“ iš valstybės kontrolės ar vadovavimo.¹⁸¹

Kontrolės, kuri turi būti valstybės naudojama, laipsnis tam, kad veika būtų jai priskiriama, buvo nagrinėjimo dalyku *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* byloje¹⁸². Klausimas buvo iškeltas dėl to, ar Contras (taip vadinami Nikaragvos antirevoliucionieriai, opozicija Sandinistams) veiksmai yra priskiriami JAV ir ar ji dėl to

¹⁷⁹ Žr. pvz.: *Velasquez Rodriguez v. Honduras* case, Inter-American Court of Human Rights (1988), Series C, No. 4. para. 70.

¹⁸⁰ Dixon M. *Textbook on International Law*. Fourth Edition. – MA: Blackstone Press Limited, 2000. P. 236.

¹⁸¹ Crawford J. *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. Commentary of article 8 (3).

¹⁸² *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), Merits // I.C.J. Reports, 1986. P. 51, 62, 64, 65, dalys: 86, 109, 115.

pagrinde atsakinga dėl tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų, įvykdytų Contras. Tą TTT analizavo per kontrolės sąvoką. Iš vienos pusės TTT laikė, kad JAV buvo atsakinga už planavimą, vadovavimą ir paramą, JAV suteiktą veikiantiesiems, tačiau atmetė platesnį Nikaragvos reikalavimą, kad visos Contras veikos būtų priskirtos JAV dėl jos vykdytos kontrolės. TTT nusprendė, kad „nepaisant didelių subsidijų ir paramos, suteiktos JAV, nėra aiškių įrodymų, kad JAV turėjo tokį kontrolės laipsnį visose srityse, kad būtų galima patvirtinti, jog Contras veikė jos naudai.“

„Visos aukščiau minėtos JAV dalyvavimo formos, net bendra valstybės atsakovės kontrolė karinei jėgai, kuri nuo atsakovės buvo priklausoma dideliu laipsniu, nesant tolesnių įrodymų, savaime nereiškia, kad JAV vadovavo ar privertė padaryti veikas, priešingas žmogaus teisėms ir humanitarinei teisei, ką nepagrįstai tvirtina valstybė pareiškėja. Tokios veikos galėjo puikiausiai būti padaromos Contras narių ir be JAV kontrolės. Kad dėl šių veikų atsakomybė būtų priskirta JAV, turėtų būti įrodyta, jog valstybė turėjo efektyvią kontrolę karinėms ir panašioms operacijoms įvykdytų pažeidimų eigoje.“¹⁸³ Taigi TTT patvirtino, kad vien priklausomybė ir pagalba nepakankamos sąlygos priskirti veiką valstybei – reikalinga efektyvi kontrolė.

Kalbant apie kolektyvinius subjektus, faktas, kad valstybė inicijavo tokio subjekto įsteigimą, nesvarbu įstatymu ar kitu būdu, nėra pakankamas pagrindas priskirti valstybei tokio subjekto veikas. Kita vertus, jei yra įrodymų, kad toks subjektas (pvz. korporacija) vykde viešąsias funkcijas, ar kad valstybė naudojo kontrolę siekdama specialių savo tikslų, tokios veikos būtų priskiriamos valstybei. Taip pat valstybė, duodama teisėtus nurodymus, instrukcijas asmenims, kurie nėra valstybės organai, neprisiima rizikos, kada instrukcijos bus vykdomos pažeidžiant tarptautinę teisę. Kita vertus, kada asmenys ar jų grupės padaro veikas valstybei vykdant efektyvią kontrolę, veika bus priskiriama valstybei, net jei tam tikros instrukcijos ir buvo ignoruojamos. Taip pat pažymima, jog „instrukcijos“, „vadovavimo“ ir „kontrolės“ sąlygos yra disjunktyvios, todėl pakanka nustatyti bent vieną iš jų veikos priskyrimo valstybei sąlygos tenkinimui konstatuoti.¹⁸⁴

Projekto 9 straipsnis nagrinėja išimtinius atvejus, kada „asmens ar asmenų grupės elgesys laikomas valstybės veika pagal tarptautinę teisę, su sąlyga, kad šis asmuo ar asmenų grupė faktiškai vykdo valstybinės valdžios elementus situacijose, kai valstybinės valdžios institucijų nėra ar jos nefunkcionuoja, tačiau aplinkybės reikalauja tokius valdžios elementus įgyvendinti.“

¹⁸³ Ten pat, P. 64-65, dalys 109, 115.

¹⁸⁴ Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts adopted by the International Law Commission (2001), article 8 (6-8): http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf; prisijungimo laikas: 2008-10-20.

Kad veika būtų priskiriama valstybei pagal nagrinėjamą straipsnį, numatomos trys sąlygos: pirma, veika turi būti efektyviai susijusi su valstybinės valdžios elementų vykdymu, antra, veika turi būti įvykdyta nesant oficialios valdžios, trečia, turi būti aplinkybės, reikalaujančios tokius valdžios elementus įgyvendinti.

Tokios situacijos pasitaiko retai, paprastai revoliucijų, ginkluotų konfliktų ar okupacijų atvejais, kada nėra nuolatinės valdžios arba ji susiskaldžiusi, nuslopinta ar tuo metu neveikli. Tai apima ir situacijas, kada teisėta valdžia palaiapsniui atstatoma po užsienio okupacijos.

Projekto 10 straipsnis įtvirtina nuostatą, jog „sukilėlių judėjimo, kuris tampa nauja valstybės valdžia, elgesys laikomas šios valstybės veika pagal tarptautinę teisę.“ Taip pat numatoma, kad „sukilėlių ar kitokio judėjimo, kuriam pasiseka sukurti naują valstybę, elgesys buvusios valstybės teritorijos dalyje ar buvusios jos valdžioje teritorijoje, laikomas naujos valstybės veika pagal tarptautinę teisę.“

Iš aukščiau pateikto straipsnio formuluočių akivaizdu, jog nepasiekusių savo tikslo (nesėkmingų) sukilėlių judėjimų veiksmai valstybei nepriskiriami. Tokią taisyklę patvirtina ir arbitražų jurisprudencija. Pavyzdžiui, *Solis* byloje aiškinama, kad valdžia negali būti laikoma atsakinga už nepaklusnių grupių elgesiu padarytus pažeidimus, kada ji pati nesielgė neatsakingai malšindama sukilimą.¹⁸⁵ Tačiau tais atvejais, kada sukilėliai pasiekia savo tikslą ir tampa naująja valdžia ar suformuoja naują valstybę, būtų nelogiška, jei naujas režimas ar nauja valstybė išvengtų atsakomybės už anksčiau įvykdytas veikas. Čia sąvoka veika susijusi tik su paties judėjimo kaip tokio elgesiu, bet ne su atskirų narių veiksmis.

Sukilėliams pasiekus savo tikslą, naujai valstybei ar naujai valdžiai tenka atsakyti už savo elgesį. Tas patvirtinama *Bolivar Railway Company* byloje, kurioje teigiama: „Tauta yra atsakinga už sėkmingos revoliucijos sukeltus išipareigojimus nuo pat jos pradžios, kadangi teoriškai revoliucija *ab initio* reprezentuoja pasikeitusią tautos valią, išsikristalizavusią į sėkmingą rezultatą.“¹⁸⁶ *Pinson* byloje sudaryta jungtinė Prancūzijos/Meksikos komisija dar kartą patvirtino šį principą, nustatydamą tokią taisyklę: „jei žala kilo dėl kontribucijų reikalavimo ar priverstinio jų teikimo revoliucionieriams prieš jų galutinę pergalę, ar jei nuostoliai kilo dėl revoliucionierių, pasiekusių tikslą, įvykdytų teisės pažeidimų, valstybės atsakomybė negali būti paneigta.“¹⁸⁷ Valstybė būtų atsakinga ir už žalą, sukeltą užsieniečiams sėkmingai pasibaigusio ir

¹⁸⁵ *Solis case* (1928), Reports of International Arbitral Awards, vol. IV (Sales No. 1951.V.1), P. 358-361.

¹⁸⁶ *Bolivar Railway Company case* (1903), Reports of International Arbitral Awards, vol. IX (Sales No. 59.V.5), P. 445.

¹⁸⁷ *Pinson case* (1928), Reports of International Arbitral Awards, vol. V, P. 327.

tapusio valdžia sukilėlių judėjimo, tuo pačiu laipsniu, kaip būtų atsakinga už žalą, kilusią dėl *de jure* valdžios pareigūnų ir kareivių veikų.¹⁸⁸

Projekto 11 straipsnis nustato: „elgsys, nepriskiriamas valstybei pagal ankstesnius straipsnius, vis dėlto pripažįstamas valstybės veika pagal tarptautinę teisę tiek, kiek ši valstybė pripažįsta ir priima veiką kaip savo.“¹⁸⁹

Autorius norėtų atkreipti dėmesį į V. Vadapalo vadovėlyje „Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija“ (2003) pateikto šio straipsnio vertimo netikslumus. Čia verčiama: „Elgsys, nepriskiriamas valstybei pagal ankstesnius straipsnius, vis dėlto pripažįstamas valstybės veika pagal tarptautinę teisę tiek, kiek ši valstybė jį pripažįsta savo veika ar priima jį kaip savo veiką.“¹⁹⁰ Visų pirma, pastebima loginė klaida, dviejų sąlygų konjunkciją nepagrįstai pakeitus disjunkcija. Antra, šios dvi atskiros sąlygos suformuluotos taip, kad realiai įgauna vienos sąlygos reikšmę.

Nagrinėjamas straipsnis įtvirtina dvi kumuliatyvias sąlygas tam, kad veika būtų priskiriama valstybei pagal tarptautinę teisę. Tą patvirtina žodelis “and”. Projekto 11 straipsnio komentare¹⁹¹ pasakyta, kad veika nebus priskiriama valstybei pagal šį straipsnį, jei valstybė tik pripažins faktinį tokios veikos egzistavimą ar tik išreikš žodinių pritarimą tokiai veikai. Valstybės dažnai nustato savo poziciją, kokia apimtimi pritarti veikai ar patvirtinti tam tikrą veiką (elgesį), tačiau neprisiima dėl to jokios atsakomybės. 11 straipsnis akivaizdžiai parodo, jog reikalaujama kur kas daugiau, nei bendro faktinės situacijos pripažinimo. Taip pat reikalinga, kad valstybė identifikuotų ir laikytų tam tikrą elgesį (veiką) savu. Kaip matome, pirmoji straipsnio sąlyga - veikos pripažinimas - neimplikuoja sąvokos “savo“, antraip šios dvi sąlygos įgautų tapačią reikšmę ir praktiškai taptų viena dubliuojama sąlyga, kas pastebima vadovėlio vertime. Projekto straipsnių vertime taip pat pastebima ir kitų klaidų – pvz. nenuoseklus sąvokos *conduct* vertimas, praleisti žodžiai (7 str.).

Vadovaujantis aukščiau minėtu straipsniu, veika valstybei priskiriama ne nuo tada, kai tam tikra veika įvykdoma, bet nuo tada, kada po to valstybė pripažįsta ir prisiima ją kaip savo. Tuo šis veikos priskyrimo valstybei pagrindas skiriasi nuo visuose ankstesniuose nagrinėtuose

---

¹⁸⁸ League of Nations, Conference for the Codification of International Law, Bases of Discussion for the Conference drawn up by the Preparatory Committee, vol. III : Responsibility of States for Damage caused in their Territory to the Person or Property of Foreigners, Document C.75.M.69.1929.V. P. 108, 116.

¹⁸⁹ Originali 11 str. formulotė: „Conduct which is not attributable to a State under the preceding articles shall nevertheless be considered an act of that State under international law if and to the extent that the State acknowledges and adopts the conduct in question as its own.

¹⁹⁰ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 260. Teksto pabraukimai – autoriaus. Autentišką straipsnio formulotę žr. 188 išnašoje.

¹⁹¹ Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts adopted by the International Law Commission (2001), article 11 (6,9): http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf; prisijungimo laikas: 2008-10-20.

straipsniuose numatytų pagrindų. Taip pat pažymėtina, jog valstybė gali pasirinkti, kokias veikas pripažinti ir prisiimti, o kurių ne.

Tam tikros veikos vėlesnis prisiėmimas *inter alia* nagrinėjamas ir jau minėtoje *Diplomatic and Consular Staff in Tehran* byloje.¹⁹² Tiesa, šioje byloje buvo vartojamos sąvokos “approval” (pritarimas), “endorsement” (patvirtinimas), vietoj straipsnyje vartojamų “acknowledgement” (pripažinimas) ir “adoption” (prisiėmimas), tačiau toje konkrečioje byloje tokios sąlygos buvo laikytos pakankamomis. Svarbu paminėti ir tai, jog veikos pripažinimas ir prisiėmimas gali būti aiškiai išreikštas (kaip aukščiau minėtoje byloje), bet taip pat išvada dėl šių sąlygų buvimo gali būti padaryta ir iš valstybės veikos (elgesio).

Apibendrinant galima pasakyti, jog pirmoji valstybės atsakomybės tarptautinėje teisėje sąlyga yra pakankamai išsamiai analizuojama tarptautinių teismų, arbitražų bei komisijų praktikoje, o atsižvelgus į minėtų institucijų suformuotą tarptautinę praktiką aiškiai ir koncentruotai išdėstyta Projekto 2 (a), 4-11 straipsniuose. Kadangi buvo atkreiptas dėmesys į literatūroje pasitaikantį ne visai tikslų kai kurių minėtų Projekto straipsnių vertimą, rekomenduotina tarptautinius teisės aktus skaityti autentiškomis kalbomis, tam, kad būtų išvengta painiavos ar galimo netinkamo normų taikymo ateityje, minėtam Projektui tapus privaloma konvencija.

3.1.2. Tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas

Antroji Projekto 2 straipsnyje minima valstybės atsakomybės sąlyga – tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas. Ši sąlyga detalčiau apibūdinama Projekto pirmosios dalies III skyriaus, kuris ir vadinasi „Tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas“, 12-15 straipsniuose.

Tarptautinio įsipareigojimo pažeidimo sąlyga neatsiejama nuo veikos priskyrimo valstybei pagal tarptautinę teisę sąlygos. Tą patvirtina tarptautinių teismų praktika, valstybių atsakomybės bylose analizuojanti abi minėtas sąlygas.

Abi minėtos valstybės atsakomybės sąlygos, dar vadinamos elementais, apibūdinamos Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo *Phosphates in Morocco* byloje. Šioje byloje tarptautinę valstybės atsakomybę Teismas aiškiai siejo su veikos, (pirma) priskiriamos valstybei ir (antra) apibūdinamos kaip priešinga sutarties suteiktoms teisėms kitai valstybei, buvimu.¹⁹³ Tarptautinis Teisingumo Teismas *Diplomatic and Consular Staff* byloje taip pat yra nurodęs, jog norint nustatyti Irano atsakomybę, pirma, reikalinga apibrėžti, kaip žymiai (koku laipsniu) nagrinėjamos veikos teisiškai gali būti laikomos priskiriamomis Iranui, antra, turi būti

¹⁹² United States *Diplomatic and Consular Staff in Tehran* case, judgement // I.C.J. Reports 1980.

¹⁹³ *Phosphates in Morocco* case, Preliminary Objections (1938), P.C.I.J., Series A/B, No.74, P. 10.

svarstomas jų suderinamumas arba nesuderinamumas su Irano išsipareigojimais pagal galiojančias sutartis ar kitas tarptautinės teisės normas, kurios gali būti taikomos.¹⁹⁴ Šias dvi atsakomybės sąlygas savo sprendimuose nurodo ir tarptautinės ginčų sprendimo komisijos.¹⁹⁵

Valstybės tarptautinio išsipareigojimo pažeidimo (angl. *breach of an international obligation*)¹⁹⁶ terminologija nusistovėjusi jau seniai ir apima tiek sutartinius, tiek nesutartinius išsipareigojimus. Neretai tarptautinėje teisėje išsipareigojimo pažeidimo idėja lyginama su elgesiu, priešingu kitų valstybių teisėms. Tą pastebime ir aukščiau minėtoje *Phoshates in Morocco* byloje, kuri nagrinėja ribota daugiašale sutartimi nustatytas abipuses šalių teises ir pareigas. Nėra tokio tarptautinio išsipareigojimo, kuris neatitiktų kito tarptautinės teisės subjekto, keletu subjektų, ar subjektų visumos teisės. Skirtingos valstybės gali turėti skirtingos naudos iš tarptautinio išsipareigojimo, taip pat gali turėti skirtingus interesus dėl tokio išsipareigojimo vykdymo.¹⁹⁷

Jau anksčiau buvo minėta, tačiau kalbant apie tarptautinio išsipareigojimo pažeidimą reikėtų dar kartą pabrėžti, jog nagrinėjama Projekto straipsniais nesiekama smulkiai apibūdinti pirminių tarptautinės teisės normų turinio ar jomis nustatytų išsipareigojimų tam tikroms valstybėms. Sprendžiant, ar tam tikra veika, priskiriama valstybei, sudaro jos tarptautinio išsipareigojimo pažeidimą, pagrindinis dėmesys teks pirminį išsipareigojimą įtvirtinančioms nuostatomis, kurios turės būti interpretuojamos ir pritaikomos tai situacijai, išsiaiškinant reikalaujamo elgesio turinį, standartus, kurių privalu laikytis, reikalaujamus pasiekti rezultatus ir kt. Tarptautinio išsipareigojimo pažeidimas nėra abstraktus dalykas, todėl Projekto pirmos dalies III skyriaus straipsniai gali turėti tik pagalbinę funkciją sprendžiant ar buvo toks pažeidimas, kada jis įvyko, ar nustatant jo trukmę. Šie straipsniai taip pat nenagrinėja tarptautinio išsipareigojimo pažeidimo įrodymų klausimo.

Projekto 12 straipsnis bendrais terminais apibrėžia, kas sudaro valstybės tarptautinio išsipareigojimo pažeidimą. Čia nustatyta, jog „valstybės tarptautinio išsipareigojimo pažeidimas yra tada, kai šios valstybės veika neatitinka to, ko iš jos reikalauja šis išsipareigojimas, nepriklausomai nuo išsipareigojimo šaltinio ar pobūdžio.“ Tačiau tam, kad konkrečiu atveju būtų galima daryti išvadą dėl tarptautinio išsipareigojimo pažeidimo buvimo, reikės įvertinti ir kitas III skyriaus nuostatas, patikslinančias tolesnes sąlygas, susijusias su tarptautinio išsipareigojimo

¹⁹⁴ United States *Diplomatic and Consular Staff* in Tehran case, judgement // I.C.J. Reports 1980. P. 3.

¹⁹⁵ P.vz.: *Dickson Car Wheel Company* case (1931), Reports of International Arbitral Awards, vol. IV, P. 669.

¹⁹⁶ *Factory at Chorzow* (1927) bei *Reparation for Injuries* (1949) bylose vartojama terminologija *breach of an engagement*, *Rainbow Warrior* (1990) byloje – *violation by a State of any obligation*. TTT vartoja ir kitokią terminologiją – *acts incompatible with international obligations*, *non-execution of international obligation*, *acts contrary to or inconsistent with a given rule*, tačiau tokios formuluotės iš esmės turi tą pačią reikšmę. Projekte pasirinkta terminologija (*breach of an international obligation*) atitinka Tarptautinio Teisingumo Teismo statuto 36 str. vartojamą terminologiją.

¹⁹⁷ Crawford J. *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. Commentary of article 2 (8).

pažeidimo egzistavimu, taip pat nuostatas, apibrėžiančias aplinkybes, kurios pašalina veikos neteisėtumą (išdėstyta V skyriuje), o galutinėje analizėje, ar buvo ir kada buvo padarytas tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas, priklausys nuo pirminėje normoje, nustatančioje tam tikrą įsipareigojimą, suformuluotų tikslesnių sąlygų, jų aiškinimo ir taikymo, atsižvelgiant į normos objektą, siekiamus tikslus bei konkrečias bylos aplinkybes.

Išsireiškimas „valstybės veika neatitinka to, ko iš jos reikalauja šis įsipareigojimas“ yra labiausiai tinkamas nurodyti, kas sudaro valstybės tarptautinio įsipareigojimo esmę. Juo numatoma galimybė, kad pažeidimas gali egzistuoti net jeigu valstybės veika tik iš dalies priešinga jos tarptautiniam įsipareigojimui. Tam tikrais atvejais įsipareigojime gali būti tiksliai apibrėžiama, kokio elgesio tikimasi iš valstybės, kitais - įsipareigojimas numato tik minimalų standartą, palikdamas valstybei nemažai veikimo laisvės.

Veika, uždrausta tarptautiniu įsipareigojimu, gali sudaryti veikimą ar neveikimą, taip pat ir jų kombinaciją. Tai gali apimti tiek įstatymų (plačiąja prasme) priėmimą, tiek administracinius ar kitus veiksmus, ar netgi tokių veiksmų grėsmę, taip pat galutinius teisminių institucijų sprendimus. Įsipareigojimu taip pat gali būti reikalaujama imtis atsargumo priemonių ar draudimo priverstinio vykdymo.

Terminas „nepriklausomai nuo įsipareigojimo šaltinio“ (regardless of its origin) parodo, jog nagrinėjami straipsniai taikomi visiems tarptautiniams valstybių įsipareigojimams, nesvarbu kokia jų kilmė. Tarptautiniai įsipareigojimai gali būti nustatyti paprotinėmis tarptautinės teisės normomis, sutartimis ar bendraisiais teisės principais. Valstybės taip pat gali prisiimti tarptautinius įsipareigojimus ir vienašaliais aktais, kaip pvz. Prancūzija *Nuclear Tests* byloje įsipareigojo neužsiimti tolesniais atmosferiniais branduolinio ginklo bandymais.¹⁹⁸ Tarptautinis įsipareigojimas taip pat gali kilti iš sutartinės nuostatos – numatyto kompetentingo tarptautinės organizacijos organo sprendimo, TTT ar kito tarptautinio teismo, arbitražo sprendimo valstybių tarpusavio ginče.

Tai, jog nesvarbu, kokiam šaltinyje yra įtvirtintas tarptautinis įsipareigojimas, tribunolas yra pabrėžęs *Rainbow Warrior* arbitražiniame sprendime, sakydamas, jog „bet koks valstybės tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas, nesvarbu, kokia jo kilmė (*origin*), sukelia valstybės tarptautinę atsakomybę ir reparacijos pareigą.“¹⁹⁹ *Gabčikovo-Nagymaros* byloje TTT taip pat teigė, jog „gerai įsitvirtinusi nuostata, kad valstybei įvykdžius tarptautinės teisės pažeidimą, jos tarptautinė atsakomybė apima bet kokios prigimties (*nature*) įsipareigojimo nesilaikymą.“²⁰⁰

¹⁹⁸ *Nuclear Tests* (New Zealand v. France), judgement (1974) // I.C.J. Reports, 1974. P. 253.

¹⁹⁹ *Rainbow Warrior affair* (1990), Reports of International Arbitral Awards, vol. XX (Sales No. E/F.93.V.3), P. 251. 75 dalis.

²⁰⁰ *Gabčikovo-Nagymaros project* (1997-09-25) (Vengrija v. Slovakija) // ICJ Reports, 1997. P. 38. 47 dalis.

Valstybių įsipareigojimai tuo pačiu metu gali kilti iš kelių šaltinių, pvz. sutarties ir paprotinės normos. TTT identiškų normų egzistavimą sutartinėje bei paprotinėje tarptautinėje teisėje yra pripažinęs ne vienoje nagrinėtoje byloje, pvz. *North Sea Continental Shelf*,²⁰¹ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*.²⁰² Sutartys, ypač daugiašalės, gali padėti formuoti bendrajai tarptautinei teisei, tuo tarpu paprotinė teisė padeda interpretuojant sutartis.

Tarptautinės atsakomybės režimas nesiskiria, nesvarbu, ar buvo pažeista tarptautinė sutartis, ar kokia kita tarptautinės teisės norma, t.y. nėra skirtumo tarp atsakomybės, kylančios *ex contractu* ar *ex delicto*. Tą patvirtino ir tribunolas minėtoje *Rainbow Warrior* byloje, teigdamas, jog: „tarptautinės teisės srityje nėra skirtumo tarp sutartinės (*contractual*) ir deliktinės (*tortious*) atsakomybės.“²⁰³

Išsireiškimas „nepriklausomai nuo įsipareigojimo pobūdžio“ paaiškinamas tuo, jog gali būti nustatytas tarptautinis įsipareigojimas tam tikram elgesiui arba įsipareigojimas pasiekti kokį nors rezultatą.

Valstybės atsakomybė gali kilti dėl dvišalių įsipareigojimų, įsipareigojimų keletui valstybių ar visai tarptautinei bendrijai kaip visumai pažeidimo. Reikėtų pažymėti ir tai, jog valstybė Europos Bendrijos narė taip pat gali būti atsakinga ir pagal tarptautinę teisę dėl įsipareigojimo, kylančio iš EB teisės normos, pažeidimo, kada toji EB teisės norma yra tarptautinis susitarimas, kurios šalimi yra Europos Bendrija.²⁰⁴

Valstybės atsakomybė gali kilti tiek iš labai rimtų (imperatyviomis bendrosios tarptautinės teisės normomis nustatytų), tiek iš sąlyginai mažų tarptautinių įsipareigojimų pažeidimų. Tačiau įsipareigojimo pažeidimo rimtumas ir imperatyvus pažeisto įsipareigojimo pobūdis gali turėti įtakos pasekmėms, kylančioms atsakingai valstybei, o kai kuriais atvejais (numatytais Projekto 16-18 str.) ir kitoms valstybėms.

Tarptautinių teismų, arbitražų sprendimai, patikslinantys valstybės įvykdyto tarptautinės teisės pažeidimo sąlygas, apie tarptautinio įsipareigojimo pažeidimą kalba nenustatydami pažeisto įsipareigojimo dalykui (subject matter) jokių apribojimų. *Reparation for Injuries*²⁰⁵, *Factory at Chorzow*²⁰⁶ bylose pasakyta, kad „bet kuris tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas“ sukelia tarptautinę atsakomybę. Nuolatinis Tarptautinis Teisingumo Teismas savo pirmojoje byloje *S.S. "Wimbledon"* teigė, jog „teisė prisiimti tarptautinius įsipareigojimus yra

²⁰¹ *North Sea Continental Shelf*, judgement (1969) // I.C.J. Reports, 1969. P. 38-39. 63 dalis.

²⁰² *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), Merits // I.C.J. Reports, 1986. P. 95. 177 dalis.

²⁰³ *Rainbow Warrior affair* (1990), Reports of International Arbitral Awards, vol. XX (Sales No. E/F.93.V.3). P. 251. 75 dalis.

²⁰⁴ Conway G. Breaches of EC law and the International Responsibility of Member states // EJIL, Vol 13 No. 3, 2002. P. 679.

²⁰⁵ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, Advisory Opinion (1949) // I.C.J. Reports, 1949. P. 174.

²⁰⁶ Case Concerning the *Factory at Chorzow* (Germany v. Poland), Merits (1927). P.C.I.J., Ser. A. No. 9. P. 21.

valstybės suvereniteto (laisvės) atributas“.²⁰⁷ Taigi nėra jokių *a priori* apribojimų valstybių prisiimamų tarptautinių įsipareigojimų dalykui.

Tarptautinio įsipareigojimo pažeidimo klausimas glaudžiai susijęs ir su veikomis, kuriomis jis gali būti pažeistas. Čia svarbu paminėti *Oil Platforms* bylą, kurioje buvo ginčijama, kad draugystės, komercijos ir navigacijos sutartis galėjo būti pažeista elgesiu, apimančiu ginkluotųjų jėgų panaudojimą. TTT šioje byloje atsakė, jog „1955 m. sutartis kiekvienai sutarties šaliai priskiria įvairius įsipareigojimus dėl daugybės dalykų. Bet koks vienos iš šalių veiksmas, kuris nesuderinamas su tais įsipareigojimais, yra neteisėtas, nepaisant priemonių, kuriomis tas veiksmas sukeltas. Vienos iš sutarties šalių teisių pažeidimas panaudojant jėgą yra toks pat neteisėtas, koks būtų neteisėtas pažeidimas, sukeltas administraciniais sprendimais ar kitais būdais. Todėl dalykai, susiję su jėgos panaudojimu, dėlto nėra *per se* eliminuojami kaip neliečiantys minėtos sutarties.“²⁰⁸ Taigi valstybės tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas sudaro tarptautinės teisės pažeidimą, nesvarbu koks to įsipareigojimo dalykas bus pažeistas, koku būdu ar kaip tas nesuderinamas elgesys bus apibūdinamas.

Projekto 13 straipsnis įtvirtina pagrindinį principą, pagal kurį valstybės atsakomybei egzistuoti reikalinga, kad pažeidimas atsirastų tuo metu, kada valstybei įsipareigojimas yra privalomas. Čia sakoma, jog: „valstybės veika nėra jos tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas, jeigu jos atlikimo metu šis įsipareigojimas jos neįpareigoja.“ Tokia atsakomybės reikalavimo sąlyga - svarbi garantija valstybėms, apsauganti nuo retrospektyvinių ieškinių ir patvirtinanti *lex retro non agit* principo galiojimą tarptautinėje teisėje. Šį principą tarptautiniai teismai yra taikę ne vienoje byloje²⁰⁹. Tačiau nepaisant šio principo, valstybė visgi gali sutikti kompensuoti nuostolius, sukeltus jos įvykdytos veikos, kuri jos padarymo metu dar nebuvo draudžiama tarptautiniu įsipareigojimu. Tokią galimybę numato *lex specialis* taisyklė, nustatanti, jog Projekto straipsniai netaikomi ten ir tokia apimtimi, kiek tarptautinės teisės pažeidimo buvimo sąlygas bei valstybės tarptautinės atsakomybės turinį ir įgyvendinimą reguliuoja specialios tarptautinės teisės normos (Projekto 55 str.). Tačiau tokie atvejai reti.²¹⁰

Projekto 14 straipsnio tikslas – atskirti besitęsiantį tarptautinio įsipareigojimo pažeidimą nuo tokio, kuris jau yra užbaigtas. Čia sakoma: „valstybės tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas įvyksta tuo metu, kai atliekama jos veika, kuri neturi tęstinio pobūdžio net tada, kai

²⁰⁷ S.S. “*Wimbledon*“ (1923). P.C.I.J. Series A. No. 1. P. 15.

²⁰⁸ *Oil Platforms* (Iran v. United States of America), Preliminary Objection, Judgement // I.C.J. Reports, 1996. P. 811-812. 21 dalis.

²⁰⁹ Pvz.: *Island of Palmas* (Netherlands v. United States of America, 1928). Reports of International Arbitral Awards, vol. II (Sales No. 1949.V.1), P. 845; *X v. Germany*, application No. 1151/61, Council of Europe, European Commission of Human Rights ir kt. Šis principas kaip *ratione temporis* taisyklė buvo nuolat taikomas ir EŽTT, atmetant reikalavimus, susijusius su laikotarpiais, kuriais Europos Žmogaus Teisių Konvencija nebuvo galiojanti konkrečiai valstybei.

²¹⁰ Simma B., Pulkowski D. Of Planets and the Universe: Self-contained Regimes in International Law // The European Journal of International Law, Vol. 17. Nr. 3, 2006. P. 486.

šios veikos pasekmės tęsiasi.“ Antroje straipsnio dalyje taip pat nustatyta, jog: „valstybės tarptautinio įsipareigojimo pažeidimo tęstinio pobūdžio veika apima visą laikotarpį, kurį ši veika tęsiasi ir neatitinka šio tarptautinio įsipareigojimo.“

Besitęsiančio tarptautinio įsipareigojimo pažeidimo pavyzdžiais galėtų būti: nepakeitimas įstatymų²¹¹ nuostatų, nesuderinamų su vykdančiosios valstybės sutartiniais įsipareigojimais, neteisėtas užsienio pareigūnų sulaikymas ar neteisėtas ambasados pastatų užgrobimas, neteisėta valstybės teritorijos dalies okupacija ar karinių pajėgų dislokavimas kitoje valstybėje be pastarosios sutikimo.

Ar teisės pažeidimas yra užbaigtas, ar yra tęstinio pobūdžio, vėlgi priklausys nuo pirminio įsipareigojimo ir konkrečių bylos aplinkybių. Skirtumas tarp įvykusios ir besitęsiančios veikos yra reliatyvus, kadangi besitęsianti veika gali bet kada baigtis (pvz. paimti įkaitai gali būti paleisti) ir bus laikoma užbaigta, net jei pasekmės ir tęsis. Veika nelaikoma tęstinio pobūdžio vien dėl to, kad jos poveikis ar pasekmės išsitęsė laike. Iš esmės, besitęsianti veika – tokia, kuri prasidėjo, bet dar nėra baigta konkrečiu (reliatyviu) laiku. O pasekmių užsitęsimas bus aktualus sprendžiant dėl mokamos kompensacijos dydžio.²¹²

Tęstinio pobūdžio tarptautinio įsipareigojimo pažeidimai nagrinėjami *Diplomatic and Consular Staff* byloje, kurioje TTT kalbėjo apie „sekančius vienas paskui kitą ir vis besitęsiančius Irano tarptautinių įsipareigojimų Jungtinėms Valstijoms pagal 1961 ir 1963 m. Vienos konvencijas pažeidimus.“²¹³

Tęstinio pobūdžio įsipareigojimo pažeidimo pasekmės plačiau aptariamos *Rainbow Warrior* byloje, kurioje buvo nagrinėjamas atvejis, kada Prancūzija nesilaikė susitarimo su Naująja Zelandija per trejų metų periodą sulaikyti du Hao saloje (priklausiusioje Prancūzijai) buvusius pareigūnus. Arbitražas šioje byloje sakė, jog: „akivaizdu, kad pažeidimas, apimantis nesugebėjimą sugrąžinti į Hao du agentus, buvo ne tik esminis, bet ir tęstinio pobūdžio. Ir tokia klasifikacija nėra tik grynai teoretinė, bet priešingai, turi praktines pasekmes, kadangi pažeidimo rimtumas ir jo užsitęsimas laike negali neturėti aiškaus ryšio nustatant reparaciją, kuri yra adekvati pažeidimui, kurį sudaro šie du požymiai.“²¹⁴

Tęstinio pobūdžio veikos konstatavimas turėjo lemiamą reikšmę ir *Loizidou* byloje, nagrinėjusioje Turkijos invazijos (1974) Kipre pasekmes, kada pareiškėjui buvo neleidžiama naudotis savo turtu šiauriniame Kipre, pateisinant tai konstitucijos nuostata, pagal kurią turtas

---

²¹¹ Sąvoka vartojama plačiaja prasme, gali reikšti ir hierarchiškai žemesnius teisės aktus.

²¹² Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts adopted by the International Law Commission (2001), article 14 (4-6): http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf; prisijungimo laikas: 2008-10-20.

²¹³ United States *Diplomatic and Consular Staff* in Tehran case, judgement // I.C.J. Reports, 1980. P. 37. 80 dalis.

²¹⁴ *Rainbow Warrior affair* (1990), Reports of International Arbitral Awards, vol. XX (Sales No. E/F.93.V.3). P. 264. 101 dalis.

buvo nusavintas dar prieš Turkijai 1990 m. pripažįstant EŽTT jurisdikciją. Tačiau Teismas šioje byloje nusprendė, kad konstitucija neturėjo teisinės reikšmės, kadangi turto nusavinimas nebuvo baigtas iki to laiko ir jis vis dar priklausė pareiškėjui. Turkijos ir jos kareivių elgesys, neleidžiantis pareiškėjui naudotis savo nuosavybe, tęsėsi ir po to, kai Turkija pripažino EŽTT jurisdikciją, todėl sudarė Europos žmogaus teisių konvencijos Protokolo 1 str. pažeidimą.²¹⁵

Projekto 15 straipsnis numato pažeidimus, kuriems atsirasti neužtenka pavienių veikų, o reikalinga tam tikrų veiksmų ar neveikimų seka kaip visuma. Čia sakoma: „valstybės tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas, atliktas veiksmų ar neveikimo seka, apibrėžiamas kaip neteisėtas savo visumoje, įvyksta tada, kai atliekamas tam tikras veiksmas ar neveikimas, kurių, paimtų kartu su kitais veiksmais ar neveikimu, pakanka tam, kad jie sudarytų neteisėtą veiką. Tokiu atveju pažeidimas tęsiasi visą laikotarpį, kuris prasideda pirmais veiksmais ar neveikimu aukščiau nurodytoje sekoje ir tęsiasi, kol šie veiksmai ar neveikimas neatitinka šio tarptautinio įsipareigojimo.“

Pažeidimo, kurį sudaro sudėtinė veika, pavyzdžiais galime laikyti įsipareigojimus dėl genocido, apartheido, nusikaltimus humaniškumui, sisteminius rasinės diskriminacijos aktus, sisteminius diskriminacijos aktus, uždraustus prekybos susitarimais ir kt. Kaip matome, nemažai itin rimtų tarptautinės teisės pažeidimų yra sudėtinės veikos pobūdžio. Tokių tarptautinių įsipareigojimų svarba pagrindžia pažeidimų, kuriuos sudaro sudėtinės veikos, nuostatų išskyrimą į atskirą 15 straipsnį.

Kaip pavyzdys, genocido nusikaltimas bus laikomas įvykdytu tik tada, kai netik bus žudomi tam tikrai nacionalinei, etinei, rasinei ar religinei grupei priklausantys nariai, bet kai jie bus žudomi su ketinimu sunaikinti tą grupę kaip tokią. Taigi vien tam tikrai grupei priklausančių asmenų žudymas nesudarys genocido nusikaltimo, jei nebus tenkinama ir antroji sąlyga.

Sudėtinės veikos pasekmė yra ta, kad laikas, kada tokio pobūdžio veika yra atlikta, nesutampa su pirmo sekos veiksmo ar neveikimo atlikimu. Sudėtinė veika bus laikoma atlikta tik tada, kai bus atlikta seka veiksmų ar neveikimų, pakankamų sudėtinei veikai kaip tokiai konstatuoti, kitais žodžiais – kada bus atliktas paskutinis veiksmas ar neveikimas, kurio, paimto kartu su kitais veiksmais ar neveikimais, užteks teisės pažeidimui sudaryti, ir toks veiksmas ar neveikimas nebūtinai turi būti paskutinis visų veikų sekoje. Veiksmų ar neveikimų skaičius, reikalingas tokiam įsipareigojimo pažeidimui sudaryti, taip pat priklausys nuo pirminės normos formuluotės ir tikslo. Tačiau tai, jog sudėtinę veiką sudaro veiksmų ar neveikimų seka, dar

---

²¹⁵ *Loizidou v. Turkey*, Merits, European Court of Human Rights, Reports, 1996-VI. P. 2216.

neriškia, kad kiekviena pavienė veika iš tokios sekos negali būti teisės pažeidimu pagal kurį nors kitą tarptautinį įsipareigojimą.²¹⁶

Apibendrinami tai, kas buvo aptarta šiame poskyryje, prieiname išvadą, jog tam, kad valstybė būtų pripažinta įvykdžiusia tarptautinės teisės pažeidimą ir dėl to atsakinga, neužtenka vien nustatyti, jog valstybės veika priskiriama šiai valstybei pagal tarptautinę teisę. Būtina tenkinti ir dar vieną sąlygą – t.y. konstatuoti, jog valstybei priskiriama veika, pasireiškianti veikimu ar neveikimu, yra tos valstybės tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas. O nustatant, ar tenkinama minėta sąlyga, kiekvienu atveju svarbios yra ne tik antrinėse normose nustatytos taisyklės, bet ir pirminių įsipareigojimų turinys, tikslas, konkrečios bylos aplinkybių visuma. Be to, valstybės tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas sudaro tarptautinės teisės pažeidimą, nesvarbu koks to įsipareigojimo dalykas bus pažeistas, koku būdu ar kaip tas nesuderinamas elgesys bus apibūdinamas.

Įvertinant abi nagrinėtas valstybių atsakomybės tarptautinėje teisėje sąlygas, matome, jog šios sąlygos yra pakankamai išsamiai analizuojamos tarptautinių teismų, arbitražų bei komisijų praktikoje, o atsižvelgus į minėtų institucijų suformuotą tarptautinę praktiką, aiškiai ir koncentruotai išdėstytos Projekto 2 straipsnyje, bei detalizuotos 4-15 straipsniuose. Taip pat pasitvirtino antroji hipotezė, jog valstybių atsakomybės sąlygos tarptautinėje teisėje yra būtinos ir pakankamos valstybės atsakomybei nustatyti bei atsakomybės taikymo efektyvumui užtikrinti.

3.2. Valstybių narių atsakomybės dėl privatiems asmenims padarytos žalos sąlygos, įtvirtintos Europos Bendrijos teisėje

Visoms valstybėms Europos Bendrijos narėms bendras konstitucinis asmens teisių gynimo principas, paremtas maksima *ubi ius, ibi remedium*, yra vienas esminių Europos Sąjungos prioritetų. Tokia Europos Sąjungos politika grindžiama *inter alia* tuo, kad EB teisės subjektais yra ne tik valstybės narės, bet ir jų piliečiai.²¹⁷ Jiems EB teisė sukuria ne tik pareigas, bet ir teises, kurias ginti patikėta valstybių narių nacionaliniams teismams.²¹⁸

Europos Bendrija kelia didelius reikalavimus valstybėms narėms užtikrinant tinkamą iš EB teisės kylančių įsipareigojimų vykdymą, ypatingą vaidmenį suteikiant nacionaliniams

---

²¹⁶ Crawford J. *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. Commentary of article 15.

²¹⁷ Tamavičiūtė V. Valstybių narių atsakomybė privatiems asmenims dėl nacionalinių teismų veiksmais padarytos žalos // *Jurisprudencija*. Nr. 7 (97), Vilnius, 2007.

²¹⁸ Case C-26/62 *Van Gend & Loos* [1963] ECR 1.

teismams, kurie, tapę ES teismais, turi *inter alia* užtikrinti veiksmingą EB teisės taikymą, EB teisę atitinkantį nacionalinės teisės aiškinimą ir taip garantuoti asmens teisių gynimą.²¹⁹

Kaip jau buvo minėta, nagrinėdami EB sutarties nuostatas, nerasime straipsnio, kuriame būtų įtvirtintos nuostatos dėl valstybių narių atsakomybės dėl privatiems asmenims padarytos žalos, nors, kita vertus, EB sutartis įtvirtina privataus asmens teisių, pažeistų EB institucijų veiksmis, gynimo priemones.²²⁰ Ši EB sutarties spraga buvo užpildyta 1991 m., ETT priėmus sprendimą *Francovich* byloje, kurioje Teismas ne tik pagrindė valstybių atsakomybės dėl žalos būtinumą, bet ir suformulavo valstybių atsakomybės sąlygas, vėliau tikslintas ir plėtotas tolimesnėje ETT jurisprudencijoje.

Yra išskiriamos dvi valstybių atsakomybės dėl žalos plėtojimosi stadijos.²²¹ Pirmoji prasidėjo priėmus sprendimą *Francovich* byloje ir apėmė toliau sekusius sprendimus iki 1996 m. bylose: *Wagnet Miret*²²², *Faccini Dori*²²³, *El Corte Ingles*²²⁴, kurios buvo susiję su direktyvų neįgyvendinimu ar netinkamu jų įgyvendinimu.²²⁵ Šiuo periodu valstybių atsakomybės dėl žalos mastas buvo neaiškus.²²⁶ Antroji stadija prasideda nuo 1996 m., kada buvo priimti sprendimai bylose *Brasserie du Pêcheur and Factortame*²²⁷, *Dillenkofer*²²⁸, *Denkavit*²²⁹, *British Telecommunications*²³⁰, *Hedley Lomas*²³¹, *Comateb*²³², *Norbrook Laboratorines v. MAFF*,²³³ *Brinkmann*²³⁴, *Rechberger*²³⁵, *Stockholm Lindöpark*²³⁶, *Köbler*²³⁷ ir kitose bylose, toliau tikslinusiame ir aiškinusiame valstybių atsakomybės sąlygas.

Europos Teisingumo Teismas, atsižvelgdamas į tai, jog EB sutartis nenumatė asmenims galimybės gintis nuo valstybių narių veiksmis ar neveikimu padarytų EB teisės pažeidimų, bei

---

²¹⁹ Samuilytė A. Valstybės atsakomybė: išbandymas Europos Bendrijos teise // Justitia. Nr. 4 (62). Vilnius, 2006.

²²⁰ EB sutarties 230-233, 288 str.

²²¹ Aalto P. Twelve Years of *Francovich* in the European Court of Justice: A Survey of the Case-law on the Interpretation of the Three Conditions of Liability // Enforcing Community Law from *Francovich* to *Köbler*: Twelve Years of the State Liability Principle. Academy of European Law Trier, Series of Publications. 2004. Vol. 37. P. 61.

²²² Case C-334/92 *Wagner Miret v. Fondo de Garantía Salarial* [1993] ECR I-6911.

²²³ Case C-91/91 *Paola Faccini Dori v. Recreb srl* [1994] ECR I-3325.

²²⁴ Case C-192/93 *El Corte Ingles SA v. Cristina Blazquez Rivero* [1996] ECR I-1281.

²²⁵ Apskritai vienas dažniausių EB teisės pažeidimų atvejų – direktyvų neįgyvendinimas ar netinkamas įgyvendinimas, todėl ir tokių bylų ETT išnagrinėdavo daugiausiai.

²²⁶ Aalto P. Twelve Years of *Francovich* in the European Court of Justice: A Survey of the Case-law on the Interpretation of the Three Conditions of Liability // Enforcing Community Law from *Francovich* to *Köbler*: Twelve Years of the State Liability Principle. Academy of European Law Trier, Series of Publications. 2004. Vol. 37. P. 61.

²²⁷ Case C-46/93, C-48/93, *Brasserie du Pêcheur, Factortome* [1996] ECR I-01029.

²²⁸ Case C-178, 179, 188, 189, 190/94 *Erich Dillenkofer and others v. Federal Republic of Germany* [1996] ECR I-4845.

²²⁹ Joined cases C-283, 291 and 292/94 *Denkavit International v. Bundesamt für Finanzen* [1996] ECR I-5063.

²³⁰ Case C-392/93 *R. v. HM Treasury, ex p. British Telecommunications plc* [1996] ECR I-1631.

²³¹ Case C-5/94 *R. v. Ministry of Agriculture, Fisheries and Food, ex p. Hedley Lomas* [1996] ECR I-2553.

²³² Case C-192/95, C-218/95 *Comateb and Others* [1997] ECR I-165.

²³³ Case C-127/95 *Norbrook Laboratorines v. MAFF* [1998] ECR I-1531.

²³⁴ Case C-319/96 *Brinkmann Tabakfabriken GmgH v. Skatteministeriet* [1999] ECR I-5255.

²³⁵ Case C-140/97 *Rechberger v. Austria* [1999] ECR I-3499.

²³⁶ Case C-150/99 *Stockholm Lindöpark Aktiebolag v. Sweden* [2001] ECR I-493.

²³⁷ Case C-224/04 *Gebhard Köbler v. Austria* [2004] ECR I-10239.

ilgainiui supratęs, jog nei tiesioginio veikimo doktrina²³⁸, nei EB sutarties 226 str. procedūra nėra pakankamos užtikrinti efektyvią asmens teisių apsaugą, pasinaudodamas tarptautinėje teisėje įtvirtintu valstybės atsakomybės už tarptautinio įsipareigojimo pažeidimą principu, 1991 m. *Francovich* byloje pagrindė valstybės atsakomybės doktriną EB teisėje bei suformulavo tris valstybės atsakomybės dėl žalos sąlygas.

Pažymėtina, jog valstybės atsakomybės principas EB teisėje nėra suvokiamas kaip klasikinis. ETT įtvirtino modifikuotą ir išvystytą valstybės atsakomybės formą, siejamą su EB teisės išskirtiniais požymiais, *inter alia* su unikalia individualizavimo tendencija, valstybės atsakomybės reikalavimo teisę iš valstybės perkeliant asmeniui.²³⁹ Taigi esant skirtingai ieškinių dėl valstybės atsakomybės prigimčiai, akivaizdu, jog ir EB teisėje ETT suformuluotos valstybės atsakomybės sąlygos ženkliai skiriasi nuo klasikinių, susiformavusių per ilgalaikę tarptautinės teisės praktiką ir kodifikuotą Tarptautinės Teisės Komisijos 2001 m. patvirtintame Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekte²⁴⁰.

Francovich byloje, nagrinėjusioje direktyvos neįgyvendinimo pasekmių valstybei klausimą, ETT suformulavo šias tris, EB teisės veiksmingumo principo nulemtas, valstybės atsakomybės sąlygas: 1) direktyva ketinta suteikti teises asmeniui; 2) galima nustatyti tų teisių turinį pagal direktyvos nuostatas; 3) yra priežastinis ryšys tarp valstybės padaryto pažeidimo ir asmens patirtos žalos.²⁴¹ Jeigu tenkinamos visos šios trys būtinos sąlygos, valstybė narė, neįgyvendinusi direktyvos nuostatų, privalo atlyginti asmeniui dėl to padarytą žalą. Tačiau šioje byloje ETT nepasisakė dėl to, kas būtų tokiu atveju, jei valstybė narė savo veiksmais ar neveikimu padarytų kitokį EB teisės pažeidimą, pavyzdžiui, pažeistų EB sutarties, reglamento ar kt. nuostatas.²⁴² Atsakymas į šį klausimą tapo aiškus tik po sprendimo *Brasserie du Pêcheur and Factortame* byloje, kurioje ETT pripažino, jog valstybė narė, padariusi bet kokį kitą EB teisės pažeidimą, taip pat privalo atlyginti asmeniui dėl tokio pažeidimo patirtą žalą, kada tenkinamos tokios sąlygos: 1) pažeista EB teisės norma ketinta suteikti asmeniui teises; 2) pažeidimas yra pakankamai rimtas; 3) tarp padaryto pažeidimo ir asmens patirtos žalos yra tiesioginis priežastinis ryšys. Formuodamas šias sąlygas, ETT kaip analogiją panaudojo savo praktiką dėl

²³⁸ Sąvoka EB teisės normų „tiesioginis veikimas“ reiškia, jog tokios nuostatos yra aiškios, apibrėžtos ir besąlyginės bei užtikrina tam tikrą individų padėtį. Šiomis nuostatomis asmenys gali remtis nacionaliniame teisme ir reikalauti, kad jiems būtų atlyginti nuostoliai, padaryti pažeidžiant tiesiogiai EB teisėje garantuotas teises. Žr.: Gasparon P. The Transposition of the Principle of Member State Liability into the Context of External Relations // *European Journal of International Law*. 1999, vol. 10, No 3. P. 615.

²³⁹ Tamavičiūtė V. Valstybių narių atsakomybė privatiems asmenims dėl nacionalinių teismų veiksmais padarytos žalos // *Jurisprudencija*. Nr. 7 (97), Vilnius, 2007.

²⁴⁰ Žr.: Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts adopted by the International Law Commission (2001): http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf; prisijungimo laikas: 2008-10-20.

²⁴¹ Joined cases C-6, C-9/90 *Andrea Francovich, Danila Bonifaci and others v. Italian Republic* [1991] ECR I-05357. 38-43 dalys.

²⁴² Craig P., de Burca G. *EU Law. Text, Cases and Materials*. Third edition. – Oxford: Oxford University Press, 2003. P. 259.

EB institucijų deliktinės atsakomybės pagal EB sutarties 288 straipsnį, teigdamas, jog sąlygos atsakomybei atsirasti bylose dėl valstybės atsakomybės negali skirtis nuo sąlygų bylose dėl Bendrijos atsakomybės, kai faktinės aplinkybės, apibūdinančios situaciją, yra panašios.²⁴³

Lyginant aukščiau išdėstytas sąlygas su sąlygomis, suformuluotomis *Francovich* byloje, galima pastebėti nemažai skirtumų. Visų pirma, šios sąlygos universalios, pritaikytos bet kokiam EB teisės pažeidimui. Antra, atsirado nauja atsakomybės sąlyga, jog pažeidimas turi būti pakankamai rimtas bei nebeliko *Francovich* byloje suformuluotos antrosios atsakomybės sąlygos, pagal kurią turi būti galima nustatyti asmeniui suteikiamų teisių turinį pagal direktyvos nuostatas. Trečia, reikalaujama ne bet kokio priežastinio ryšio tarp pažeidimo ir asmens patirtos žalos, o tiesioginio.

Brasserie du Pecheur and Factortame byloje ETT nustatė dar du svarbius dalykus: pirma, valstybės atsakingos dėl žalos ne tik tais atvejais, kai direktyvos nuostatos nėra tiesiogiai veikiančios, bet ir tada, kai jos nuostatos veikia tiesiogiai; antra, valstybių atsakomybė dėl žalos – tai atsakomybė be kaltės, nors į kaltės faktorių gali būti atsižvelgiama, sprendžiant dėl pažeidimo pakankamo rimtumo.²⁴⁴ ETT kaltės kaip sąlygos atsisakymą grindžia tuo, jog pati kaltės samprata skirtingose teisinėse sistemose yra skirtinga, todėl valstybės atsakomybės klausimas skirtingose valstybėse būtų sprendžiamas nevienodai.²⁴⁵ Taip pat atkreiptas dėmesys į sunkumus apibrėžiant, koks elgesys turėtų būti laikomas tyčiniu, koks neatsargiu, kartu pažymint, kad teisiniai mechanizmai, kuriais remiantis kvalifikuojamas juridinių asmenų elgesys, priskiriant jiems tokį patį veikimo būdą kaip ir fiziniams, yra netikslingi ir netinkami nustatant valstybės atsakomybę.²⁴⁶ Kaip matome, šiuo atžvilgiu ETT pasirinko tarptautinėje teisėje valstybės atsakomybės srityje išgalėjusią poziciją nepripažinti kaltės privaloma valstybės atsakomybės už EB teisės pažeidimus sąlyga.

Nors *Brasserie du Pecheur and Factortame* byla paaiškino daug po *Francovich* bylos iškilusių klausimų, tačiau liko neaišku, ar *Brasserie du Pecheur and Factortame* byloje suformuluotos valstybės atsakomybės sąlygos taikomos taip pat ir tada, kai valstybė narė neįgyvendina direktyvos ar įgyvendina ją netinkamai. Į šį klausimą atsakymą ETT pateikė *Dillenkofer* byloje, pripažinęs, jog tiek *Francovich*, tiek *Brasserie du Pecheur and Factortame* bylose suformuluotos valstybės atsakomybės sąlygos, nepaisant skirtingų formuluočių, iš esmės

²⁴³ Joined cases C-46/93, C-48/93 *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany and R. v. Secretary of State for Transport Ex p. Factortome Ltd.* [1996] ECR I-01029. 42 dalis.

²⁴⁴ Cit. pagal: Vaitkevičiūtė A. Valstybių narių atsakomybė dėl privatiems asmenims padarytos žalos, pažeidus Europos Bendrijos teises: kilmė, samprata ir sąlygos // *Jurisprudencija*. Nr. 7 (97), Vilnius 2007.

²⁴⁵ Joined cases C-46/93, C-48/93 *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany and R. v. Secretary of State for Transport Ex p. Factortome Ltd.* [1996] ECR I-01029. 76-80 dalys.

²⁴⁶ Generalinio advokato Tesouro nuomonė byloje *Brasserie du Pêcheur* [1996] ECR I-01029.

yra tapačios. ETT išaiškino, jog valstybei narei neįgyvendinus direktyvos, visais atvejais turėtų būti laikoma, jog toks pažeidimas yra pakankamai rimtas²⁴⁷.

Taigi *Dillenkofer* byloje ETT pateikė tokias valstybių atsakomybės sąlygas: 1) pažeista EB teisės norma ketinta suteikti teises asmeniui. Jeigu ši norma yra direktyva, turi būti galimybė numatyti, kokios teisės asmeniui suteikiamos pagal šios direktyvos nuostatas; 2) pažeidimas yra pakankamai rimtas; 3) tarp pažeidimo ir asmens patirtos žalos yra tiesioginis priežastinis ryšys.²⁴⁸ Taigi *Dillenkofer* byloje atsakomybės sąlygos buvo apibendrintos ir tapo daug aiškesnės.

Nors paprastai ETT savo bylose nurodo, jog yra trys būtinos ir pakankamos sąlygos valstybės atsakomybei nustatyti ir dauguma autorių nagrinėja tik šias ETT aiškiai suformuluotas sąlygas, tačiau yra ir autorių, kurie išskiria keturias valstybės atsakomybės sąlygas, šalia aukščiau minėtų nurodydami dar vieną – pažeidimo priskyrimo valstybei sąlygą.²⁴⁹ Reikėtų pastebėti, jog *Francovich* byloje ETT nekalba apie pažeidimo priskyrimą valstybei, tačiau sąvoka „*breach attributable to that State*“ dažnai vartojama *Brasserie du Pêcheur and Factortame* bei tolesnėse ETT bylose kaip savaimė suprantama sąlyga, jos atskirai neaiškinant. Iš to galima spręsti, jog ši sąvoka (sąlyga) perimta iš tarptautinės teisės ir ETT vartojama ta pačia reikšme, kas dar kartą patvirtina, jog ETT, kurdamas valstybės atsakomybės doktriną, įkvėpimo sėmėsi iš tarptautinėje teisėje įtvirtinto valstybės atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus principo. Kadangi veikos priskyrimo valstybei sąlyga išsamiai analizuota 3.1.1. skyrelyje, taip pat aptarta ir valstybės samprata EB teisėje (2.1.), atskirai šios pavienių autorių išskiriamos valstybių atsakomybės sąlygos neanalizuosime.

Toliau atskirai aptarsime ETT jurisprudencijoje įtvirtintas valstybių atsakomybės dėl žalos sąlygas, tokias, kokios suformuluotos *Dillenkofer* byloje, kadangi šioje byloje ETT jas pateikė apibendrintas.

3.2.1. Teisių privatiems asmenims suteikimas

Valstybės atsakomybei atsirasti pirmiausia būtina, kad pažeista teisės nuostata suteiktų asmenims tam tikras teises, kurias jie galėtų ginti nacionalinėse teisminėse institucijose. Taigi pirmoji valstybių atsakomybės dėl žalos sąlyga – kad pažeista EB teisės norma būtų ketinama suteikti teises asmeniui. Jei pažeista EB teisės norma asmeniui jokių teisių nesuteikia, deliktinė valstybės atsakomybė apskritai nekyla.

²⁴⁷ Joined cases C-178, 179, 188, 189, 190/94 *Erich Dillenkofer and others v. Federal Republic of Germany* [1996] ECR I-4845. 23, 26, 29 dalys.

²⁴⁸ Ten pat, 23, 25-26 dalys.

²⁴⁹ Drakšas R., Valutytė R. Valstybės atsakomybės pagal privataus asmens ieškinį principo samprata ir įgyvendinimo sąlygos // *Justitia*, Nr. 2 (64), 2007.

ETT praktika dėl pirmosios atsakomybės sąlygos nėra iki galo aiški. Skirtingai nei dėl antrosios sąlygos (pakankamai rimto pažeidimo), ETT nėra išdėstęs kriterijų, kuriais būtų galima vadovautis sprendžiant, ar pažeista EB teisės norma ketinta asmeniui suteikti teises.

Savo praktikoje ETT vienais atvejais pasiremdamas vien teisės akto preambule ir teisės akte įtvirtintais tikslais manydavo esant įrodytą teisių asmenims suteikimo siekį,²⁵⁰ kitais atvejais – priešingai – šios aplinkybės būdavo laikomos nepakankamomis,²⁵¹ kai kada teisių suteikimo faktas iš esmės būdavo tapatinamas su atitinkamos teisės normos tiesioginiu veikimu, nors *Francovich* byloje ETT akcentavo, kad teises ar garantijas asmenims suteikia ne vien tiesiogiai veikiančios EB teisės akto nuostatos.²⁵²

Tuo atveju, jei pažeista EB teisės norma yra tiesiogiai veikianti, problemų nekyla. ETT savo praktikoje plėtodamas tiesioginio veikimo doktriną yra nurodęs, jog jeigu EB teisės akto normos yra aiškios, tikslios ir besąlyginės, galima laikyti, jog jos suteikia teises asmeniui.²⁵³ Tačiau tais atvejais, kada EB teisės norma netenkina tiesioginio veikimo sąlygų, kaip, pavyzdžiui, *Frankovich* byloje, lieka neaišku, kaip nustatyti, ar pažeista EB teisės norma ketinta suteikti teises asmeniui. Neįrodžius tokio ketinimo, asmuo negalės pretenduoti į žalos atlyginimą.

Francovich byloje ETT nustatė, jog EB teisės nuostatos suteikiamos teisės turinys ir naudos gavėjas yra aiškūs, tačiau remiantis EB teisės nuostatomis negali būti nustatytas asmuo ar institucija, atsakinga už garantijos suteikimą, todėl tokios teisės nuostatos negali būti laikomos pakankamai tiksliais ir besąlyginėmis, taigi ir tiesiogiai veikiančiomis, nes neatitinka visų tiesioginio veikimo kriterijų, nepaisant to, kad aiškiai išreiškia privačių asmenų teisę. Visgi per nustatytą terminą valstybė privalėjo imtis priemonių, kurios pašalintų neaiškumus ir sudarytų visas galimybes asmenims pasinaudoti konkrečiomis ir aiškiomis EB teisės aktuose numatytomis teisėmis, todėl nepavykus priimti visų būtinų nacionalinės teisės aktų, kurie padėtų užpildyti naudojimosi šiomis teisėmis priežiūros sistemos trūkumus, valstybė gali būti įpareigota atlyginti

---

²⁵⁰ Joined cases C-178, 179, 188, 189, 190/94 *Erich Dillenkofer and others v. Federal Republic of Germany* [1996] ECR I-4845. Šioje byloje ETT pripažino, kad Direktyva dėl nesąžiningų vartotojų sutarčių skirta nustatyti vartotojų teises.

²⁵¹ Case C-222/02 *Peter Paul* [2004] ECR I-09425. Šioje byloje ETT konstatavo, kad nors vienas iš bankininkystės direktyvos tikslų yra indėlininkų apsauga, tai nėra pakankamas pagrindas teigti, jog indėlininkams suteikiamos teisės tais atvejais, kai nacionalinės institucijos netinkamai vykdo kredito institucijų priežiūrą ir sąlygoja galimybes pasinaudoti indėliu praradimą.

²⁵² Tamavičiūtė V. Valstybių narių atsakomybė privatiems asmenims dėl nacionalinių teismų veiksmais padarytos žalos // *Jurisprudencija*. Nr. 7 (97), Vilnius, 2007.

²⁵³ Žr.: Case C-9/70 *Grad v. Finanzamt Traunstein* [1970] ECR 825; Case C-8/81 *Becker v. Finanzamt Münster-Innenstadt* [1982] ECR 53. Pagal Philipp Gasparon, sąvoka EB teisės normų tiesioginis veikimas reiškia, jog tokios nuostatos yra aiškios, apibrėžtos ir besąlyginės bei užtikrina tam tikrą individų padėtį. Šiomis nuostatomis asmenys gali remtis nacionaliniame teisme ir reikalauti, kad jiems būtų atlyginti nuostoliai, padaryti pažeidžiant tiesiogiai EB teisėje garantuotas teises. Žr.: Gasparon P. The Transposition of the Principle of Member State Liability into the Context of External Relations // *European Journal of International Law*. 1999, vol. 10, No 3. P. 615.

žalą, kilusią dėl tokių EB teisę pažeidžiančių veikų.²⁵⁴ Remiantis tuo galima daryti išvadą, jog tais atvejais, kai EB nuostata nėra tiesiogiai veikianti, deliktinė valstybės atsakomybė kyla tada, kai remiantis EB teisės nuostatomis gali būti nustatyta EB teisės nuostatos suteikiamos teisės turinys ir naudos gavėjas, t.y. nereikalaujama nustatyti direktyvos nuostatos aiškumo, tikslumo ir besąlygiškumo²⁵⁵. Tai, jog tokiais atvejais, kai direktyvos neįgyvendinamos (ar netinkamai įgyvendinamos), taip pat būtina apibrėžti asmeniui suteikiamų teisių turinį pagal direktyvos nuostatas, patvirtinta ir vėlesnėje ETT jurisprudencijoje, pvz. *Dillenkofer* byloje²⁵⁶.

Paprastai ETT, nagrinėdamas bylas, susijusias su direktyvų neįgyvendinimu, nustatęs, jog iš direktyvos teksto galima identifikuoti asmeniui suteikiamą teisę, pripažindavo, kad galima apibrėžti ir tokios teisės turinį. Reikia atkreipti dėmesį į tai, jog galėjimo apibrėžti EB teisės nuostata asmeniui suteikiamos teisės turinį sąlyga taikoma tik tada, kai valstybės atsakomybės klausimas susijęs su direktyvos neįgyvendinimu (netinkamu įgyvendinimu) ir netaikoma kitų EB teisės normų pažeidimo atvejams. Galbūt dėl to teisinėje literatūroje ši sąlyga nėra atskirai nagrinėjama.

Brasserie du Pecheur and Factortame byloje ETT pripažino, jog sąvoka „suteikia asmeniui teises“ turi būti aiškinama plačiau, o pirmoji atsakomybės sąlyga reformuluota taip: „pažeista EB teisės norma ketinta suteikti teises asmeniui“. Vadinas, asmens teisės taip pat gali atsirasti ir netiesiogiai – iš trečiųjų asmenų įsipareigojimų. Tokios teisės teisinėje literatūroje vadinamos *Van Gend en Loos* tipo teisėmis.²⁵⁷

Generalinio advokato Walter van Gerven nuomone, sąvoka „teisė“ reiškia teisės pripažįstamam asmeniui suteiktą teisinę poziciją, kuria tas asmuo įprastai gali remtis prieš kitus teisme, naudodamasis viena ar keliomis teisių gynimo priemonėmis. Teisei turi būti suteikta pati plačiausia reikšmė, apimanti teisę, galią, prerogatyvą, teisinį interesą.²⁵⁸ Remiantis tokia plačia asmeniui suteikiamų teisių formuluoje, atsivėrė galimybės labai plačiai aiškinti šią pirmąją valstybių atsakomybės dėl žalos sąlygą. Todėl iki šių dienų beveik nėra buvę ETT bylų, kuriose būtų nustatyta, jog EB teisės norma nesuteikė asmeniui konkrečių teisių.²⁵⁹

---

²⁵⁴ Joined cases C-6, C-9/90 *Andrea Francovich, Danila Bonifaci and others v. Italian Republic* [1990] ECR I-05357. 14, 22, 26, 33, 34, 39 dalys.

²⁵⁵ Tokia išvada darytina todėl, kad valstybių atsakomybė dėl žalos kyla ir tais atvejais, kai direktyvos nuostatos nėra tiesiogiai veikiančios.

²⁵⁶ Joined cases C-178, 179, 188, 189, 190/94 *Erich Dillenkofer and others v. Federal Republic of Germany* [1996] ECR I-4845, 12 dalis.

²⁵⁷ Vaitkevičiūtė A. Valstybių narių atsakomybė dėl privatiems asmenims padarytos žalos, pažeidus Europos Bendrijos teises: kilmė, samprata ir sąlygos // *Jurisprudencija*. Nr. 7 (97), Vilnius 2007.

²⁵⁸ Van Gerven W. Of rights, remedies and procedures // *Common Market Law Review*, 2000. P. 501-502.

²⁵⁹ Aalto P. Twelve Years of *Francovich* in the European Court of Justice: A Survey of the Case-law on the Interpretation of the Three Conditions of Liability // *Enforcing Community Law from Francovich to Köbler: Twelve Years of the State Liability Principle*. Academy of European Law Trier, Series of Publications. 2004. Vol. 37. P. 63-64.

Byloje *San Pedro* Pirmosios Instancijos Teismas yra pažymėjęs, kad teismų praktikoje nustatyta, jog teisės norma siekiama suteikti teises privatiems asmenims, jei pažeidimas yra susijęs su nuostata: suteikiančia teises, kurias nacionaliniai teismai turi ginti, ir turinčia tiesioginį veikimą; suteikiančia naudą, kuri gali būti vertinama kaip įgyta teisė; siekiančia apsaugoti privačių asmenų interesus; arba suteikiančia privatiems asmenims teises, kurių turinys yra pakankamai apibrėžtas.²⁶⁰ Tai galima vertinti kaip bandymą susisteminti esamą praktiką teisių asmenims suteikimo atžvilgiu, pažymint, kad toks sąrašas nėra baigtinis.

*Francovich, Wagner Miret, Bonifaci and Berto*²⁶¹, *Palmisani*²⁶², *Maso*²⁶³, *Norbrook Laboratories, El Corte Ingles, Faccini Dori, Dillenkofer, Rechberger, Stokholm Lindöpark* bei kitose bylose ETT yra konstatavęs, jog EB antrinės teisės normos suteikė teises asmeniui. *Brasserie du Pêcheur and Factortame* byloje, nagrinėdamas atvejus dėl EB sutarties straipsnių (pirminės teisės) pažeidimo, ETT pripažino, jog sutarties 30 bei 52 straipsniai (dabartiniai 28 ir 43 str.) suteikė teises asmeniui.²⁶⁴ Byloje *Hedley Lomas* ETT taip pat konstatavo, jog EB sutarties 34 straipsnis (dabartinis 29 str.) suteikia teises privatiems asmenims.²⁶⁵

Todėl apibendrinant galima daryti išvadą, jog pats ETT dažniausiai konstatuoja, jog konkrečia EB teisės norma ketinta suteikti teises asmeniui bei nepalieka galimybės nacionaliniam teismui aiškinti šią atsakomybės sąlygą.²⁶⁶ Valstybėms narėms belieka užtikrinti, kad asmenys (naudos gavėjai) galėtų jiems EB teisės numatytais ir ETT konstatuotomis teisėmis pasinaudoti, o nacionaliniams teismams - garantuoti, kad valstybei narei pažeidus EB teisės nuostatas, sukuriančias, ketinančias sukurti teises asmeniui ar skirtas jų interesų apsaugai, asmenys galėtų prisiteisti iš valstybės dėl to jiems padarytą žalą.

3.2.2. Pažeidimo pakankamas rimtumas

Kitaip nei reguliuojant valstybės atsakomybę tarptautinėje teisėje, vien EB teisės pažeidimo fakto neužteks, kad valstybei narei kiltų atsakomybė pagal EB teisę. Tam, kad valstybei kiltų deliktinė atsakomybė, reikės *inter alia* nustatyti, jog jos įvykdytas EB teisės pažeidimas yra pakankamai rimtas (angl. *sufficiently serious breach*).

²⁶⁰ Case T-415/03 *San Pedro* [2005], ECR II-04355, 86 dalis.

²⁶¹ Case C-94/95 and C-95/95 *Bonifaci and Berto v. Istituto Nazionale della Previdenza Sociale (INPS)* [1997] ECR I-3969.

²⁶² Case C-261/95 *Palmisani v. INPS* [1997] ECR I-4025.

²⁶³ Case C-373/95 *Maso and Gazzetta v. INPS* [1997] ECR I-4051.

²⁶⁴ Case C-46/93, C-48/93, *Brasserie du Pêcheur, Factortome* [1996] ECR I-01029. 54 dalis.

²⁶⁵ Case C-5/94 R. v. Ministry of Agriculture, Fisheries and Food, ex p. *Hedley Lomas* [1996] ECR I-2553. 27 dalis.

²⁶⁶ Vaitkevičiūtė A. Valstybių narių atsakomybė dėl privatiems asmenims padarytos žalos, pažeidus Europos Bendrijos teises: kilmė, samprata ir sąlygos // Jurisprudencija. Nr. 7 (97), Vilnius 2007.

Nagrinėdami *Francovich* byloje suformuluotas valstybės atsakomybės sąlygas, tarp jų nerasime pakankamai rimto pažeidimo reikalavimo. Ši atsakomybės sąlyga pirmą sykį įtvirtinta *Brasserie du Pecheur and Factortame* bylos sprendime ir plėtota tolesnėje ETT jurisprudencijoje.²⁶⁷ Todėl iki sprendimo *Dillenkofer* byloje priėmimo ir ETT išaiškinimo, jog tiek *Francovich*, tiek kituose sprendimuose atsakomybės sąlygos yra tos pačios, būta nuomonių, jog direktyvų neįgyvendinimo atvejais taikoma kitokia, griežtesnė atsakomybė (angl. *Strict Liability*).²⁶⁸

Brasserie du Pecheur and Factortame byloje, palyginus su kitomis atsakomybės sąlygomis, pažeidimo pakankamo rimtumo sąlyga aiškinama plačiausiai, kas parodo didelę šios sąlygos svarbą. Nepaisant to, ši sąlyga yra problematiškiausia²⁶⁹ ir iki šiol nėra visiškai aiški.

Kitaip nei pirmąją sąlygą, kurios buvimą, kaip minėta, ETT paprastai konstatuoja pats, įvertinti konkretaus EB teisės pažeidimo pakankamą rimtumą ETT paveda nacionaliniams teismams, pabrėždamas, jog nacionaliniai teismai turi išimtinę jurisdikciją nustatinėti faktus ir nuspręsti, kaip bus charakterizuojamas konkretus EB teisės pažeidimas²⁷⁰. Tačiau tam, kad palengvintų nacionalinių teismų darbą sprendžiant dėl pažeidimo pakankamo rimtumo ir užtikrintų vienodą minėtos sąlygos aiškinimą ir taikymą, ETT *Brasserie du Pecheur and Factortame* byloje pateikė konkrečius kriterijus, į kuriuos kompetentingas nacionalinis teismas kiekvienu atveju turi atsižvelgti vertindamas, ar pažeidimas yra pakankamai rimtas.

ETT pripažino, jog svarbiausias dalykas (angl. *decisive test*) sprendžiant dėl pakankamai rimto pažeidimo pobūdžio yra tai, ar valstybės narės institucija akivaizdžiai ir šurkščiai (angl. *manifestly and gravely*) pažeidė savo diskrecijos ribas. Toliau ETT pateikė tokius kriterijus, kuriuos nacionaliniai teismai turi apsvarstyti: 1) pažeistos EB teisės normos aiškumas ir apibrėžtumas; 2) diskrecijos teisės, paliktos valstybės narės institucijai, mastas; 3) pažeidimo ir patirtos žalos padarymas tyčia ar netyčia; 4) padaryta teisinė klaida atleistina ar ne; 5) priėmimas ar nepanaikinimas nacionalinių teisės aktų, prieštaraujančių EB teisei. Visgi labiausiai ETT akcentuojamas kriterijus – diskrecijos teisės mastas, su kuriuo siejamas vertinimas, ar valstybė

---

²⁶⁷ Craig P., de Burca G. *EU Law. Text, Cases, and Materials*. Third Edition. – Oxford: Oxford University Press, 2003. P. 266-267.

²⁶⁸ Žr.: Betlem G. *The King Can Do Wrong: State Liability for Breach of European Community Law in the Post-Francovich Era* // <http://webjcli.ncl.ac.uk/1996/issue4/betlem4.html>; prisijungimo laikas: 2008-11-06. Taip pat žr.: Caranta R. *Governmental Liability after Francovich* // *Cambridge Law Journal*. 1993, vol. 52. P. 272-297. Internetinė prieiga: <http://www.jus.unitn.it/cardozo/review/torts/Caranta-1996/Frank.doc>; prisijungimo laikas: 2008-11-06.

²⁶⁹ Aalto P. *Twelve Years of Francovich in the European Court of Justice: A Survey of the Case-law on the Interpretation of the Three Conditions of Liability* // *Enforcing Community Law from Francovich to Köbler: Twelve Years of the State Liability Principle*. Academy of European Law Trier, Series of Publications. 2004. Vol. 37. P. 66.

²⁷⁰ Joined cases C-46/93, C-48/93, *Brasserie du Pêcheur, Factortome* [1996] ECR I-01029. 58 dalis.

narė (jos institucija) akivaizdžiai ir šiurkščiai pažeidė jos ribas. Išskiriama plačioji ir ribotoji diskrecija²⁷¹ arba konstatuojamas visiškas tokios teisės nebuvimas.

Brasserie du Pêcheur and Factortame byloje ETT konkrečiu atveju pasisakė, jog EB sutarties 30 str. pažeidimas negali būti vertinamas kaip atleistina klaida, kadangi nacionalinių teisės normų nesuderinamumas su minėtu straipsniu buvo akivaizdus iš ankstesnių Teismo sprendimų. Iš to galima daryti išvadą, jog ketvirtasis kriterijus glaudžiai susijęs su pirmuoju ir kad tokiais atvejais, kada EB teisės norma nėra iki galo aiški (pvz., nėra aiškinta EB institucijų), galima spręsti, jog valstybės narės padaryta teisinė klaida yra atleistina.

Sąlygos, kuriomis vadovaujantis valstybei kyla atsakomybė dėl EB teisės pažeidimu asmenims padarytos žalos, panašiomis aplinkybėmis paprastai negali skirtis nuo tų, kuriomis vadovaujantis nustatoma Europos Bendrijos deliktinė atsakomybė pagal EB sutarties 235, 288 straipsnius.²⁷² Ši nuostata ypatingai svarbi nagrinėjant antrąjį pakankamai rimto pažeidimo nustatymo kriterijų – diskrecijos mastą. ETT yra pažymėjęs, jog nustačius plačią diskrecijos teisę (kuri, beje, nustatoma pagal EB, o ne nacionalinės teisės nuostatas²⁷³), Europos Bendrijai negali kilti atsakomybė, jei jos institucijos akivaizdžiai ir šiurkščiai nepažeidė savo kompetencijos. Lygiai ta pati taisyklė turi būti taikoma ir valstybių narių atsakomybės atžvilgiu, kada nustatoma plačios diskrecijos teisė. Vadinasi, nustačius, jog valstybei narei EB teisė suteikia plačią diskreciją tam tikroje srityje, vien EB teisės pažeidimo fakto neužteks valstybės atsakomybei konstatuoti. Dar reikės įrodyti, jog valstybė akivaizdžiai ir šiurkščiai nepaisė savo kompetencijos ribų.²⁷⁴ Teisinėje literatūroje vyrauja nuomonė, jog kuo platesnė diskrecijos teisė palikta valstybėms narėms, tuo rimtesnis turėtų būti pažeidimas.²⁷⁵

Kur kas paprasčiau įrodyti, jog valstybės padarytas EB teisės pažeidimas yra pakankamai rimtas tuomet, kada valstybė narė turėjo labai ribotos diskrecijos teisę arba iš vis tokios neturėjo. Tą galime spręsti iš ETT sprendimų *Hedley Lomas*, *Dillenkofer*, *Stokholm Lindöpark* bei kitose bylose, susijusiose su direktyvų neįgyvendinimu. Jau *Brasserie du Pêcheur and Factortame* byloje (46 dalis) ETT buvo pažymėjęs, jog valstybė narė neturi plačios diskrecijos teisės, kada jai EB teisė nustato įpareigojimus pasiekti tam tikrą tikslą. *Hedley Lomas* byloje formuluotė buvo šiek tiek pakeista, pripažįstant, kad direktyvos įgyvendinimo atžvilgiu valstybė apskritai neturi diskrecijos teisės nuspręsti direktyvą įgyvendinti vėliau. Čia buvo pripažinta, jog tais atvejais, kai valstybė narė turi tik labai ribotą diskrecijos teisę ar iš viso jos neturi, pats padarytas

²⁷¹ Bendrąja teisine prasme diskrecija – tai teisinė galia pasirinkti tarp dviejų ar daugiau alternatyvų.

²⁷² Case C-46/93, C-48/93, *Brasserie du Pêcheur, Factortome* [1996] ECR I-01029. 42 dalis.

²⁷³ Case C- 424/97 *Haim v. Kassenzahnärztliche Vereinigung Nodrhein* [2000], ECR I-5148. 40 dalis.

²⁷⁴ Tokia išvada išplaukia iš 42, 45 ir 47 *Brasserie du Pêcheur* bylos dalių sisteminės analizės.

²⁷⁵ Gasparon P. *The Transposition of the Principe of Member State Liability into the Context of External Relations // European Journal of International Law. 1999, vol. 10. No 3. P. 616.*

pažeidimas laikomas pakankamai rimtu.²⁷⁶ Tokia pati ETT pozicija įtvirtinta ir *Dillenkofer* byloje (25 dalis). *Stokholm Lindöpark* byloje buvo nagrinėjama kiek kitokia situacija, kada direktyva buvo įgyvendinta netinkamai, tačiau ETT tokiu atveju taip pat pripažino, jog valstybė narė turėjo tik labai ribotą diskrecijos teisę arba išvis jos neturėjo. Šioje byloje ETT išimčių nedarė bei pakartojo griežtą *Hedley Lomas* bylos išvadą, jog vien EB teisės pažeidimo faktas yra pakankamas pripažinti pažeidimą pakankamai rimtu.²⁷⁷

Iš to, kas aukščiau išdėstyta, peršasi išvada, jog esant tik labai ribotai diskrecijos teisei ar valstybei narei iš vis jos neturint, pažeidimas iš karto laikomas pakankamai rimtu, nenagrinėjant kitų kriterijų. Tačiau jei valstybė naudosis plačia diskrecijos teise, vien pažeidimo fakto neužteks sprendžiant dėl jo rimtumo. Dar bus būtina nustatyti, jog valstybės institucija akivaizdžiai ir šiurkščiau nepaisė savo diskrecijos ribų, įvertinant ir kitus *Brasserie du Pecheur and Factortame* byloje numatytus kriterijus.

Tačiau iš ETT praktikos *British Telecommunications*, *Dencavit*, *Rechberger* bei kitose bylose matyti, jog ne kiekvienu atveju valstybei narei netinkamai įgyvendinus direktyvą (t.y. turint tik labai ribotą diskrecijos teisę arba visai jos neturint) pažeidimas iškart bus pripažintas pakankamai rimtu. Tokiais atvejais, kaip ir naudojantis plačia diskrecijos teise, dar turi būti įvertintos ir kitos aplinkybės, iš kurių vėlgi būtų galima spręsti, ar valstybės narės institucija akivaizdžiai ir šiurkščiau pažeidė savo diskrecijos teisės ribas. Pavyzdžiui, *British Telecommunications* byloje ETT pats konstatavo, jog netinkamas direktyvos įgyvendinimas nebus laikomas pakankamai rimtu pažeidimu, kadangi direktyvos aiškinimas nebuvo akivaizdžiai priešingas jos formuluotėms bei tikslui; nei ETT, nei Komisija nebuvo aiškinę tos direktyvos nuostatų; be to direktyvą panašiai suprato ir kitos valstybės.²⁷⁸ *Dencavit* byloje netinkamas direktyvos įgyvendinimas taip pat nebuvo pripažintas pakankamai rimtu pažeidimu, atsižvelgus į kitus kriterijus – Teismo praktikos tuo klausimu nebuvimą, kitų valstybių narių vienodą direktyvos interpretavimą.²⁷⁹ *Rechberger* byloje nors ir buvo pripažinta, jog netinkamas direktyvos įgyvendinimas yra pakankamai rimtas pažeidimas, tačiau tokia išvada buvo padaryta tik nustačius, jog valstybė narė neturėjo jokios pasirinkimo laisvės įgyvendindama direktyvos nuostatas bei atsižvelgus į direktyvos nuostatų aiškumą ir tikslumą, konstatavus akivaizdų ir šiurkštų diskrecijos teisės ribų nepaisymą.²⁸⁰

---

²⁷⁶ Case C-5/94 *The Queen v. Ministry of Agriculture, Fisheries and Food, ex p. Hedley Lomas* [1996] ECR I-2553, 28 dalis.

²⁷⁷ Case C-150/99 *Stockholm Lindöpark Aktiebolag v. Sweden* [2001] ECR I-493, 40 dalis.

²⁷⁸ Case C-392/93 *R. v. HM Treasury, ex p. British Telecommunications plc.* [1996] ECR I-1631. 43, 44 dalys.

²⁷⁹ Joined cases C-283, 291 and 292/94 *Denkavit International v. Bundesamt für Finanzen* [1996] ECR I-5063. 51, 52, 53 dalys.

²⁸⁰ Case C-140/97 *Rechberger v. Austria* [1999] ECR I-3499. 50, 51 dalys.

Vadovaujantis šia bylų analize galima konstatuoti, jog nėra iki galo aišku, kada valstybei naudojantis ribota diskrecijos teise ar visai jos neturint reikia vertinti ir kitus kriterijus (kaip ir plačios diskrecijos atveju) pakankamai rimtam pažeidimui nustatyti, o kada pats pažeidimo padarymo faktas būtų laikomas pakankamai rimtu. Taip pat galima pastebėti, jog ETT naudoja, o taip pat ir nacionalinius teismus ragina naudoti globalinį požiūrį analizuojant bei vertinant visus bylos faktus.²⁸¹ Visgi manytina, jog kiekvienu atveju, neatsižvelgiant į diskrecijos teisės mastą, pradėjus vertinti ir visus kitus įmanomus kriterijus pažeidimo pakankamam rimtumui nustatyti, būtų nepagrįstai apsunkinama galimybė įrodyti pakankamai rimtą pažeidimo pobūdį, o tuo pačiu ir pripažinti valstybę esant atsakinga. Tai kartu ribotų ir asmenų galimybę prisiteisti kompensaciją dėl žalos, patirtos valstybei narei pažeidus EB teisės nuostatas.

Trečiasis kriterijus, į kurį siūloma nacionaliniams teismams atsižvelgti vertinant ar valstybės narės įvykdytas EB teisės pažeidimas yra pakankamai rimtas yra pažeidimo ir patirtos žalos padarymas tyčia/netyčia. Šio kriterijaus turinys taip pat nėra iki galo aiškus, kadangi ETT savo jurisprudencijoje (*Brasserie*, *Dillenkofer*, *Haim* ir kt.) ne kartą konstatavo, jog pareiga atlyginti asmenims patirtą žalą negali priklausyti nuo valstybės narės institucijos, atsakingos už EB teisės pažeidimo padarymą, kaltės, savo poziciją grįsdamas tuo, jog kaltė savo turiniu vienoje valstybėje narėje gali skirtis nuo kaltės sampratos kitų valstybių narių teisinėse sistemose. Todėl vienu iš kriterijų pripažinus tyčinės kaltės formos nustatymą, manytina, jog tai neišsprendžia skirtingo kaltės reglamentavimo valstybėse narėse problemos, o atvirkščiai, valstybės atsakomybės principo taikymas valstybių narių teisinėse sistemose tampa dar labiau priklausomas nuo skirtingų nacionalinės teisės nuostatų, tuo labiau, kad nėra aiškios jurisprudencijos, nustatančios, kada kaltės klausimas turėtų būti svarstomas, o kada ne.²⁸²

Pačiu dviprasmiškiausiu galima laikyti penktąjį kriterijų, t.y. ar buvo priimti/nepanaikinti nacionaliniai teisės aktai, prieštaraujantys EB teisei. Nėra iki galo aišku ką tuo norėta pasakyti, bet manoma, kad šis kriterijus yra susijęs su vertinimu, ar valstybės narės institucija ėmėsi neatidėliotinių priemonių užkirsti kelią EB teisės pažeidimui, ar panaikino galiojančius teisės aktus/nepriėmė naujų teisės aktų, kurie prieštarautų EB teisės reikalavimams.²⁸³

Kalbant apie pažeidimo pakankamo rimtumo sąlygą, taip pat svarbu paminėti, jog *Brasserie du Pecheur and Factortame* byloje (57 dalis) yra nurodyta keletas atvejų, kada EB teisės pažeidimas yra laikomas pakankamai rimtu *per se*. Tai atvejai, kada ETT jau ankščiau yra

---

²⁸¹ Aalto P. Twelve Years of Francovich in the European Court of Justice: A Survey of the Case-law on the Interpretation of the Three Conditions of Liability // Enforcing Community Law from Francovich to Köbler: Twelve Years of the State Liability Principle. Academy of European Law Trier, Series of Publications. 2004. Vol. 37. P. 68.

²⁸² Drakšas R., Valutytė R. Valstybės atsakomybės pagal privataus asmens ieškinį principo samprata ir įgyvendinimo sąlygos // Justitia, Nr. 2 (64). 2007.

²⁸³ Vaitkevičiūtė A. Valstybių narių atsakomybė dėl privatiems asmenims padarytos žalos, pažeidus Europos Bendrijos teises: kilmė, samprata ir sąlygos // Jurisprudencija. Nr. 7 (97), Vilnius 2007.

sprendęs konkrečią bylą ir konstatavęs ginčijamo pažeidimo priešingumą EB teisei (pagal EB sutarties 226 str.) ir to nepaisoma; kada iš ETT priimto preliminaraus nutarimo yra aišku, jog valstybė narė savo veika pažeidė EB teisės reikalavimus; arba kai iš nusistovėjusios ETT praktikos nagrinėjamu kausimu yra aišku, jog valstybė narė savo elgesiu pažeidė EB teisės reikalavimus. Šio straipsnio taikymo pavyzdžiu galėtų būti *Larsy* byla, kurioje ETT nustačius, jog valstybės narės institucijos atsisakė vadovautis ankščiau ETT priimtu preliminariu nutarimu, Teismas pats konstatavo, jog ginčijamas pažeidimas laikytinas pakankamai rimtu.²⁸⁴

Kaip jau buvo minėta ankstesniuose skyriuose, EB teisės pažeidimą gali padaryti tiek įstatymų leidžiamosios, tiek vykdomosios, tiek ir teisminės institucijos. Nepaisant to, kad valstybės atsakomybė dėl nacionalinių teismų veiksmų buvo taikoma tarptautinės teisės praktikoje, o ypač Europos Žmogaus Teisių teisme, dėl ketinimų įtvirtinti tokią praktiką ETT jurisprudencijoje priešinosi valstybių narių vyriausybės²⁸⁵. Visgi po sprendimo *Köbler* byloje, abejonių dėl valstybės narės atsakomybės už neteisėtus nacionalinių teismų sprendimus nebeliko. Nagrinėjamai pakankamai rimto pažeidimo sąlygai sprendimas minėtoje byloje aktualus visų pirma dėl to, kad juo buvo pripažinta, jog nacionalinių teismų veikomis nulemta valstybės atsakomybė yra labiau ribota ir gali kilti tik išskirtiniais atvejais, kai nacionalinis paskutinės instancijos teismas akivaizdžiai pažeidžia taikomą teisę.²⁸⁶ Taigi čia pakankamai rimto pažeidimo sąlygą pakeičia akivaizdaus pažeidimo sąlyga. Lyginant *Brasserie du Pecheur and Factortame* byloje ETT nustatytus pakankamai rimto pažeidimo kriterijus ir *Köbler* byloje nurodytus akivaizdaus pažeidimo kriterijus, pastebima, jog vertinimo kriterijai iš esmės lieka tokie patys, tik prisideda vienas papildomas - pareigos kreiptis preliminaraus nutarimo nepaisymas. *Köbler* byloje ETT nusprendė, jog nepaisant to, kad nebuvo kreiptasi preliminaraus nutarimo, įvertinus kitus kriterijus, pažeidimas nelaikytinas akivaizdžiu ir nelemia valstybės atsakomybės, kas patvirtina nuomonę, jog pripažinti valstybę narę atsakinga dėl nacionalinių teismų sprendimų, pažeidžiančių EB teisės nuostatas, yra sudėtingiau nei nustačius įstatymų leidžiamosios ar vykdomosios valdžių padarytus pažeidimus. Nacionalinių teismų atsakomybės ir *res judicata* klausimu vėliau ETT priėmė ir daugiau sprendimų.²⁸⁷

Apibendrinant tai, kas buvo pasakyta, galima konstatuoti, kad ETT praktika kriterijų, į kuriuos atsižvelgiama nustatant, ar EB teisės pažeidimas buvo pakankamai rimtas, atžvilgiu nėra vienoda ir iki galo aiški. Neaiškūs lieka patys kriterijai (jų turinys), jų prioriteto skalė, kokiais atvejais kokie kriterijai turi būti vertinami ir kiek jų turėtų būti vertinama, kada reikėtų vertinti

²⁸⁴ Case C-118/00 *Larsy* v. INASTI [2001] ECR I-5063. 44 dalis.

²⁸⁵ Tamavičiūtė V. Valstybių narių atsakomybė privatiems asmenims dėl nacionalinių teismų veiksmais padarytos žalos // Jurisprudencija. Nr. 7 (97), Vilnius, 2007.

²⁸⁶ Case C-224/04 Gebhard *Köbler* v. Austria [2004] ECR I-10239. 36 dalis.

²⁸⁷ Pvz.: Case C-173/03 *Traghetti del Mediterraneo* v. Italy [2006] ECR I-05177; C-234/04 *Kapferer* v. Schlank & Schick [2006] ECR I-02585.

tyčinį pažeidimo pobūdį ir ar jį konstatavus būtų galima iškart pripažinti, jog valstybė pakankamai rimtai pažeidė EB teisę. Taip pat reikėtų pritarti nuomonei, kad visi nagrinėti kriterijai yra daugiau subjektyvūs nei objektyvūs, todėl dėl jų neapibrėžtumo ir interpretavimo laisvės gali susidaryti tokia situacija, jog vienu atveju nacionalinis teismas pripažins, kad EB teisės pažeidimas yra pakankamai rimtas, o kitu atveju bus priimtas visai priešingas sprendimas.²⁸⁸

Visgi iš ETT jurisprudencijos analizės akivaizdu, jog svarbiausias kriterijus, nulemiantis EB teisės pažeidimo rimtumą, yra valstybės turimos diskrecijos teisės apimtis. Tačiau tai nereiškia, kad nacionaliniams teismams nereikia vertinti kitų kriterijų, numatytų *Brasserie du Pêcheur and Factortame* byloje. Ir nors nacionaliniam teismui paliekama pačiam nustatyti, ar pažeidimas pakankamai rimtas, vis dėlto ETT neretai ir pats savo jurisprudencijoje vertina, ar pažeidimas laikytinas pakankamai rimtu.

3.2.3. Priežastinis ryšys tarp pažeidimo ir asmens patirtos žalos

Pasak P. Gasparon, tiesioginio priežastinio ryšio (angl. *direct causal link*) reikalavimas yra klasikinė sąlyga atsakomybės režimuose, todėl nenuostabu tokią sąlygą rasti Europos Bendrijos teisėje.²⁸⁹ Teiginys, jog tai yra klasikinė atsakomybės sąlyga, dar nereiškia, jog ji yra privaloma kiekvienos teisinės sistemos atsakomybės režimuose, kadangi, kaip jau buvo aptarta nagrinėjant valstybių atsakomybės sąlygas tarptautinėje teisėje, tarp dviejų privalomų sąlygų priežastinio ryšio reikalavimo ten nėra, nors ir neneigiama, kad tokia sąlyga konkrečiais atvejais galėtų būti nustatoma pirminėse tarptautinės teisės normose.²⁹⁰

Visgi skirtingai nei tarptautinėje teisėje, Europos Bendrijos teisėje pripažįstama, jos valstybei narei padarius EB teisės pažeidimą, visais atvejais būtina nustatyti ir trečiąją atsakomybės sąlygą – priežastinį ryšį tarp pažeidimo ir asmens patirtos žalos.

Francovich byloje pirmą kartą ETT suformulavus valstybės atsakomybės sąlygas, buvo reikalaujama, kad būtų nustatytas priežastinio ryšio (paprasto) egzistavimas tarp valstybės įvykdyto EB teisės pažeidimo ir asmenims kilusios žalos (40 dalis), tačiau *Brasserie du Pêcheur and Factortame* byloje ETT reikalauja nebe paprasto, bet tiesioginio priežastinio ryšio (51 dalis). *Dillenkofer* byloje Teismas vėl palaikė atlaidesnį požiūrį, įtvirtintą *Francovich* byloje, jog užtenka nustatyti paprastą priežastinį ryšį tarp pažeidimo ir atsiradusios žalos (27 dalis). Tiesa, įtvirtindamas priežastinio ryšio reikalavimą, ETT tik pažymi, jog nustatyti, ar tenkinama ši

²⁸⁸ Vaitkevičiūtė A. Valstybių narių atsakomybė dėl privatiems asmenims padarytos žalos, pažeidus Europos Bendrijos teises: kilmė, samprata ir sąlygos // Jurisprudencija. Nr. 7 (97), Vilnius 2007.

²⁸⁹ Gasparon P. The Transposition of the Principle of Member State Liability into the Context of External Relations // European Journal of International Law. 1999, vol. 10, No 3. P. 618.

²⁹⁰ Žr. poskyrį 3.2. Valstybių atsakomybės sąlygos tarptautinėje teisėje.

valstybės narės atsakomybės sąlyga - nacionalinių teismų prerogatyva, nepaaiškindamas nei šios sąlygos turinio, nei skirtumo tarp tiesioginio ir paprasto priežastinio ryšio. Tolesnėje ETT jurisprudencijoje taip pat nerasime pateikto atsakymo į šiuos esminius klausimus.

Manytina, jog tiesioginis priežastinis ryšys yra tais atvejais, kai asmens patirta žala yra tiesioginė valstybės institucijos veikimo ar neveikimo, lėmusio žalos atsiradimą, pasekmė, t.y. priežastinis ryšys turi būti pakankamai glaudus.

Nuostata, pagal kurią nustatyti, ar egzistuoja tiesioginis priežastinis ryšys, pavesta nacionaliniams teismams, nepaaiškina, kokia teise vadovaujantis nustatomas šios sąlygos tenkinimas. Todėl teisinėje literatūroje šiuo klausimu vyrauja skirtingos nuomonės. Vieni autoriai teigia, jog nuostata, pagal kurią trečiąją valstybės narės atsakomybės sąlygą nustatyti palikta nacionaliniams teismams, dar nereiškia, jog priežastinis ryšys nustatomas pagal nacionalinės teisės normas. Konstatuoti, jog tarp pažeidimo ir asmens patirtos žalos yra priežastinis ryšys pirmiausiai reikia pagal EB teisės nuostatas, kadangi pati valstybių atsakomybė dėl žalos – EB teisės sąvoka, todėl ir visos atsakomybės sąlygos turi būti apibrėžtos ne pagal nacionalinės, bet pagal EB teisės reikalavimus.²⁹¹ Kiti autoriai, priešingai, įsitikinę, jog nacionaliniai teismai priežastinio ryšio buvimą nustato vadovaudamiesi nacionalinės teisės nuostatomis.²⁹² Tokia nuomonė grindžiama tuo, jog ETT nepateikė nacionaliniams teismams vertinimo gairių ir paliko šį klausimą spręsti jiems patiems. Taip pat teigiama, jog nacionalinių subjektų valia spręsti dėl priežastinio ryšio buvimo varžoma tik efektyvumo ir lygiavertiškumo principų, apibrėžtų ETT praktikoje.²⁹³

Ir iš tiesų, ši atsakomybės sąlyga ETT jurisprudencijoje aiškinama mažiausiai. Skirtingai nei pakankamai rimto pažeidimo sąlygos atžvilgiu, ETT nėra pateikęs jokių konkrečių kriterijų, į kuriuos nacionaliniai teismai galėtų atsižvelgti nustatinėdami priežastinį ryšį. Aišku tik tiek, kad nacionalinis teismas turi pats, atsižvelgdamas į individualias bylos aplinkybes, įvertinti, ar konkrečiu atveju egzistuoja priežastinis ryšys, t.y. ar būtent dėl EB teisės pažeidimo, bet ne dėl kitų aplinkybių asmuo patyrė žalą, o taikydamas EB ir nacionalinę teisę (pvz. procesinės teisės normas) užtikrinti, kad būtų apsaugotos asmenų, kaip EB teisės subjektų, teisės. Taip pat pabrėžiama, jog nacionalinės teisės normos turi būti taikomos nediskriminuojant, t.y. nebūti mažiau palankios nei tos, kuriomis remiantis sprendžiamas valstybės atsakomybės klausimas

---

²⁹¹ Tridimas T. Liability for Breach of Community Law: growing up and mellowing down? // Common Market Law Review. 2001. Vol. 38. P. 310.

²⁹² Žr.: Aalto P. Twelve Years of Francovich in the European Court of Justice: A Survey of the Case-law on the Interpretation of the Three Conditions of Liability // Enforcing Community Law from Francovich to Köbler: Twelve Years of the State Liability Principle. Academy of European Law Trier, Series of Publications. 2004. Vol. 37. P. 72, 75; Tokios nuomonės taip pat laikosi V. Tamavičiūtė, žr. 280 išnašą, R. Drakšas, R. Valutytė (277 išnaša).

²⁹³ Craig P., de Burca G. EU Law. Text, Cases, and Materials. Third Edition. – Oxford: Oxford University Press, 2003. P. 269.

nacionalinėje teisėje. Be to, nacionalinės teisės nuostatos negali apsunkinti valstybių atsakomybės dėl žalos taikymą praktikoje ar padaryti jį išvis neįmanomą.²⁹⁴

Aiškinant priežastinio ryšio sąlygą, dažniausiai teisinėje literatūroje nurodomi pavyzdžiai – *Brinkmann*²⁹⁵ bei *Rechberger*²⁹⁶ bylos, kuriose ETT kiek plačiau pasisakė dėl šios sąlygos. *Brinkmann* byloje ETT nustatė, jog direktyvos nuostatos nebuvo tinkamai perkeltos į nacionalinę teisę, taip pat pasisakęs, jog pats nesugebėjimas įgyvendinti direktyvos buvo pakankamai rimtas pažeidimas, vis dėlto pats nusprendė, jog nebuvo tenkinama trečioji atsakomybės sąlyga, t.y. nenustatė tiesioginio priežastinio ryšio tarp Danijos padaryto pažeidimo ir asmeniui atsiradusios žalos. Toks sprendimas buvo motyvuojamas tuo, kad Danijos valdžia pripažino neatidėliotiną direktyvos nuostatų veikimą (29 dalis). Tuo tarpu *Rechberger* byloje ETT požiūris į priežastinį ryšį buvo atsargesnis.²⁹⁷ Šioje byloje ginčas kilo dėl netinkamo direktyvos, reguliuojančios organizuotų išvykų klausimus, įgyvendinimo Austrijos nacionalinėje teisėje. Čia ETT konstatavo, jog jeigu nacionalinis teismas kartą jau nustatė tiesioginį priežastinį ryšį, jo nebegali pašalinti neprotingas kelionių organizatoriaus elgesys arba atsiradusios nenumatytos aplinkybės (77 dalis).

Taigi aukščiau nurodytoje byloje ETT nusprendė, jog valstybė atsako ir tuo atveju, kai jos neteisėta veika yra nors ir ne vienintelė, tačiau pakankama vartotojų nuostolių atsiradimo priežastis. Kartu tai gali būti vertinama ir kaip pripažinimas, jog pakanka ne tik tiesioginio, bet ir netiesioginio priežastinio ryšio valstybės narės atsakomybei už pakankamai rimtą EB teisės pažeidimą nustatyti. Apibendrinant pateiktus pavyzdžius, taip pat galime pastebėti, jog vengdamas valstybių atsakomybę reglamentuojančių sąlygų neadekvataus nacionalinių teismų aiškinimo ir kartu asmens teisių gynimo efektyvumo sumažinimo, ETT kartais ir pats konstatuoja priežastinio ryšio buvimo/nebuvimo faktą.

Galiausiai, apibendrinant visas ETT jurisprudencijoje įtvirtintas valstybių atsakomybės dėl žalos sąlygas, reikia pabrėžti, jog visos trys nagrinėtos sąlygos yra būtinos ir pakankamos valstybės atsakomybei nustatyti ir kartu asmenų teisėms ginti, todėl valstybės narės negali nacionalinėje teisėje numatyti papildomų reikalavimų, kurie apsunkintų valstybės atsakomybės už EB teisės pažeidimus taikymą ar padarytų šį asmens teisių gynimo instrumentą mažiau efektyvų. Tačiau valstybėms narėms palikta teisė nustatyti labiau palankius reikalavimus.

---

²⁹⁴ Moniz C. B. Overview of the Mechanisms of Enforcement of Community Law // Enforcing Community Law from Francovich to Köbler: Twelve Years of the State Liability Principle. Academy of European Law Trier, Series of Publications. 2004. Vol. 37. P. 49.

²⁹⁵ Case C-319/96 *Brinkmann* Tabakfabriken GmbH v. Skatteministeriet [1999] ECR I-5255.

²⁹⁶ Case C-140/97 *Rechberger* v. Austria [1999] ECR I-3499.

²⁹⁷ Aalto P. Twelve Years of Francovich in the European Court of Justice: A Survey of the Case-law on the Interpretation of the Three Conditions of Liability // Enforcing Community Law from Francovich to Köbler: Twelve Years of the State Liability Principle. Academy of European Law Trier, Series of Publications. 2004. Vol. 37. P. 72.

Ar EB teisės norma ketinta suteikti teises asmeniui, paprastai nustato ETT, dėl to didesnių problemų nekyla. Nagrinėjant pakankamai rimto pažeidimo sąlygą buvo pastebėta, jog tai bene sunkiausiai įrodoma sąlyga, kuriai nustatyti reikalinga įvertinti eilę subjektyvių kriterijų, kurių turinys nėra iki galo aiškus. Dėl tokio neapibrėžtumo ir paliekamos interpretavimo laisvės valstybės atsakomybės principo taikymas valstybių narių teisinėse sistemose tampa dar labiau priklausomas nuo skirtingų nacionalinių teisės nuostatų, kas gali lemti atvejus, kada vienodomis aplinkybėmis skirtingose valstybėse bus priimami skirtingi sprendimai.

Reikėtų taip pat pastebėti, kad kriterijų (o taip pat ir pačių atsakomybės sąlygų) skaičius bei jų griežtumas atvirkščiai proporcingas valstybių atsakomybės principo taikymo efektyvumui, t.y. kuo daugiau ir kuo griežtesnių reikalavimų savo jurisprudencijoje nustatys ETT atskirų sąlygų tenkinimui konstatuoti, tuo sudėtingiau bus pripažinti valstybę atsakinga ir asmenims prisiteisti jų patirtą žalą. Todėl labai svarbi ir logiška ETT įtvirtinta nuostata, pagal kurią valstybės narės gali nustatyti ir švelnesnes atsakomybės sąlygas nacionalinėje teisėje.²⁹⁸

Nustatytas tiesioginio priežastinio ryšio reikalavimas, kaip paskutinė, tačiau ne mažiau svarbi sąlyga, iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti kaip apsunkinanti įrodymą, tačiau iš ETT praktikos galima spręsti, jog Teismas laikosi lankstaus priežastinio ryšio doktrinos, pagal kurią priežastiniam ryšiui konstatuoti užtenka įrodyti, jog valstybės institucijos veika yra pakankama, nors ir ne vienintelė žalos atsiradimo priežastis.

Nustatyti pažeidimo pakankamą rimtumą bei tiesioginį priežastinį ryšį – nacionalinių teismų prerogatyva, nors neretai dėl šių sąlygų buvimo ETT imasi spręsti pats. Tačiau žala asmenims visais atvejais atlyginama pagal nacionalinės teisės nuostatas.

Nors ne visos valstybių atsakomybės sąlygos EB teisėje iki galo aiškios, tačiau, kaip rodo gausi teismų praktika, jos pakankamai efektyvios ginant pažeistas asmens teises, kada pažeidėjas yra valstybė. Todėl pasitvirtino hipotezė, jog valstybės atsakomybės sąlygos Europos Bendrijos teisėje užtikrina veiksmingą asmens teisių gynimą, valstybei narei pažeidus EB teisę ir tuo sukėlus asmeniui žalą.

Taip pat pasitvirtino ir hipotezė, jog nors valstybės samprata tarptautinėje bei Europos Bendrijos teisėje vienoda, tačiau atsakomybės sąlygos skirtingos. Skirtingas atsakomybės sąlygas lemia skirtinga ieškinių prigimtis bei paskirtis.

Pabaigai reikėtų pabrėžti, jog kuo mažiau atsakomybės sąlygų, tuo paprasčiau pripažinti valstybę atsakinga – vadinasi, tuo efektyviau įgyvendinamas valstybės atsakomybės principas. Todėl logiškas Tarptautinės Teisės Komisijos žingsnis, Projekte įtvirtinęs tik dvi valstybių atsakomybės sąlygas, bei ETT pozicija, neleidžianti valstybėms narėms atsakomybės sąlygų

---

²⁹⁸ Joined cases C-46/93, C-48/93, *Brasserie du Pêcheur*, Factortome [1996] ECR I-01029. 66 dalis; C-224/04 *Gebhard Köbler v. Austria* [2004] ECR I-10239. 57 dalis.

griežtinti, tačiau leidžianti nacionalinėje teisėje nustatyti mažiau griežtas. Galiausiai paskutinis pastebėjimas būtų toks, jog tarptautinės teisės valstybių atsakomybės sąlygų taikymo sritis platesnė, kadangi šios sąlygos gali būti taikomos nepriklausomai nuo to, ar valstybė yra EB narė, ar ne. Tuo tarpu ETT jurisprudencijoje suformuluotos valstybių atsakomybės sąlygos taikomos tik ginčiuose tarp valstybių EB narių ir jų piliečių.

IŠVADOS

1. Valstybių atsakomybės samprata tarptautinėje ir EB teisėje gerokai skiriasi. Specifiniai valstybių atsakomybės sampratos tarptautinėje teisėje bruožai: paprastai ji neatsiejama nuo politikos; ypatingai akcentuojama atsakomybė už veikas, keliančias grėsmę taikai, saugumui ir draugiškiems santykiams tarp tautų; pačios nukentėjusios valstybės ar kitų subjektų teisė pritaikyti kaltai valstybei sankcija.

2. Valstybių atsakomybės dėl žalos samprata EB teisėje pirmą kartą suformuluota *Francovich* byloje (1991). Ši samprata pateikiama per tris ETT nustatytas atsakomybės sąlygas bei kildinama iš EB sutarties 10 str., yra susijusi su 288 str., EB teisės viršenybės, tiesioginio veikimo bei veiksmingumo principais, pabrėžiant ypatingą nacionalinių teismų vaidmenį valstybės atsakomybės reguliavime. Tai išskirtinai su asmens teisių gynimu susijusi, kompensacinio pobūdžio atsakomybė. Šioms sampratomis bendra - atsakomybės suvokimas kaip padarinių, kurių atsiranda valstybei, atsisakius vykdyti tam tikrus įsipareigojimus ar juos pažeidus, arba kaip juridinės priemonės, užtikrinančios teisės (nesvarbu, tarptautinės ar EB) laikymąsi.

3. Klasikinėje tarptautinės teisės praktikoje žalos atlyginimo ieškiniai buvo ne kas kita, kaip savo piliečių bei juridinių asmenų, kuriems padaryta žala neteisėtai kitos valstybės veiksmais, diplomatinės gynybos forma, o doktrinoje atsakomybės pagrindu *inter alia* buvo laikoma kaltė. Tuo tarpu šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje vyrauja "griežtosios" atsakomybės samprata, ką patvirtina ir Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto nuostatos. Jei tarptautinėje teisėje net iki šiol valstybės atsakomybę reguliuoja daugiausiai tarptautiniai papročiai, tai EB teisėje paprotys nėra laikomas teisės šaltiniu, o pati valstybės atsakomybės dėl žalos doktrina, jei lyginsime su atsakomybės nuostatomis tarptautinėje teisėje, dar palyginti naujas dalykas, atsiradęs ir vystęsis ETT sprendimų pagrindu.

4. Valstybės samprata, susiformavusi tarptautinėje teisėje, o vėliau perimta EB teisės, yra pakankamai plati. Ji apima visas valstybės institucijas (įstatymų leidžiamąsias, vykdomąsias, teismines, nesvarbu, ar tai būtų vietos valdžios institucijos, ar centrinės), kurios skirtingose valstybėse gali būti įvairios. Kadangi šios institucijos įgyvendina valdingus valdžios įgaliojimus ir taip atstovauja valdžios interesus tiek veikdamos pagal tarptautinę, tiek pagal EB teisę, visos jos privalo atsakyti už savo neteisėtai veikas ir sukeltą žalą kaip vientisas subjektas (*single entity*) – valstybė.

5. Skirtingai nei tarptautinėje teisėje, kur pripažįstama, jog pilną tarptautinį teisinį subjektiškumą turi tik valstybės, o individas paprastai nelaikomas subjektu (o jei ir pripažįstamas jo subjektiškumas, tai tik labai ribotas ir tik tam tikrose srityse), EB teisėje diskusijų dėl individo

statuso nekyla. Individas šioje teisinėje sistemoje pripažįstamas subjektu, lygiai taip pat kaip valstybės narės. EB teisė ne tik suteikia asmenims teises, bet ir užtikrina efektyvias jų gynimo priemones.

6. ETT savo jurisprudencijoje įtvirtinęs valstybės atsakomybės dėl žalos doktriną užpildė EB sutartyje buvusią *lacuna legis* asmens teisių gynimo priemonių srityje, įgalindamas asmenis kreiptis į nacionalinius teismus ir ginti EB suteiktas ir valstybės pažeistas teises net tuomet, kada EB teisės nuostatos nėra tiesiogiai veikiančios. Tuo tarpu tarptautinėje teisėje ir šiomis dienomis pagrindine gynybos priemone asmeniui lieka diplomatinė gynyba, su kai kuriomis išimtimis (pvz., tiesioginis kreipimasis į EŽTT).

7. Asmuo turi teisę į diplomatinę gynybą tik tada, kada yra nesėkmingai išnaudojęs visas įmanomas vidaus gynybos priemones valstybėje, pažeidusioje asmens teises. Tik tuomet tokia byla gali būti sprendžiama tarpvalstybiniu lygiu, o ginčas tarp asmens ir valstybės tampa ginču tarp dviejų valstybių. Tarpvalstybiniame ginče, siekiant įrodyti, jog valstybė įvykdė tarptautinės teisės pažeidimą ir kad jai gali būti taikomos tarptautinės teisinės atsakomybės priemonės, turi būti nustatoma, ar valstybės veika atitinka valstybių tarptautinės atsakomybės sąlygas. Nenustačius šių sąlygų, nėra pagrindo valstybės tarptautinei atsakomybei kilti, o tai reiškia, kad ir asmuo, kuris naudojosi valstybės teikiama diplomatine gynyba, lieka neapgynęs tarptautinės teisės jam suteiktų ir, jo manymu, valstybės pažeistų teisių.

8. Tarptautinėje teisėje įtvirtintos dvi valstybių atsakomybės sąlygos: 1) veikos priskyrimo valstybei pagal tarptautinę teisę bei 2) tarptautinio išipareigojimo pažeidimo. Šių sąlygų turinys išsamiai atskleistas tarptautinių teismų, arbitražų bei komisijų praktikoje. Šios sąlygos yra būtinos ir pakankamos valstybės atsakomybei nustatyti bei atsakomybės taikymo efektyvumui užtikrinti.

9. EB teisėje suformuluotos 3 valstybių atsakomybės dėl žalos sąlygos, kurios yra šios: 1) pažeista EB teisės norma ketinta suteikti teises asmeniui; 2) pažeidimas turi būti pakankamai rimtas; 3) tarp pažeidimo ir asmens patirtos žalos turi būti tiesioginis priežastinis ryšys. Nepaisant to, jog šių sąlygų (ypatingai 2 ir 3) turinys nėra ETT pakankamai atskleistas ir iki galo aiškus, šios sąlygos EB teisėje užtikrina veiksmingą asmens teisių gynimą, valstybei narei pažeidus EB teisę ir tuo sukėlus asmeniui žalą.

10. Valstybės atsakomybės principas EB teisėje nėra suvokiamas kaip klasikinis. ETT įtvirtino modifikuotą ir išvystytą valstybės atsakomybės formą, siejamą su EB teisės išskirtiniais požymiais, *inter alia* su unikalia individualizavimo tendencija, valstybės atsakomybės reikalavimo teisę iš valstybės perkeliant asmeniui.

11. Tarptautinė teisė buvo vienas iš ramsčių kuriant valstybės atsakomybės doktriną EB teisėje. Tą patvirtina ETT bylų, ypač generalinių advokatų nuomonių bylose, išsami analizė.

12. Valstybių atsakomybės dėl žalos EB teisėje doktrina iš tarptautinės teisės perėmė (1) valstybės, kaip vientiso subjekto, sampratą, (2) požiūrį į kaltę, kaip neprivalomą atsakomybės sąlygą bei (3) požiūrį, jog valstybių atsakomybės sąlygos negali būti pernelyg griežtos ir jų negali būti daug, siekiant, kad nenukentėtų atsakomybės taikymo efektyvumas.

13. Valstybių atsakomybės sąlygų taikymo sritis tarptautinėje teisėje yra platesnė, kadangi šios sąlygos gali būti taikomos nepriklausomai nuo to, ar valstybė yra EB narė, ar ne. Tuo tarpu ETT jurisprudencijoje suformuluotos valstybių atsakomybės sąlygos taikomos tik ginčiuose tarp valstybių EB narių ir jų piliečių. Tarptautinėje teisėje, skirtingai nei EB, valstybių atsakomybės sąlygos yra kodifikuotos.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės Žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.
3. 1948 m. Jungtinių Tautų Ženevos Konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį // Valstybės Žinios, 2002, Nr. 23.
4. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės Žinios. 1995, Nr. 40-987.
5. 1969 m. Jungtinių Tautų Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių // Valstybės Žinios. 2002, Nr. 13-480.
6. Konsoliduota Europos Bendrijos Steigimo Sutartis // Valstybės Žinios. 2004, Nr.2-2.

Specialioji literatūra

7. Akehurst M., Malanczuk P. (vert. A. Paksas) Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000.
8. Aalto P. Twelve Years of Francovich in the European Court of Justice: A Survey of the Case-law on the Interpretation of the Three Conditions of Liability // Enforcing Community Law from Francovich to Köbler: Twelve Years of the State Liability Principe. Academy of European Law Trier, Series of Publications. Vol. 37. 2004.
9. Balevičienė K. Subjektai, turintys teisę naudotis valstybės imunitetu nuo kitos valstybės teismo jurisdikcijos // Jurisprudencija. Nr. 78(70). 2005.
10. Betlem G., Nollkaemper A. Giving Effect to Public International Law and European Community Law before Domestic Courts. A Comparative Analysis of the Practice of Consistent Interpretation // European Journal of International Law. Vol. 14, No. 3. 2004.
11. Buergenthal T., Murphy S. Public International Law. – USA: West Group. A Thomson company, 2003.
12. Brawnlie I. System of the Law of Nations: Sate Responsibility, Part I. – Oxford: Clarendon Press, 1983. P. 132-166.
13. Cassese A. International law. Second edition. – Oxford: Oxford university press, 2005.
14. Caranta R. Governmental Liability after Francovich // Cambridge Law Journal. Vol. 52. 1993.

15. Conway G. Breaches of EC law and the International Responsibility of Member states // *European Journal of International Law*, Vol. 13. No. 3, 2002.
16. Completing the Internal Market: White Paper from the Commission to the European Council, COM/85/0310.
17. Craig P., de Burca G. *EU Law. Text, Cases, and Materials. Second Edition.* – Oxford: Oxford University Press, 1998.
18. Craig P., de Burca G. *EU Law. Text, Cases, and Materials. Third Edition.* – Oxford: Oxford University Press, 2003.
19. Crawford J. Revising the Draft Articles on State Responsibility // *The European Journal of International Law*. Vol. 10 No. 2. 1999.
20. Crawford J. *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries.* Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
21. Dixon M. *Textbook on International Law. Fourth Edition.* – MA: Blackstone Press Limited. 2000.
22. Dixon M., McCorquodale R. *Cases & Materials on International law. 4th edition.* - Oxford: Oxford university press, 2003.
23. Drakšas R., Valutytė R. Valstybės atsakomybės pagal privataus asmens ieškinį principo samprata ir įgyvendinimo sąlygos // *Justitia*, Nr. 2 (64). 2007.
24. Fox H. *The Law of State Immunity.* – Oxford, 2002.
25. Gasparon P. The Transposition of the Principe of Member State Liability into the Context of External Relations // *European Journal of International Law*. Vol. 10. No 3. 1999.
26. Gattini A. Smoking/No Smoking: Some Remarks on the Current Place of Fault in ILC Draft Articles on State Responsibility // *European Journal of International Law*. Vol. 10. 1999.
27. Hart H. L. A. *The Concept of Law.* - 2dn edition, 1984, P. 80-81.
28. *International Law (Second edition).* Edited by Malcolm D. Evans. – Oxford, 2006.
29. Jočienė J. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijos įtaka nacionalinei teisei bei jurisprudencijai, tobulinant žmogaus teisių apsaugą. Konvencijos ir Europos Sąjungos teisės santykis // *Jurisprudencija*. Nr. 7 (97). 2007.
30. Kargaudienė A. Viešoji atsakomybė: atsakomybės už padarytą žalą privačiam asmeniui subjekto apibrėžimo problema // *Jurisprudencija*. Nr. 3 (105). 2008.
31. Kūris P. *Atsakomybės tarptautinėje teisėje problemos.* - Vilnius: Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, 1970.
32. Kūris P., Požarskas M. *Tarptautinės teisės apybraižos.* – Vilnius: Mintis, 1985.

33. Köck H. F. and Hintersteiner M. The concept of member state liability for violation of community law and its shortcomings. An analysis of the case law of the European Court of Justice on this Matter // *Austrian Review of International and European Law*. 1998. Vol. 3.
34. *Leading Cases on the Law of European Communities*. 6 th edition. Edited by D. Curtin, M. van Empel, E. L. M. Volker, J. A. Winter. - Deventer/Boston: Kluwer, 1994.
35. Moniz C. B. Overview of the Mechanisms of Enforcement of Community Law // *Enforcing Community Law from Francovich to Köbler: Twelve Years of the State Liability Principle*. Academy of European Law Trier, Series of Publications. 2004. Vol. 37.
36. Nolte G. From Dioniso Anzilotti to Roberto Ago: The Classical International Law of State Responsibility and the Traditional Primacy of a Bilateral Conception of Inter-state Relations // *European Journal of International Law*. Vol. 13. No. 5. 2002.
37. Saladin P. Verantwortung als Staatsprinzip. Ein neuer Schlüssel zur Lehre vom modernen Rechtsstaat. Bern und Stuttgart: Verlag Paul Haupt, 1984.
38. Samuilytė A. Valstybės atsakomybė: išbandymas Europos Bendrijos teise // *Justitia*. Nr. 4 (62). Vilnius, 2006.
39. Selelionytė-Drukteinienė S. Valstybės veiksmų neteisėtumas kaip pagrindas atlyginti žalą // *Justitia*. Nr. 2 (68). 2008.
40. Simma B., Pulkowski D. Of Planets and the Universe: Self-contained Regimes in International Law // *The European Journal of International Law*. Vol. 17. Nr. 3. 2006.
41. Steiner J. From Direct Effects to Francovich: Shifting Means of Endorcement of Community Law // *European Law Review*. 1993, vol. 18, No. 1.
42. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – Vilnius: Eugrimas, 2003.
43. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2006.
44. Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2004.
45. Vaitkevičiūtė A. Valstybių narių atsakomybė dėl privatiems asmenims padarytos žalos, pažeidus Europos Bendrijos teises: kilmė, samprata ir sąlygos // *Jurisprudencija*. Nr. 7 (97), Vilnius. 2007.
46. Vitkauskaitė D. Individualios peticijos tarptautinėje teisėje // *Jurisprudencija*. Nr. 1(103), Vilnius. 2008.
47. Vitkus G., (sudar.), *Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas*, Vilnius: Eugrimas, 1999.
48. Vitkus G., (sudar.), *Europos Sąjunga: Steigimo dokumentai ir sutartis dėl Konstitucijos Europai*, Vilnius: Eugrimas, 2005.

49. Tamavičiūtė V. Valstybių narių atsakomybė privatiems asmenims dėl nacionalinių teismų veiksmais padarytos žalos // Jurisprudencija. Nr. 7 (97). Vilnius. 2007.
50. Tridimas T. The General Principles of EC Law. – Oxford: Oxford University Press, 1999.
51. Tridimas T. Liability for Breach of Community Law: growing up and mellowing down? // Common Market Law Review. 2001. Vol. 38.
52. Žilius A. ir kt. Visuotinė lietuvių enciklopedija. II T. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 2002.
53. Žilius A. ir kt. Visuotinė lietuvių enciklopedija. V T. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 2004.

Elektroniniai šaltiniai

54. Jungtinių Tautų Tarptautinės teisės komisijos interneto svetainė: <http://www.un.org/law/ilc/>; prisijungimo laikas: 2007-12-29.
55. Jungtinių Tautų Tarptautinio Teisingumo Teismo interneto svetainė: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=2>; prisijungimo laikas: 2007-12-29.
56. Reports of International Arbitral Awards: <http://www.un.org/law/riaa/>; prisijungimo laikas: 2008-10-21.
57. Betlem G. The King Can Do Wrong: State Liability for Breach of European Community Law in the Post-Francovich Era // <http://webjcli.ncl.ac.uk/1996/issue4/betlem4.html>; prisijungimo laikas: 2008-11-06.
58. Brownlie I. International Law and the Use of Force by States. Oxford: Clarendon Press, 1963. Prieiga per internetą: <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=72147439>; prisijungimo laikas: 2008-10-16.
59. European Foundation for Improvement of Living and Working Conditions. State Liability // <http://www.eurofound.europa.eu/areas/industrialrelations/dictionary/definitions/stateliability.htm>; prisijungimo laikas: 2008-09-01.
60. Jean Monnet Centre, In Search of a Theory of State Liability in the European Union // <http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/99/990901.html>; prisijungimo laikas: 2008-09-01.
61. The K – Zone, Liability of the state to the individual under EU law // http://www.kevinboone.com/lawglos_StateLiabilityUnderEULaw.html; prisijungimo laikas: 2008-09-01.
62. Law Essays, State Liability // <http://www.law-essays-uk.com/essaysamples/EUlawessay/state.htm>; prisijungimo laikas: 2008-09-01.

63. Australian Journal of Human Rights // <http://www.austlii.edu.au/au/journals/AJHR/1999/4.html>; prisijungimo laikas: 2008-09-07.

TTT/arbitražų praktika

64. August 30th, 1924 Permanent Court of International Justice judgement in Mavrommatis Palestine Concessions case. Fifth session, Serie A – No. 2.
65. July 26th, 1927 Permanent Court of International Justice judgement in Case Concerning the Factory at Chorzow (Claim for Indemnity, Germany v. Poland), PCIJ, Ser. B. No. 3.
66. April 16, 1938 Mixed Arbitral Tribunal Trail Smelter Arbitration case (USA v. Canada), No. 128.
67. 1938 Permanent Court of International Justice Phosphates in Marocco case, Preliminary Objections, P.C.I.J., Series A/B, No. 74.
68. February 28th, 1939 Permanent Court of International Justice judgement in The Panevezys-Saldutiskis railway case. Hague, No. 76.
69. 1949 International Court of Justice judgement in Corfu Channel case // ICJ Reports, 1949.
70. April 11th, 1949 International Court of Justice advisory opinion in Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations case. No.4.
71. November 16, 1957 Arbitral Tribunal Lac Lanoux Arbitration (France v. Spain), 12 R.I.A.A. 281; 24 I.L.R. 101.
72. 1958 International Court of Justice judgement in Barcelona Traction, Light and Power Company case, Limited, Second Phase // ICJ Reports, 1970.
73. 1980 International Court of Justice judgement in Diplomatic and Consular Staff case // I.C.J. Reports, 1980.
74. 1986 International Court of Justice judgement in Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits // I.C.J. Reports, 1986.
75. 1987 Rainbow Warrior affair, Reports of International Arbitral Awards, vol. XX (Sales No. E/F.93.V.3), 1990.
76. 1989 International Court of Justice judgement in Elettronica S.p.A. (ELSI) case (USA v. Italy) // ICJ Reports, 1989.
77. 1991 International Court of Justice judgement in East Timor Case (Portugal v. Australia) // ICJ Reports, 1995.

78. 1997 m. rugsėjo 25 d. JT Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Gabcikovo-Nagymaros projekto byloje tarp Vengrijos ir Slovakijos // ICJ Reports, 1997.
79. March 3, 1999 La Grand (Germany v. United States of America) case, Provisional Measures // I.C.J. Reports 1999.
80. 2005 m. gruodžio 19 d. JT Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas ginkluotų veiksmų Kongo teritorijoje byloje (Kongo Demokratinė Respublika prieš Uganda) // ICJ Reports, 2005.
81. 26 February, 2007 International Court of Justice, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of Crime of Genocide (Bosnia and Hercegovina v. Serbia and Montenegro), Judgement // ICJ Reports, 2007.

EŽTT praktika

82. 2000 m. liepos 31 d. Europos žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Jėčius prieš Lietuvą. Strasbūras, Nr. 34578/97.
83. 2000 m. spalio 10 d. Europos žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Daktaras prieš Lietuvą. Strasbūras, Nr. 42095/98.
84. 2000 m. spalio 10 d. Europos žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Grauslys prieš Lietuvą. Strasbūras, Nr. 36743/97.
85. 2000 m. lapkričio 13 d. Europos žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Šleževičius prieš Lietuvą. Strasbūras, Nr. 55479/00.
86. 2002 m. kovo 26 d. Europos žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Butkevičius prieš Lietuvą. Strasbūras, Nr. 48297/99.
87. 2003 m. lapkričio 6 d. Europos žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Meilius prieš Lietuvą. Strasbūras, Nr. 53161/99.
88. 10 October 2006 European court of human rights Case of L. L. v. France. Strasbourg, Nr. 7508/02.

ETT praktika

89. C-6/60, Humblet v. Belgian State [1960] ECR 559.
90. C-26/62 Van Gend & Loos [1963] ECR 1.
91. C-6/64 Flaminio Costa contre E.N.E.L. [1964] ECR 585.
92. C-9/70 Grad v. Finanzamt Traunstein [1970] ECR 825.
93. C-60/75 Carmine Antonio Russo v. AIMA [1976] ECR 45.
94. C-8/81 Becker v. Finanzamt Münster-Innenstadt [1982] ECR 53.
95. C-199/82 Amministrazione delle Finanze dello Stato v. San Giorgio [1983] ECR 3595.

96. C-222/86 UNECTEF v. Heylens [1987] ECR 4097.
97. C-213/89 Factortame Ltd. v. Secretary of State for Transport [1990] ECR I-2433.
98. C-6, C-9/90 Andrea Francovich, Danila Bonifaci and others v. Italian Republic [1990] ECR I-05357.
99. C-334/92 Wagner Miret v. Fondo de Garantia Salarial [1993] ECR I-6911.
100. C-91/91 Paola Faccini Dori v. Recreb srl [1994] ECR I-3325.
101. C-192/93 El Corte Ingles SA v. Cristina Blazquez Rivero [1996] ECR I-1281.
102. C-283, 291 and 292/94 Denkavit International v. Bundesamt für Finanzen [1996] ECR I-5063.
103. C-46/93, C-48/93, Brasserie du Pêcheur, Factortame [1996] ECR I-01029.
104. C-392/93 Rv. HM Treasury, ex p. British Telecommunications plc. [1996] ECR I-1631.
105. C-178, 179, 188, 189, 190/94 Erich Dillenkofer and others v. Federal Republic of Germany [1996] ECR I-4845.
106. C-5/94 R. v. Ministry of Agriculture, Fisheries and Food, ex p. Hedley Lomas [1996] ECR I-2553.
107. C-192/95 Comateb v. Directeur General des Douanes et Droits Indirects [1997] ECR I-165.
108. C-94/95 and C-95/95 Bonifaci and Berto v. Istituto Nazionale della Previdenza Sociale (INPS) [1997] ECR I-3969.
109. C-261/95 Palmisani v. INPS [1997] ECR I-4025.
110. C-373/95 Maso and Gazzetta v. INPS [1997] ECR I-4051.
111. C-319/96 Brinkmann Tabakfabriken GmbH v. Skatteministeriet [1999] ECR I-5255.
112. C-140/97 Rechberger v. Austria [1999] ECR I-3499.
113. C-302/97 Konle v. Republic of Austria [1999] ECR I-3099.
114. C-150/99 Stockholm Lindöpark Aktiebolag v. Sweden [2001] ECR I-493.
115. C-453/99 Courage Ltd. v. Crehan [2001] ECR I-6293.
116. C-118/00 Larsy v. INASTI [2001] ECR I-5063.
117. C-224/04 Gebhard Köbler v. Austria [2004] ECR I-10239.
118. T-415/03 San Pedro [2005], ECR II-04355.
119. C-173/03 Traghetti del Mediterraneo v. Italian Republic, ECR [2006] I-5177.
120. C-234/04 Kapferer v. Schlank & Schick [2006] ECR I-02585.

SANTRAUKA

Šiame darbe analizuojama ir lyginama valstybių atsakomybės samprata tarptautinėje bei Europos Bendrijos teisėje, o pagrindiniu analizės objektu pasirinktos valstybių atsakomybės sąlygos, įtvirtintos Tarptautinės Teisės Komisijos patvirtintame Valstybių atsakomybės straipsnių projekte bei suformuluotos ETT jurisprudencijoje. Siekiant paaiškinti valstybių atsakomybės sąlygų skirtumus, taip pat atskleidžiama valstybės samprata bei individo statusas minėtose skirtingose teisinėse sistemose.

Kadangi klasikinė tarptautinė teisė nepripažino individų savo subjektais, todėl buvo sukurta teisių gynimo priemonė, skirta ne individams, bet valstybėms. Kada tarptautinės teisės pažeidimas sukelia žalą asmeniui, laikoma, kad nukentėjusi šalis yra valstybė, kurios piliečiai patyrė nuostolių, bet ne patys asmenys. Taigi šalys, gaunančios nuostolių kompensaciją valstybei pažeidus savo įsipareigojimus, tarptautinėje ir EB teisėje skiriasi. Nors individo statusas tarptautinėje ir EB teisėje skiriasi, valstybės samprata yra tokia pati abejose teisinėse sistemose. Tarptautinėje teisėje valstybė, kurios atsakomybės klausimas nagrinėjamas, laikoma vientisu subjektu, nepaisant to, ar tarptautinio įsipareigojimo pažeidimą, sukėlusį žalą, padarė įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ar teisminė valdžia. Šią valstybės sampratą perėmė ir EB teisė.

Nors valstybės, kaip vientiso subjekto, atsakingo už tarptautinės ar EB teisės pažeidimą ir dėl to asmenims sukeltą žalą, samprata yra vienoda, valstybių atsakomybės sąlygos šiose teisinėse sistemose skiriasi. Valstybės atsakomybė tarptautinėje teisėje kyla kada valstybė pažeidžia tarptautinį įsipareigojimą kitai valstybei. Valstybės atsakomybei nustatyti reikalingos dvi sąlygos: 1) tarptautinio įsipareigojimo pažeidimo ir 2) jo priskyrimo valstybei. Šios sąlygos būtinos ir pakankamos valstybės atsakomybei konstatuoti. Nukentėjusi valstybė neturi įrodyti, jog ji patyrė kokią nors žalą, kadangi pats įsipareigojimo pažeidimas laikomas žalingu. Šių sąlygų turinys išsamiai atskleistas tarptautinių teismų bei arbitražų praktikoje.

ETT pripažino, jog valstybių narių atsakomybė dėl žalos kyla kada tenkinamos trys sąlygos: 1) pažeista EB teisės norma ketinta suteikti teises asmeniui. Jeigu ši norma yra direktyva, turi būti galimybė numatyti, kokios teisės asmeniui suteikiamos pagal šios direktyvos nuostatas; 2) pažeidimas yra pakankamai rimtas; 3) tarp pažeidimo ir asmens patirtos žalos yra tiesioginis priežastinis ryšys. ETT savo praktikoje paprastai pats vertina, ar pažeista teisės norma ketinta suteikti asmeniui teises, o nacionaliniams teismams palikta vertinti, ar pažeidimas yra pakankamai rimtas ir ar yra tiesioginis priežastinis ryšys tarp pažeidimo ir asmeniui kilusios žalos. Visgi praktikoje pasitaiko atvejų, kada ETT sprendžia ir dėl pakankamo pažeidimo rimtumo, ir dėl tiesioginio priežastinio ryšio buvimo. Žala asmeniui visais atvejais atlyginama pagal nacionalinės teisės nuostatas.

Valstybių atsakomybės sąlygos tarptautinėje ir EB teisėje panašios ne tik vienoda valstybės, kaip atsakingo subjekto, samprata, bet taip pat požiūriu į kaltę kaip neprivalomą elementą. Iš ETT sprendimų ir generalinių advokatų nuomonių analizės taip pat galima daryti išvadą, jog valstybių atsakomybės modelis tarptautinėje teisėje buvo “įkvėpimo šaltiniu“ ETT kuriant valstybių narių atsakomybės doktriną EB teisėje, kuri užpildė EB sutartyje buvusią spragą asmens teisių gynimo srityje.

Pagrindinės sąvokos: valstybių atsakomybė, valstybės samprata, individo statusas, valstybių atsakomybės sąlygos, tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas, veikos priskyrimas valstybei, ketinimas suteikti teises asmeniui, pažeidimo pakankamas rimtumas, tiesioginis priežastinis ryšys tarp pažeidimo ir asmens patirtos žalos, valstybių atsakomybės modelis, asmens teisių gynimas.

COMPARATIVE ANALYSIS OF REGULATION OF STATES LIABILITY IN INTERNATIONAL AND EC LAW

SUMMARY

This study analysis the conception of the states responsibility in international law comparing it with the conception of the member states liability in EC law. The main subject-matter to compare is the conditions for states responsibility or liability, entrenched by ILC in the Draft Articles on State Responsibility and those established by the ECJ in its case-law. It is although analysed the conception of the state in both legal systems and the position of individuals, in purpose to clarify the differences in those conditions.

Classical international law does not regard individuals as its subjects and, as a result, it provides a remedy not for individuals but for states. When a breach of international law causes harm to individuals, it is the state whose nationals were injured, and not the individuals themselves, that is treated as the wronged party. Thus, the identity of the payee is different under the international law of state responsibility than in the scheme of EU member state liability. Even though the status of individuals is different, the conception of a state is the same in both legal systems. In international law a state whose liability for breach of an international commitment is in issue will be viewed as a single entity, irrespective of whether the breach which gave rise to the damages is attributable to the legislature, the judiciary or the executive. The same conception of the state is applied in EC law.

Even if conception of the state as a single entity liable for the breach of international or EC law and damages caused to individuals is the same, the conditions for states responsibility/liability differ. State responsibility in international law occurs when a state violates an international obligation owed to another state. In general terms, state responsibility comprises two elements: 1) an unlawful act 2) which is attributable to the state. These two conditions are necessary and sufficient for the state responsibility to arise. The “injured” state does not have to prove that it suffered any particular harm before it can fix delinquent state with responsibility. Violation of an international obligation is damage in itself. The content of those conditions is well revealed in the practice of international courts and arbitrations.

It is being acknowledged by ECJ, that member states liability in damages arises where three conditions are met: 1) the rule of law infringed must have intended to confer rights on private parties. If that rule of law is a directive, the content of the rights must be discernible on the basis of the provisions of the directive, 2) the breach must be sufficiently serious and 3) there must be a direct causal link between the breach and the damage. The ECJ in practice estimates by itself, if the provision of EC law is intended to grant rights to a private party. Whereas, a

national court estimates itself, if a breach is intended to be sufficiently serious and if there is a direct causal link between the breaches of the obligation resting on the member state and the damage sustained by the injured parties. However, in the practice there are still cases where the ECJ itself judges on not only the sufficiently seriousness of the breach, but also on the existence of a direct causal link between the breach of the obligation resting on the member state and the damage sustained by the injured parties. It is in accordance with the rules of national law on liability that a member state must pay compensation for harm caused to private parties by breaches of EC law.

The similarity in those conditions is not only the conception of the whole-state liability, but also that there is no a requirement of fault, as a necessary element. It is obvious from the decisions of ECJ and the opinions of AG that the model of states responsibility in international law was useful as a source of theoretical inspiration for ECJ creating the doctrine of state liability, as the logic consequence of the evolution of *effet utile*, intended to fill the gap in the system of remedies for protection of individuals in the EC Treaty.

Keywords: states responsibility, member states liability, conception of the state, status of individuals, conditions for states responsibility/liability, breach of international law, unlawful act, attribution to the state, the grant of rights on private parties, sufficiently serious breach, causal link, the model of states responsibility, protection of individuals.